

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Rigorózní práce

**Vývoj diplomatických vztahů mezi Apoštolským stolcem
a Československem v letech 1918-1950**

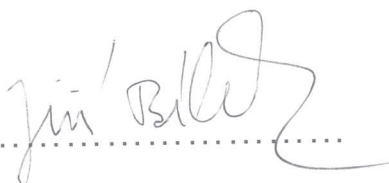
Konzultant: Doc. JUDr. Vladimír Kindl

Zpracovatel: Mgr. Jiří Bílek

Duben 2006

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Praha duben 2006

.....

Rád bych na tomto místě vyjádřil své upřímné díky doc. JUDr. Vladimíru Kindlovi, konzultantu této rigorózní práce, za cenné rady a připomínky při psaní mé rigorózní práce.

Obsah rigorózní práce

1. Úvod	6
2. Počátky diplomatických vztahů mezi Apoštolským stolcem a Československem (1918-1921)	8
2.1 Proces uznání Československé republiky Apoštolským stolcem a navázání vzájemných diplomatických styků	8
2.2 Vyslanecká mise Kamila Krofty u Apoštolského stolce, sporné otázky ve vztazích katolické církve a československého státu v tomto období a snaha o jejich řešení pomocí diplomatických jednání mezi Apoštolským stolcem a ČSR.....	10
2.2.1 <i>Problematika jmenování nových biskupů v Československu</i>	<i>14</i>
2.2.2 <i>Otázka vnějšího ohraničení diecézí na československém území.....</i>	<i>18</i>
2.2.3 <i>Problém církevního majetku a pozemkové reformy v Československu.....</i>	<i>21</i>
2.2.4 <i>Otázka správy a řízení řeholních řádů</i>	<i>26</i>
2.2.5 <i>Problém potvrzení statutu katolické teologické fakulty bratislavské univerzity...28</i>	
2.2.6 <i>Problematika vzniku československé církve a otázka jejich kostelů.....</i>	<i>30</i>
2.2.7 <i>Počátky diskuse o provedení rozluky mezi československým státem a katolickou církví</i>	<i>34</i>
2.2.8 <i>Hodnocení vyslanecké mise dr. Kamila Krofty u Apoštolského stolce</i>	<i>37</i>
3. Počátky ochlazování vztahů mezi Apoštolským stolcem a ČSR (1922-1925).....	39
4. Krize vzájemných vztahů a snahy o její překonání (1925-1927).....	41
4.1 Tzv. Marmmagiho aféra	41
4.2 Snahy o překonání krize vzájemných vztahů	47
5. Modus vivendi.....	51
6. Realizace Modu vivendi (1928-1938)	59
6.1 Působení mons. Ciriaciho ve funkci apoštolského nuncia v Československu	59
6.2 Vztahy mezi ČSR a Apoštolským stolcem od tzv. Ciriaciho aféry do vydání papežské buly „Ad ecclesiastici regiminis incrementum“	63
6.3 Papežská bula „Ad ecclesiastici regiminis incrementum“	66
7. Postoj Apoštolského stolce vůči ČSR v období mnichovské konference	69
8. Reakce Apoštolského stolce na rozbití Česko-Slovenské republiky.....	73
9. Diplomatické vztahy Apoštolského stolce a Slovenské republiky	80

10. Diplomatické aktivity Apoštolského stolce dotýkající se protektorátu Čechy a Morava.....	83
11. Apoštolský stolec a Prozatímní státní zřízení ČSR.....	89
12. Vývoj diplomatických vztahů mezi Apoštolským stolcem a ČSR v letech 1945-1948, některé sporné otázky vzájemných vztahů v tomto období.....	100
12.1 Poválečné obnovení vzájemných diplomatických styků.....	100
12.2 Některé sporné otázky vzájemných vztahů v letech 1945-1948	104
13. Přerušování diplomatických styků ze strany ČSR „via facti“ (1948-1950)	111
14. Závěr.....	116
Použité prameny a literatura	122
Přílohy	128
<i>Příloha č. 1: Nóta čsl. vlády ze dne 29. ledna 1928 zaslaná Apoštolskému stolci ministrem zahraničí dr. Edvardem Benešem (Modus vivendi).....</i>	<i>128</i>
<i>Příloha č. 2: Oficiální český překlad papežské buly „Ad ecclesiastici regiminis incrementum“</i>	<i>131</i>
<i>Příloha č. 3: Zpráva kardinála Maglioneho nunciovi v Berlíně Orsenigovi ze dne 29. listopadu 1940 týkající se jmenování českobudějovického biskupa</i>	<i>134</i>
<i>Příloha č. 4: Memorandum prezidenta Edvarda Beneše pro Apoštolský stolec z května roku 1943</i>	<i>136</i>
<i>Příloha č. 5: Depeše ministra Huberta Ripky pro prezidenta Edvarda Beneše ohledně obnovení diplomatických styků mezi ČSR a Apoštolským stolcem odeslaná dne 31. března 1945</i>	<i>143</i>

1. Úvod

Apoštolský stolec (*Sedes Apostolica*)¹ je nejvyšší reprezentace světové katolické církve v čele s jejím představitelem, tj. papežem. Katolická církev reprezentovaná Apoštolským stolcem je podobně jako státy subjektem mezinárodního práva.² Projevem její mezinárodněprávní subjektivity je kromě způsobilosti uzavírat mezinárodní smlouvy také aktivní a pasivní legační právo Apoštolského stolce jako reprezentanta katolické církve. Mezinárodněprávní subjektivita katolické církve přitom není spojena s existencí či neexistencí církevního státu.³ Stát Vatikánské město (*Cittá del Vaticano*), vytvořený jednou z tzv. lateránských dohod v roce 1929, představuje samostatný subjekt mezinárodního práva odlišný od katolické církve, jehož existence může být chápána jako výraz snahy zajistit absolutní a viditelnou nezávislost Apoštolského stolce.⁴

Na základě legačního práva, jako jednoho z projevů mezinárodněprávní subjektivity, vysílá a přijímá Apoštolský stolec diplomatické zástupce. V tomto smyslu lze tedy diplomacii Apoštolského stolce definovat jako „*systém, pomocí kterého udržuje Apoštolský stolec skrze zmocněné veřejné zástupce stálé, formální a vzájemné styky se státy*“.⁵ Navazováním diplomatických styků se státy se Apoštolský stolec snaží dosáhnout přímého spojení s věřícími a biskupy v těchto státech.

Cílem této rigorózní práce je popsat dějinný vývoj diplomatických vztahů mezi Apoštolským stolcem a Československem v letech 1918-1950. Z časového hlediska je dané téma z jedné strany ohraničeno vznikem samostatného československého státu, který představoval pro československý národ příležitost upravit si své vztahy s Apoštolským stolcem skutečně samostatně a nezávisle, což také vyzdvihl papež Benedikt XV., když při první audienci udělené prvnímu československému vyslanci u Apoštolského stolce dr. Kamilu Kroftovi vyjádřil potěšení, „*že teď národ československý může upravit svůj poměr k církvi*

¹ Can. 361 CIC/1983 připouští jako druhý – alternativní název Apoštolského stolce označení Svatý stolec (*Sancta Sedes*).

² Ke vztahu mezi katolickou církví a Apoštolským stolcem a také k jejich mezinárodněprávnímu postavení srov. podrobněji např. **Cardinale, Hyginus Eugene**: *The Holy See and the International Order*, Colin Smythe, Gerrards Cross, England, 1976, str. 84 n.

³ Srov. **Tretera, Jiří Rajmund, Příbýl, Stanislav**: *Konfesiční právo a církevní právo*, nakl. J. Krigl, Praha 1997, str. 187.

⁴ **Cardinale, Hyginus Eugene**: c.d., str. 99 n.

⁵ **Morley, John F.**: *Vatican diplomacy and the jews during the holocaust, 1939-1943*, KTAV New York (N.Y.), 1980, str. 11.

římské a k Papežské stolici sám bez jakéhokoli prostředníka“.⁶ Zároveň byla však pro toto období charakteristická atmosféra, která nebyla přátelským a vstřícným vztahům nové republiky s Apoštolským stolcem příliš nakloněna. Hlavním důvodem byla veřejností negativně vnímaná role katolické církve v období rakousko-uherské monarchie.

Z opačné strany je dané téma časově ohraničeno rokem 1950, který znamená přerušení diplomatických styků mezi Apoštolským stolcem a ČSR „via facti“, jako jeden z výsledků poučnorové proticírkevní politiky.

Kromě chronologického popisu dějinného vývoje diplomatických vztahů mezi Apoštolským stolcem a Československem si práce klade za cíl stručně charakterizovat nejdůležitější československé vnitropolitické otázky a události, které rozhodujícím způsobem ovlivnily diplomatické vztahy mezi oběma stranami. Bez alespoň stručného vysvětlení těchto událostí nelze totiž správně pochopit motivy a důvody vedoucí k rozhodnutím, která měla dopad na vzájemné vztahy. V tomto smyslu pak diplomatické vztahy mezi Apoštolským stolcem a Československem představují jakési „zrcadlo“ reflektující československé vnitropolitické události i mezinárodní dění v popisovaném období.

Práce také podrobněji rozebírá důležité právní dokumenty vzešlé jako výsledek diplomatických jednání a řešící důležité otázky vzájemných vztahů Československa a Apoštolského stolce. Pozornost je věnována zejména obsahu a právnímu charakteru *Modu vivendi* z roku 1928 a apoštolské bule *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* z roku 1937.

⁶ **Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920-1921), in: Český časopis historický 91/1993, č.2, str. 227.

2. Počátky diplomatických vztahů mezi Apoštolským stolcem a Československem (1918-1921)

2.1 Proces uznání Československé republiky Apoštolským stolcem a navázání vzájemných diplomatických styků

Když se na podzim roku 1918 zhroutil rakousko-uherská monarchie a na jejím místě se ustavila vedle jiných států také Československá republika, vznikla otázka, jak se k tomuto nově vzniklému státu zachová Apoštolský stolec, a jakým způsobem se bude utvářet poměr mezi Československou republikou a katolickou církví vůbec. Na první pohled se bylo možno domnívat, že se Apoštolský stolec tak snadno nesmíří s odstraněním habsburské dynastie, s níž ho poutaly dávné přátelské, i když ne bezproblémové vztahy, a že proto jeho poměr k nové republice bude nanejvýš chladný a zdrženlivý. Pro představitele nového československého státu bylo proto značným překvapením, když Valfré di Bonzo, papežský nuncius zatupující Apoštolský stolec u rakouského císařského dvora ve Vídni, již na začátku listopadu 1918 oznámil vládnímu delegátu („plnomocníkovi“) vznikající republiky Vlastimilu Tusarovi uznání Československé republiky Apoštolským stolcem. K tomuto uznání došlo na přímý pokyn papeže Benedikta XV. O tom svědčí jeho list, který 8. listopadu 1918 psal svému státnímu sekretáři: *„Dali jsme tyto dny nunciovi ve Vídni pokyn, aby vstoupil v přátelský styk s rozličnými národy státu rakouskouherského, jež se ustavily v samostatné státy. Církev, společnost dokonalá, má za jediný cíl spásu lidí všech dob a zemí, jako se přizpůsobuje rozličným útvarům vládním, přijímá také bez jakékoliv nesnáze zákonné územní i politické změny národů.“*⁷

Mezi představiteli českých politických stran panovalo bezprostředně po vzniku republiky přesvědčení o brzké realizaci odluky církve od státu a v této souvislosti se zejména v socialistických stranách hovořilo o zbytečnosti či absurditě diplomatických styků s Apoštolským stolcem. V hradních kruzích, které měly rozhodující vliv na československou zahraniční diplomacii, ovšem převládal umírněný kurz, který věřil v možnost postupné a dohodami zaručené úpravy vztahů mezi československým státem a katolickou církví. Zároveň bylo stále více zřejmé, že pro řešení řady církevních otázek vyvolaných vznikem nové

⁷ Krofta, Kamil: Československo a Vatikán, Zahraniční politika 1925, str. 946, srov. také: Kučera, Karel: Krofta ve Vatikáně, in: Historie a historici, Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, Praha 1992, str. 95.

republiky bude diplomatické zastoupení u Apoštolského stolce nezbytné a že toto zastoupení je v zájmu Československé republiky.⁸

Dne 24. září 1919 přijel do Prahy vídeňský nuncius Valfré di Bonzo a přivezl dokument stvrzující jeho předchozí sdělení (viz výše) o uznání nové republiky Apoštolským stolcem.⁹ Mons. Bonza doprovázel auditor vídeňské nunciatury mons. Clemente Micara, který byl v říjnu 1919 jmenován zvláštním delegátem Apoštolského stolce u československého episkopátu.¹⁰ Takto byl navázán přímý diplomatický styk Apoštolského stolce s Československou republikou.

Ministerstvo zahraničních věcí ČSR připravovalo zřízení řádného československého vyslanectví u Apoštolského stolce již od podzimu roku 1919, celá záležitost se však protáhla na několik měsíců. Skutečnost, že mělo jít o diplomatickou misi o stupeň nižší než mise Apoštolského stolce v Československu, nebyla výrazem podcenění partnera. V rámci dobových zvyklostí Československá republika akreditovala jako malý stát u všech států (např. včetně spřátelené Francie) pouze vyslance.¹¹ Kandidát do funkce prvního československého vyslance dr. Kamil Krofta¹² byl vybrán v listopadu roku 1919, ale definitivně bylo jeho vyslání do Říma schváleno až v lednu 1920. Následně pak 25. února 1920 podepsal prezident Masaryk dekret, kterým jmenoval dr. Kamila Kroftu „*mimořádným vyslancem a splnomocněným ministrem*“ u Apoštolského stolce.¹³

Dne 21. dubna 1919 došel do Říma telegram dr. Edvarda Beneše, ve kterém byl vyjádřen souhlas se jmenováním mons. Micary apoštolským nunciem v Československé republice.¹⁴ Jeho následná konsekrace pak představovala završení procesu navázání diplomatických styků mezi Apoštolským stolcem a ČSR.¹⁵

⁸ **Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vztahů (...), str. 226, srov. také **Kop, František:** Modus vivendi: nynější stav, jeho provedení, Orbis, Praha 1937, str. 13; **Krofta, Kamil:** c.d., str. 947.

⁹ **Machula, Jaromír:** Vatikán a Československo (1938-1948), Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998, str. 12.

¹⁰ K povaze a náplni funkce apoštolského legáta srov. **Halas, František X.:** Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno 2004, str. 374-375.

¹¹ **Halas, František X.:** c.d., str. 544.

¹² K působení dr. Kamila Kroftu jako diplomata podrobněji srov. zejm.: **Dejmek, Jindřich:** Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta, Karolinum, Praha 1998; **Kučera, Karel:** Krofta ve Vatikáně, in: Historie a historici, str. 91-117, Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, Praha 1992; **O Kamilu Kroftovi, historikovi a diplomatovi, Statí psané k jeho šedesátinám**, sborník, redigoval Jaroslav Werstadt, Melantrich, Praha 1936.

¹³ **Dejmek, Jindřich.:** Počátky diplomatických vztahů (...), str. 226.

¹⁴ Tamtéž, str. 229.

¹⁵ K významu skutečnosti, že mons. Micara jako vedoucí diplomatického zastoupení Apoštolského stolce v Československu nesl hodnost nuncia srov. **Halas, František X.:** c.d., str. 542.

2.2 Vyslanecká mise Kamila Krofta u Apoštolského stolce, sporné otázky ve vztazích katolické církve a československého státu v tomto období a snaha o jejich řešení pomocí diplomatických jednání mezi Apoštolským stolcem a ČSR

Zahraniční služba československého státu byla na rozdíl od jiných úseků státní exekutivy vytvářena nově, bez přímé návaznosti na diplomatické tradice Rakouska, a nutně se proto potýkala s problémy - zejména personálními. V jedné ze svých přednášek Kamil Krofta vzpomíná: „Zvlášť u nás byla organisace zahraniční služby velmi těžká. Nebylo tradice, nebylo zkušeností, nebylo lidí. Neměli jsme ani terminologie, to všechno bylo nutno teprve tvořit. Nevěděli jsme ani dobře, jak se koncipují různé noty, patenty, pověřovací a odvolávací listiny.“¹⁶

Za této obtížné situace se ocitli v diplomatickém sboru někteří význační právníci, jako např. Vojtěch Mastný či František Chvalkovský, ale také několik univerzitních pedagogů. Mezi nimi i tehdy dvaadvacetiletý český historik dr. Kamil Krofta, nedávno před tím jmenovaný profesorem československých dějin se zvláštním zřetelem ke Slovensku.

Atmosféru Vatikánu Krofta dobře znal, neboť zde strávil několik svých studijních pobytů (v letech 1899-1901 a 1905-1906) ve zdejších rozsáhlých archivech. Již tehdy se intenzivně zabýval problematikou vztahů státu a církve i jejími českými specifiky, samozřejmě především z pohledu historika. Krofta sám byl nábožensky indiferentní liberál s výraznými sympatiemi k české reformaci.¹⁷

Před svým odjezdem z Prahy se Kamil Krofta snažil s problematikou vztahu státu a církve seznámit ještě důkladněji. Setkal se s představiteli katolické církve v Československu, s mons. Micarou i s představiteli domácího reformního hnutí. Výsledkem těchto příprav bylo vypracování návrhu pro další postup jednání s Apoštolským stolcem, který Krofta následně předložil ministru zahraničí dr. Benešovi i prezidentu Masarykovi ke schválení. Se zásadními body tohoto návrhu projevil souhlas i mons. Micara.¹⁸ Ministr zahraničí však projevil jeho elaborátu pramalou pozornost a pravděpodobně jej ani nečetl, a tak měl Krofta ve Vatikánu poměrně velký prostor se svým plánem řídit i v praxi.¹⁹

¹⁶ Ripka Hubert: Nový diplomat, in: O Kamilu Kroftovi, historikovi a diplomatu, Stati psané k jeho šedesátinám, sborník, redigoval Jaroslav Werstadt, Melantrich, Praha 1936, str. 193.

¹⁷ Dejmek, Jindřich: Počátky diplomatických vztahů (...), str. 226.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Korespondence Kamila Krofta s Edvardem Benešem, část I. (1920-1927), uspořádal Jindřich Dejmek, in: Sborník archivních prací, ročník 44, 1994/2, str. 452.

Funkce diplomatického zástupce u Apoštolského stolce nebyla pro nový stát zdaleka podřadná. Ačkoliv Apoštolský stolec již dávno neměl bezprostřední mocenskou sílu jiných evropských velmocí, jimž československá diplomacie musela věnovat obzvláštní pozornost, ovlivňoval světové politické dění nezanedbatelně zprostředkovaně. Nadto bylo třeba řešit celou řadu problémů, které se vytvořily v souvislosti se vznikem republiky. Šlo především o jmenování nových biskupů v Československu, problematiku správy a řízení řeholních řádů, otázku nového rozhraničení diecézí na československém území, zejména na Slovensku, problém církevního majetku a pozemkové reformy, dále otázku potvrzení statutu katolické teologické fakulty bratislavské univerzity a od roku 1920 též řadu problémů vyvolaných vznikem československé církve. Předmětem jednání byla i otázka provedení rozluky mezi státem a katolickou církví v Československu. Všechna tato nastíněná témata budou podrobněji probrána níže. V neposlední řadě se však musel Krofta také pokusit alespoň zčásti překlenout propast, jež zela mezi špičkami katolické církve a většinou liberálně či socialisticky orientované československé reprezentace.

Přibližme si nyní ve stručnosti organizaci a fungování druhé strany – diplomacie Apoštolského stolce. V době Kroftova působení byla organizačně upravena konstitucí *Sapienti consilio*, která byla vydána papežem Piem X. dne 29. července 1908, a také Kodexem kanonického práva z roku 1917, který převzal nejdůležitější části této konstituce. Vedení papežské politiky se skládalo z těchto institucí: Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti vedená sekretářem, Kancelář pro řádné církevní záležitosti vedená substitutem a Kancelář papežských Brevií²⁰ vedená kancléřem. Samozřejmě hlavou církevní politiky je sám papež, kardinál státní sekretář je však jeho důvěrníkem v těchto otázkách. Plní tak tedy roli prvního ministra, premiéra a zároveň funkci ministra zahraničních věcí. Státní sekretář papeže denně informuje o světových událostech a vyřizuje s ním nejdůležitější záležitosti. Jmenuje nuncie a dává jim instrukce. Má také poradní slovo při kreacích kardinálů a při jmenování biskupů všude tam, kde je dotčena politická sféra. Státní sekretář přijímá pravidelně diplomaty, přičemž se udržuje praxe, že diplomaté, kteří nově přijdou do Vatikánu, odevzdají pověřovací listiny papeži a pak se odeberou ihned ke kardinálovi státnímu sekretáři, který jménem papežovým opětuje jejich návštěvu. Je také zvykem přičítat odpovědnost za všechny akty kurie právě státnímu sekretáři, aby papež jako hlava katolické církve nebyl zatahován do politických debat.

²⁰ Breve – papežské listiny, které od poloviny 15. století vystřídaly buly, pokud šlo o akt menší důležitosti, Halas, František X.: c.d., str. 721.

V době Kroftova působení ve Vatikánu se rozlišovaly dvě kategorie diplomatů Apoštolského stolce: nunciové a internunciové.²¹ Podle obecně uznávané konvence mají nunciové precedenci před ostatními diplomaty a jsou doyen²² diplomatických sborů. Diplomaté akreditovaní ve Vatikánu mají v Itálii stejná privilegia a imunitu jako diplomaté pověřeni u Quirinálu. Působnost na nunciaturách první třídy (v době Kroftova působení se jednalo o Paříž, Madrid, Lisabon a Vídeň) zaručovala nositeli úřadu po skončení diplomatické mise udělení kardinálské hodnosti. Před první světovou válkou měl Apoštolský stolec v cizině 5 nunciů, 11 internunciů a apoštolských delegátů s diplomatickým posláním. Po válce se jejich počet rozšířil na 22 nunciů a 11 internunciů. Také počet diplomatů akreditovaných u Apoštolského stolce se zvětšil. Před válkou zde byli pouze dva vyslanci (rakouský a španělský) a 14 zplnomocněných ministrů. Po válce se u Svatého stolce akreditovali velvyslanci Belgie, Brazílie, Francie, Chile, Itálie, Německa, Peru a Španělska. Vyslance a ministry zde měla Argentina, Bavorsko, Bolívie, Československo, Haiti, Holandsko, Japonsko, Jugoslávie, Kolumbie, Kostarika, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Monako, Nikaragua, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, San Marino, Velká Británie a Venezuela.²³

Počátky československé diplomatické mise u Apoštolského stolce byly velice skromné a zároveň náročné. Když designovaný vyslanec přijel s manželkou 8. března 1920 do Říma, byli nuceni ubytovat se v hotelu Excelsior. Až později byl pro potřeby vyslanectví najat vhodný byt. Krofta působil v prvních týdnech zcela sám - bez jakéhokoliv pomocného úřednického personálu, a dokonce i bez takových základních potřeb, jako byl psací stroj. Až 24. března přijel do Říma Kroftův sekretář dr. V. Rubeška, později také první pomocný úředník. Psací stroj naše vyslanectví obdrželo až v červnu a diplomatické zprávy byly do Prahy posílány obyčejnou poštou.

O řešení všech sporných otázek musel nový vyslanec svádět s kuriálními úředníky a diplomaty poměrně tuhá jednání. Velkým pozitivem pro československou diplomacii bylo, že úřad státního podsekretáře pro zahraniční záležitosti zastával mons. Bonaventura Cerreti,

²¹ Rozdíly, které existovaly mezi nuncií a internuncií se však postupně vyrovnaly – v roce 1965 byl internunciům přiznán statut velvyslanců a v roce 1990 byly tyto dvě kategorie úplně zrušeny a tituláři veškerých diplomatických misí mají od té doby jednotný titul *apoštolský nuncius*, ačkoliv zdaleka ne všichni jsou zároveň doyen, podrobněji **Halas, František X.:** c.d., str. 358.

²² Doyen diplomatického sboru – diplomat, který oslovuje při slavnostních příležitostech hlavu státu, u něhož je sbor akreditován, ve jménu celého sboru. Je to normálně nejdéle působící člen sboru. Podle Vídeňské úmluvy o diplomatických stycích z roku 1961, která v této otázce pouze kodifikovala dosavadní mezinárodní obyčejové právo, jsou papežští nunciové automaticky doyen v „katolických státech“ (nebo státech, jež si to přejí) bez ohledu na své „služební stáří“, **Halas, František X.:** c.d., str. 721.

²³ Údaje čerpány z **Kolář, Petr:** Politická dimenze katolicismu v českých zemích – vývoj vztahů Církve a státu na území dnešní ČR, diplomová práce FSV UK, 1997, str. 30.

kteřý byl spíše prodohodově a profrancouzsky orientovaný a hleděl s porozuměním na požadavky předkládané československou vládou. Naproti tomu státní sekretář Pietro Gasparri zastával k novému československému státu spíše chladnější postoj.²⁴

I přes výše uvedené těžkosti začal dr. Kamil Krofta po svém příjezdu do Říma okamžitě úřadovat. 16. března 1920 byl přijat státním sekretářem, aby mu předal pověřovací listiny a také si sjednal audienci u papeže Benedikta XV. Audience u papeže se konala 22. března. Papež vyjádřil potěšení, že nyní si může národ československý upravit své poměry k církvi samostatně bez jakýchkoliv prostředníků. Zmínil též otázku schismatických kněží, přičemž vyslovil obavu, že je vláda bude favorizovat. Krofta papeže ujistil, že vláda je v této otázce naprosto neutrální.²⁵

Hned následujícího dne započal československý vyslanec konkrétní jednání s mons. Cerretim, a tím se rozběhl proces velmi složitých diplomatických jednání, jež měly vyřešit sporné otázky vzájemných vztahů. Je třeba připomenout, že řešení všech těchto problémů se dělo za neobyčejně složité mezinárodní situace, v níž se ve Vatikánu výrazně uplatňovaly také zájmy třetích států. Například poměr Československé republiky k Maďarsku, státu u Apoštolského stolce velmi vlivného, byl právě v této době velmi napjatý. Zároveň se ve stejné době jednalo mezi ČSR a Polskem, „katolickým státem“ par excellence, o provedení plebiscitu na území těšínském a oravsko-spišském. K tomu přistupovala skutečnost, že v čele československého státu stáli lidé liberálních názorů, a že velmi aktuálním tématem byla otázka odluky církve od státu. Apoštolskému stolci také jistě nebylo lhostejno, když došlo v září 1920 k uznání nově vzniklé československé církve (z jeho pohledu připravující katolíky o kostely) státem.

Ve svém deníku si Krofta poznamenal, že se mu jako zástupci socialistické vlády příliš nedůvěřuje. Zároveň také jistě k řešení problémů nepřispěla značná liknavost i nedostatek instrukcí a podkladů, jež pražské ministerstvo zahraničí svému vatikánskému zástupci poskytovalo. Proto také Krofta uvítal, když v září 1920 nastoupila úřednická vláda, ve které navíc místo ministra školství a národní osvěty zaujal jeho kolega historik Josef Šusta.

Přibližme si nyní nejdůležitější otázky projednávané dr. Kamilem Kroftou ve Vatikánu.²⁶

²⁴ **Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vztahů (...), str. 227.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Celý proces Kroftova diplomatického vyjednávání je velmi podrobně popsán ve výše citované stati **Jindřicha Dejmka:** Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920-1921), in: Český časopis historický 91/1993, č.2, str. 224-246.

2.2.1 Problematika jmenování nových biskupů v Československu

Církevní instituce na československém území byly revoluční vlnou značně otřeseny. Primas český, arcibiskup Huyn, pobýval v době převratu na vizitaci v Chebu, kde biřmoval a také se zotavoval ze španělské chřipky. Odtud se na popud vídeňské nunciatury do Prahy již nevrátil, odjel do Švýcarska a odtud do Říma, kde se na radu papeže vzdal svého úřadu. Než došlo k definitivnímu vyřešení vzniklé situace, byl pražským apoštolským administrátorem jmenován (3. 12. 1918) *ad tempus* královéhradecký biskup Josef Doubrava. Olomoucký arcibiskup Lev Skrbenský byl šlechtic rakouského smýšlení úzce spjatý s monarchií, a proto jeho autorita v revolučních časech velmi upadla (s konečnou platností rezignoval až v září 1920). Na Slovensku byla situace ještě více problematická. Církevní hierarchie na Slovensku byla až na malé výjimky úplně maďarská a tvořila důležitou oporu maďarizace. Proto se v nové situaci po vzniku ČSR stalo další setrvání téměř všech biskupů v čele slovenských diecézí nemyslitelným. Výjimkami byli pouze košický biskup Augustín Fischer-Colbrie a pomocný biskup spišské diecéze Martin Kheberich.²⁷ Zbylí biskupové buď dobrovolně opustili své diecéze a odešli do Maďarska, nebo byli deportováni (nitranský biskup Viliam Baťán a banskobystrický biskup Farkaš Radnai).²⁸ Otázka co nejrychlejšího obsazení uprázdněných biskupských stolců se tak stala velmi naléhavou. Řešení těchto problémů však komplikovala skutečnost, že Apoštolský stolec a československá vláda zastávali odlišný názor ohledně nominačního práva biskupů na území nového státu.

V období rakousko-uherské monarchie jmenoval všechny biskupy na území budoucího Československa rakouský císař, který realizoval toto oprávnění zpravidla po poradě s biskupy příslušné církevní provincie. Pouze olomoucký arcibiskup byl volen kapitulou,²⁹ ale i na tuto volbu míval panovník většinou rozhodující vliv, protože mu náleželo právo vyloučit kandidáty, které považoval za nevhodné.³⁰

²⁷ Podrobněji viz **Petranský, Ivan A.**: Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945-1946, Garmond, Nitra 2001, str. 18 nebo též **Bartlová, Alena**: Příspěvek k dějinám Římskokatolické církve na Slovensku v letech 1918-1938, in: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938, Univerzita Palackého, Olomouc 2001; Ohledně postavení Martina Khebericha po vzniku republiky Ivan A. Petranský uvádí: „Kheberich sa po vzniku ČSR stal veľprepoštom kapituly a až do svojej smrti (1951) zostal na Spiši. Pre nesúhlas štátnej moci sa však nemohol stať sídelným biskupom.“ **Petranský, Ivan A.**: c.d., str. 18.

²⁸ **Petranský, Ivan A.**: c.d., str. 18.

²⁹ V celém Rakousku měly pouze dvě kapituly právo volit si arcibiskupa – olomoucká a salzburská. Nad ostatními arcibiskupstvími i biskupstvími měl jmenovací právo panovník. Výjimkou pak byly pouze diecéze Sekavská a Labodská, které obsazoval salzburský arcibiskup, srov. **Kolář, Petr**: REGNUM, SACERDOTIUM ET ORDO UNIVERSALIS, disertační práce v oboru politologie FSV UK, 2002, str. 67.

³⁰ **Krofta, Kamil**: c.d., str. 950, srov. také: **Bušek, Vratislav**: Modus vivendi, in: Slovník veřejného práva československého, svazek II, Brno 1932, str. 672.

Po vzniku Československa zaujal Apoštolský stolec stanovisko, že se nominační právo rakouského císaře a uherského krále zakládalo na privilegiích jim osobně propůjčených za jejich zásluhy o církvi, a proto nepřešlo na státy nově vytvořené na území zaniklého Rakousko-Uherska. Toto stanovisko bylo následně podpořeno argumentací obsaženou v alokuci papeže Benedikta XV. z 21. listopadu 1921,³¹ která prohlašuje, že výsady udělené kdysi Apoštolskou stolicí jiným státům si „žádným právem nemohou přisvojovat“ nově vzniklé republiky, „jelikož věc sjednána s jedněmi, nemůže být k prospěchu nebo ke škodě ostatním“. Apoštolský stolec se zde tedy dovolával právní normy mezinárodního obyčejového práva vyjádřené principem *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*. Dále alokuce prohlašuje, že nové státy nemohou být považovány za tutéž právní osobu, s níž Apoštolská stolice před časem uzavřela dohodu, a „z toho se přirozeně podává, že také smlouvy a dohody, které dříve byly sjednány mezi Apoštolskou stolicí a těmito státy, již pozbyly veškeré platnosti“. V závěru alokuce vyjadřuje papež připravenost Apoštolské stolice uzavřít s novými státy dohody přiměřené změněným poměrům.

Naproti tomu československá vláda zastávala názor, že nominační právo nepříslušelo panovníku jako soukromé osobě, ale jako reprezentantu státní moci, a proto recepci rakouského a uherského právního řádu přešlo toto právo na československou vládu. Otázka nominačního práva se stala také předmětem rozhodování československého Nejvyššího správního soudu, který ve svém nálezu číslo 315/1923 ze dne 10. ledna 1923, zaujal stanovisko shodné s právním názorem vlády. Tento nálezn se konkrétně týkal jmenovacího práva ke kanonikátům (*nominatio regia*), jež příslušelo panovníkovi. V nálezu se konstatuje: „(...) úplně jest bezvýznamné, jakým způsobem ono právo vladaře původně vzešlo, (...) Lhostejno jest také, jak na ono právo bylo pozíráno v rozhodujících kruzích církve, nýbrž pouze a jedině je rozhodno, že roku 1874 právo to vykonáváno držitelem moci vladařské jako část této moci. Převratem přešla podle ústavní listiny (§ 64) veškerá státní moc výkonná, která dříve v území republiky Československé příslušela panovníku, pokud zákon ten nechová výhrady ve prospěch presidenta republiky, na vládu.“³² Nejvyšší správní soud tedy potvrdil, že nominační právo přešlo na Československou vládu.

Tento zásadní názorový rozpor byl ovšem oslaben skutečností, že československá vláda, vedena myšlenkou odluky církvi od státu, neuplatňovala zvláště v počátečním období

³¹ Latinský text této alokuce včetně českého překladu je možno nalézt in **Kop, František:** c.d., str. 189, podle tohoto překladu je také dále citováno.

po vzniku republiky své tvrzené nominační právo příliš rozhodně (srov. následující odstavec), a naopak Apoštolský stolec značnou měrou bral ohled na přání vlády co do osob jmenovaných biskupů, i když formálně nepřestal trvat na svém výše uvedeném stanovisku.

Ještě před odjezdem dr. Kamila Krofty do Říma byl dne 16. září 1919 papežem Benediktem XV. pražským arcibiskupem jmenován dr. František Kordač. K obsazení pražského arcibiskupského stolce došlo následovně.³³

Koncem srpna 1919 přijel do Prahy auditor vídeňské nunciatury, mons. Clemente Micara a přivezl s sebou i terno kandidátů na pražský arcibiskupský stolec. Navrženi byli František Kordač, opat Method Zavoral a kanovník Karel Kašpar. Dne 21. srpna vykonal mons. Micara spolu se světícím biskupem dr. Janem Sedlákem návštěvu u předsedy vlády Vlastimila Tusara, který zastupoval ministra zahraničí Beneše (ten v té době vedl jednání v Paříži), aby se ujistil, že vláda nemá proti žádnému ze tří kandidátů námitek. Tusar prohlásil, že nemá námitek proti žádnému z navržených kandidátů a údajně také žertovně dodal: „*Nám je to v celku fuk, koho pan papež posadí na arcibiskupský stolec pražský.*“³⁴ K osobě dr. Kordače se vyjádřil: „*Nemám také ničeho proti Kordačovi; jest pravda, že byl Rakušákem, ale to jsem byl já také a dnes jsme oba velmi dobrými republikány; ostatně jako člen Národního shromáždění počínal si Kordač vždy velmi reálně a nepodnikal nikdy ničeho proti zájmům republiky.*“³⁵ Na konci setkání pak Tusar podepsal příslušné protokoly konstatující, že vláda nemá proti navrženému ternu a stejně tak proti Kordačově osobě žádných námitek. Ministr vnitra Antonín Švehla vydal Kordačovi vládní pas, aby mohl vycestovat do Vídně, kde s ním měl být konán informační proces. K této okolnosti se Švehla později vyjádřil: „*Po obsazení pražského arcibiskupského stolce dr. Kordačem nám nic není, ať by byl jmenován třeba vrchním rabínem.*“³⁶

V listopadu 1920 jmenoval Apoštolský stolec olomouckým arcibiskupem dr. Antonína Cyrila Stojana, senátora za lidovou stranu a osobnost oblíbenou mezi věřícími i

³² Viz Bohuslav, Sbíрка nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních. Svazek V (Praha 1925), čís. 1827, str. 50 násl.; výňatek z tohoto rozhodnutí lze také nalézt in: **Kop, František:** c.d., str. 191, podle něhož je také citováno.

³³ K okolnostem jmenování dr. Kordače pražským arcibiskupem srov. zejm. **Doležal, Josef:** Český kněz, Praha 1931, str. 66 či **Marek, Pavel:** Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač: nástin života a díla apologety, pedagoga a politika, Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, Olomouc 2005, str. 72 n.

³⁴ **Doležal, Josef:** Český kněz, Praha 1931, str. 66.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ **Právo národa**, II, 1919, č. 16, str. 266, citováno dle **Frýdl, David:** Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky: snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě, nakl. L. Marek, Brno 2001, str. 118, srov. též **Marek, Pavel:** c.d., str. 73.

kněžstvem své arcidiecéze. Jmenování řídil nuncius a před Stojanovým jmenováním byl vyžádán souhlas československé vlády.³⁷

Po příjezdu Krofty do Vatikánu se spory ohledně nominačního práva fakticky projeví v otázce jmenování slovenských biskupů. Výše zmíněné Tusarovy a Švehlovy výroky ve věci jmenování pražského arcibiskupa dokládají, že v období bezprostředně po vzniku republiky vláda své tvrzené nominační právo příliš neprosazovala. V době příjezdu Krofty do Vatikánu již si však vláda více uvědomovala důležitost obsazení biskupských stolců politicky vhodnými osobami, a to zejména na Slovensku. Hned při prvním jednání s mons. Cerretim navrhl Krofta, aby byl spišským biskupem jmenován slovenský vlastenecký kněz Marian Blaha, na jehož jmenování vládě zvláště záleželo. Státní sekretář však 6. dubna 1920 Kroftovi sdělil, že Blahu nelze jmenovat, neboť část kněžstva je proti němu, a zároveň nabídl jeho jmenování vojenským biskupem, přičemž spišským biskupem navrhovala kurie jmenovat K. Kmeťka.³⁸ Vláda však trvala na jmenování Blahy do Spiše, a tak Krofta absolvoval o Blahovo jmenování tuhý diplomatický boj, ve kterém však ve skutečnosti šlo o otázku nominačního práva. Představa vlády byla přitom taková, že by Apoštolský stolec při obsazování některého z biskupství jmenoval vládě několik osob, aby se k nim vyjádřila, a podle toho pak následně rozhodl. Kurie ovšem tuto ideu jako nemožné zasahování státní moci do církevních otázek odmítla a navrhovala vlastní kompromis (který později nalzáme v *Modu vivendi*), když vládě ponechávala možnost vyjadřovat se k osobám kandidátů pouze z politických aspektů.³⁹ Skutečnost, že vládě velmi záleželo na jmenování Mariana Blahy spišským biskupem, dokazuje fakt, že byla ochotna raději ustoupit v dalším nominačním sporu, tentokrát ohledně obsazení českobudějovické diecéze, než ustoupit v otázce jmenování Blahy.⁴⁰

Po poměrně vyčerpávajících jednáních byli počátkem prosince 1920 jmenováni první tři noví slovenští biskupové. Dr. Marian Blaha byl jmenován biskupem v Banské Bystrici, dr. Karol Kmeťko biskupem v Nitře. Spišským biskupem byl jmenován Ján Vojtaššák.⁴¹ Karel Kučera hodnotí ve své přednášce zabývající se Kroftovým působením u Apoštolského stolce⁴² jmenování nových slovenských biskupů jako viditelný úspěch československé politiky a zvláště dr. Kamila Krofty. Konstatuje, že byl citlivě zasažen maďarský revizionismus a proti

³⁷ Halas, František X.: c.d., str. 543.

³⁸ Dejmek, Jindřich: *Počátky diplomatických vztahů (...)*, str. 228.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Vláda navrhovala P. Ladislava Dvořáka, ale kurie zamýšlela jmenovat P. Šimona Bárta. Podrobněji viz

Dejmek, Jindřich: *Počátky diplomatických vztahů (...)*, str. 228.

⁴¹ Podrobněji viz Bartlová, Alena: c.d., str. 169.

zásadám proklamované praxe byli do biskupských úřadů dosazeni kandidáti vlády. Apoštolský stolec vyjádřil své stanovisko ústy státního sekretáře Gasparriho, který prohlásil, že „*Vatikán povolil, aby podal důkaz dobrého smýšlení s Vaší republikou*“.⁴³ Zároveň však kurie považovala za potřebné ve zvláštní nótě připomenout, že ústupek učiněný československé vládě v přijetí jejích biskupských kandidátů nezjednává jí v této otázce pro budoucnost jakýchkoliv právních nároků.⁴⁴ Ve stati Jindřicha Dejmeka nalézáme toto hodnocení: „*Nominace nových biskupů byla nesporným úspěchem československého vyslanectví ve Vatikánu, zvláště, přihlédneme-li k odporu, jaký vzbudila v revizionistickém Maďarsku (jehož pozice v Římě nebyly zanedbatelné) i k faktu, že československá strana dokázala fakticky přimět kurii k potvrzení části vlastních kandidátů*“.⁴⁵

2.2.2 Otázka vnějšího ohraničení diecézí na československém území

Vznik nové republiky vyvolal situaci, kdy určité části diecézí nacházející se na československém území byly církevně spravovány biskupy sídlícími mimo území ČSR, a naopak určité části diecézí spravovaných biskupy sídlícími na československém území se nacházely mimo území ČSR.⁴⁶ Vyřešení této otázky – tzv. vnější delimitace diecézních hranic – bylo pro nový stát velmi důležité. Rozhodnutí Apoštolského stolce o přizpůsobení diecézních hranic hranicím ČSR by totiž znamenalo vyloučení vlivu cizích církevních hodnostářů, kteří často nebyli novému státu přátelsky nakloněni, na území nové republiky a také poměrně významné potvrzení stálosti nových státních hranic, a bylo by tak pádnou odpovědí zejména maďarským revizionistickým snahám. Apoštolský stolec se totiž obvykle ke přizpůsobení diecézních hranic novým státním hranicím odhodlává až poté, co si je jist trvalostí státních hranic.

Jak upozorňuje František Kop⁴⁷ jedna z výhod zřízení diplomatické mise u Apoštolského stolce se týkala právě otázky delimitace diecézí na československém území podle státních hranic. Připomíná, že ani zamýšlená odluka církve od státu by nebyla

⁴² Kučera, Karel: c.d., str. 99.

⁴³ Tamtéž, str. 100.

⁴⁴ O obsahu nóty podrobně informuje Krofta Beneše svým dopisem č.j. 308/20, ze dne 21. října 1920. Dopis je otištěn in: **Korespondence Kamila Krofty s Edvardem Benešem**, část I. (1920-1927), uspořádal Jindřich Dejmek, in: Sborník archivních prací, ročník 44, 1994/2, str. 463.

⁴⁵ Dejmek, J.: Počátky diplomatických vztahů (...), str. 233.

⁴⁶ Podrobněji srov. Bušek, Vratislav: c.d., str. 672.

⁴⁷ Kop, František: c.d., str. 13.

uskutečnitelná, pokud by náležitá teritorializace nebyla provedena, neboť delimitaci církevních diecézních hranic by po odluce vůbec nebylo možno ze strany státu řešit. Církevní pravomoc vykonávanou ze zahraničí pak označuje jako „*stín na státní suverenitě*“.

Na velký význam delimitace upozorňoval také Antonín Hobza, když označoval zokrouhlení diecézí za aktuálnější a důležitější problém, než samotnou otázku rozluky mezi státem a církví.⁴⁸

V českých zemích se diecézní hranice po vzniku republiky téměř všude shodovaly se státními hranicemi. Pouze v jižních Čechách náleželo několik farností pod pravomoc svatohyppolitského biskupa v Rakousku (Vitorazsko) a na jižní Moravě náleželo několik farností pod pravomoc vídeňského arcibiskupa (Valticko). Část Slezska pak náležela k diecézi v Bratislavě, a naopak část pruského Slezska náležela pod církevní pravomoc olomouckého arcibiskupa a Kladsko náleželo pod církevní pravomoc arcibiskupa pražského. Na Slovensku však byla situace problematičtější. Ze šesti diecézí zasahujících na slovenské území se pouze dvě nacházely na území Slovenska celé (Nitra a Banská Bystrica). Ze spišské diecéze bylo několik obcí připojeno k Polsku. Zbylé tři ostatní diecéze byly rozvrženy mezi Československo a Maďarsko, a to tak, že ve dvou případech biskup sídlil na československém území (Rožňava, Košice) a v jednom na maďarském území (Ostřihom). Tento poslední případ byl pro novou republiku obzvláště nepříznivý, neboť šlo o arcidiecézi, ke které náležela více než třetina slovenských katolíků a jejíž arcibiskup byl uherským primasem a zachoval si v novém Maďarsku významné politické postavení.⁴⁹ K tomu navíc přistoupila skutečnost, že arcibiskupem byl kardinál János Csernoch - velký odpůrce Československa (a to i přesto, že byl rodilým Slovákem).⁵⁰

Výše uvedenou problematiku také komplikovala skutečnost, že v celé věci nešlo pouze o změny diecézních hranic, ale také o distribuci církevních statků mezi jednotlivé biskupy a kapituly. Tyto statky byly totiž rozloženy velmi nerovnoměrně, a tak např. statky náležející k arcibiskupství ostřihomskému se téměř všechny nacházely na území ČSR, kdežto naopak např. nejdůležitější statky náležející ke košickému biskupství ležely mimo československé území.⁵¹

Dr. Kamil Krofta zahájil ve Vatikánu jednání o otázkách delimitace v dubnu roku 1920. Názory zejména státního sekretáře kardinála Gasparriho byly však poměrně výrazně

⁴⁸ **Hobza, Antonín:** Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav, 3. vydání, Praha 1925, str. 174.

⁴⁹ Srov. **Kop, František:** c.d., str. 16.

⁵⁰ **Krofta, Kamil:** c.d., str. 948.

⁵¹ Tamtéž.

ovlivňovány maďarským tlakem na revizi nových státních hranic na Slovensku.⁵² Přesto se vyslanci dostalo ujištění, že Apoštolský stolec uznává oprávněnost československých požadavků ohledně delimitace diecézních hranic a je připraven se touto problematikou zabývat.⁵³ Vše však mohlo být vyjednáváno pouze předběžně, protože Apoštolský stolec podmiňoval delimitaci uzavřením míru s Maďarskem. Přesto Krofta vyzval ministerstvo zahraničí, aby byl po vyjádření arcibiskupa Kordače, slovenských církevních odborníků i poslanců ľudové strany vypracován oficiální návrh československé vlády na nové rozhraničení slovenských diecézí. S vypracováním takového návrhu se však překvapivě ze strany ministerstva nijak výrazněji nespěchalo.⁵⁴

V květnu 1920 Apoštolský stolec přistoupil na to, aby sporná území mezi Polskem a ČSR byla vyňata z pravomoci biskupů a svěřena do prozatímní správy designovanému nunciovi v Budapešti mons. Schioppovi. Ten se svého úkolu, i přes odmítavé stanovisko československé vlády k jeho osobě, ujal 25. června v Těšíně a správu vykonával až do vyřešení sporu v roce 1920, na jehož základě bylo osmnáct farností diecéze spišské přičleněno ke krakovské arcidiecézi.

Ani po uzavření Trianonské smlouvy však řešení otázky delimitace nijak výrazněji nepostoupilo. Ze zápisů v Kroftově deníku vyplývá, že kurie se zdráhala v této otázce učinit jakékoliv kroky, neboť nevěřila v trvalost míru s Maďarskem.⁵⁵ Stanoviska Apoštolského stolce a československé vlády se navíc lišila v tom, že vláda kladla důraz na současné řešení otázky rozhraničení diecézí i otázky rozdělení církevního majetku. Šlo jí o to, aby biskupové na Slovensku byli hospodářsky soběstační. Naproti tomu kurie zdůrazňovala především řešení otázky církevního majetku, nespojujíc s tím otázku delimitace diecézí.⁵⁶

Na přelomu jara a léta 1921 došlo k důležitým personálním změnám na místech kuriálních úředníků. Státní podsekretář Federico Tadeschini byl jmenován nunciem v Madridu a na jeho místo přišel mons. Giuseppe Pizzardo. Svoji funkci opustil také mons. Cerreti, jmenovaný nunciem v Paříži, kterého nahradil mons. Francesco Borgongini-Duca. Československá diplomacie odchod Tadeschiniho spíše přivítala, protože byl považován za osobu příliš naslouchající silám novému státu nepřátelským. Naopak Krofta velmi litoval

⁵² **Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vzťahů (...), str. 229.

⁵³ Srov. **Krofta, Kamil:** c.d. str. 948 a také **Kop, František:** c.d., str. 14.

⁵⁴ **Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vzťahů (...), str. 230.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ **Kop, František:** c.d., str. 17.

odchodu mons. Cerrettiho, u něhož oceňoval schopnost posuzovat všechny otázky týkající se nových států věcně a střízlivě.⁵⁷

Československé vládě záleželo nejvíce na vyřešení otázky církevní správy části ostříhomské arcidiecéze, která zasahovala na Slovensko. Obávala se vlivu kardinála Csernocha na tomto území. Vláda od začátku počítala s tím, že zde bude vytvořena nová diecéze se sídlem v Trnavě. Krofta již od počátku roku 1921 žádal ve Vatikánu o jmenování apoštolského administrátora pro toto území, kurie však pravděpodobně pod maďarským tlakem s nominací kandidáta stále váhala. V létě 1921 se konečně zdálo, že celá záležitost spěje k řešení, když nuncius Micara vládě oznámil, že administrátorem byl vybrán slovenský kněz Michal Bubnič. V srpnu však bylo dosazení administrátora ze strany Apoštolského stolce suspendováno. Jako důvod uvedl mons. Borgongini mj. nepříznivé stanovisko československé vlády k otázce církevních statků. Celá záležitost se v dalších měsících stala předmětem úmorných diplomatických jednání, ale kompromisní řešení se nepodařilo najít.⁵⁸

Po nezdaru diplomatických jednání se Apoštolský stolec nakonec rozhodl k jednostrannému řešení a dne 29. května 1922 jmenoval apoštolským administrátorem trnavské apoštolské administratury dr. Pavla Jantausche, titulárního biskupa prienského, a to „*cum omnibus et singulis iuribus et facultatibus, quibus Episcopi residentiales praediti sunt ad normam Codicis Canonici*“, tedy s pravomocemi sídelního biskupa. Vláda však nového apoštolského administrátora oficiálně neuznala, neboť byl papežem jmenován bez jejího souhlasu. Apoštolský stolec však namítal, že ke jmenování administrátora není třeba podobného souhlasu, jakého je třeba ke jmenování biskupů. Vláda však nehodlala ustoupit, byť s novým administrátorem postupně fakticky navázala styky. Definitivně administrátora uznala až poté, co usnesením ze dne 1. října 1937 vzala se souhlasem na vědomí obsah papežské buly „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“.⁵⁹ Tato bula také definitivně vyřešila otázku delimitace církevních diecézí.

2.2.3 Problém církevního majetku a pozemkové reformy v Československu

Pro popsání diplomatických jednání mezi ČSR a Apoštolským stolcem, jejichž předmětem byla otázka církevního majetku, je třeba nejprve stručně přiblížit právní názory, ze

⁵⁷ Dejmek, Jindřich: Počátky diplomatických vztahů (...), str. 240.

⁵⁸ Tamtéž, str. 238.

⁵⁹ Kop, František: c.d., str. 45; srov. též Krofta, Kamil: c.d., str. 951.

kterých obě strany při těchto jednáních vycházely, a také některá opatření týkající se církevního majetku, která byla po vzniku ČSR učiněna vládou.

Postoj Apoštolského stolce je dobře shrnut v písemném stanovisku předaném dne 3. ledna 1921 Kamilu Kroftovi mons. Cerrettim.⁶⁰ Stanovisko se týká církevních statků na území ČSR, náležejících biskupstvím a církevním ústavům za hranicemi republiky, zejména v Německu a Uhrách. Apoštolský stolec zdůrazňuje, že připadnutím k ČSR se nezměnila jejich právní povaha, a že tedy nepřestaly být církevními statky, o nichž rozhoduje pouze Sv. Stolice a které stát nemůže zkonfiskovat či je určit jiným účelům, a to ani s odkazem na skutečnost, že příslušní biskupové či představení duchovních ústavů jsou občany jiných států a sídlí mimo území ČSR. Dle stanoviska Apoštolského stolce jsou totiž tyto statky určeny k užítku celé diecéze či celého ústavu a musí být nadále podřízeny tomu, kdo řídí osudy biskupství či ústavu. Apoštolský stolec dále vyjadřuje, že v případě, že by vláda nebyla ochotna trpět takovouto podřízeností, je ochoten vyjednávat s vládou o prodeji těchto statků a o „*náležitě opatření zájmů*“ těch částí diecéze, které jsou připojeny k ČSR. Apoštolský stolec si však kladl podmínku, že při dosažení jakékoliv dohody musí každopádně zůstat každé právní církevní jednotce aspoň část jejích nemovitých statků, jak to v podobných případech oznámila jiným vládám.

Československá vláda vycházela z názoru, že subjektem vlastnického práva k církevnímu majetku je jednotlivý kostel, farní obročí, kapitula, nadace apod. Tyto subjekty byly souhrnně označovány jako církevní ústavy či církevní instituce (tzv. institutová teorie).⁶¹ Stát má k církevnímu majetku zvláštní práva, jejichž celek se v historických zemích nazývá nejvyšším patronátem či církevní výsostí státu a na Slovensku a Podkarpatské Rusi vrchním patronátním právem.⁶² Dle stanoviska vlády, recepce rakouského a uherského právního řádu přešel celek těchto zvláštních majetkových práv na příslušné orgány Československé republiky.

⁶⁰ O obsahu stanoviska informuje Krofta Beneše svým dopisem č.j. 425/20, ze dne 20. ledna 1921. Z tohoto dopisu také přebírám informace o obsahu stanoviska. Dopis je otištěn in: **Korespondence Kamila Krofta s Edvardem Benešem**, c.d., str. 474.

⁶¹ Celou problematiku podrobně rozebírá Právně historická expertiza Univerzity Karlovy v Praze ohledně právního postavení tzv. katolického církevního majetku v druhé polovině 19. století a ve 20. století na území dnešní ČR ; srov. také **Hendrych, Jaroslav**: *Katolická církev*, in: *Slovník veřejného práva československého*, svazek II, Brno 1932, str. 155.

⁶² Podrobněji viz **Kop, František**: c.d., str. 105, srov. také **Červinka, Eduard**: *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatkách římskokatolické církve*, Praha 1933, str. 5.

Vycházejí z tohoto stanoviska a po poradě s tzv. rozlukovou komisí⁶³ navrhoval Krofta ve výše zmíněném dopisu Benešovi ze dne 20. ledna 1921 odpovědět na prohlášení Apoštolského stolce, že až do rozhodnutí zákonodárných sborů republiky o osudu církevních statků na území republiky setrvává vláda na stanovisku vycházejícího z prvního řádu převzatého z Rakouska a Uherska. Vláda tedy odmítá názor, stálo v Kroftou navrhované odpovědi, že o církevních statcích náleží rozhodovat pouze Sv. Stolicí, neboť nehledě k obecné zásadě státní svrchovanosti, dává platný právní řád státu možnost a ukládá mu povinnost uplatňovat svůj vliv na tzv. církevní majetek. Vláda se však zasadí, aby církevní majetek zůstal zachován k účelům kultovním a mohl dle svého původního účelu i nadále sloužit k duchovním potřebám věřících. Statkům zahraničních biskupství a duchovních ústavů ležících na území ČSR nemůže vláda zásadně přiznat jinou právní povahu než ostatním církevním statkům v republice. Vláda je však ochotna vyjednávat o „*slušné odškodnění*“ těch zahraničních biskupů, jejichž někdejší statky zůstaly na území ČSR, za předpokladu, že bude splněn požadavek, aby se hranice diecézní srovnaly s hranicemi státními. Očekává ovšem, že stejně se bude postupovat tam, kde půjde o československé biskupy, jejichž někdejší statky zůstaly na cizím státním území. Tuto otázku bude vláda řešit v dorozumění se sousedními státy, jichž se dotýká.

Přibližme si nyní stručně základní opatření týkající se církevního majetku, která byla po vzniku ČSR v důsledku mimořádných poměrů učiněna vládou, a která se později stala předmětem diplomatických jednání mezi ČSR a Apoštolským stolcem.

Jednalo se v první řadě o nucenou správu církevního majetku na Slovensku. Jejím právním základem bylo především výše zmíněné recipované vrchní patronátní právo bývalých uherských králů nad církevním majetkem,⁶⁴ jehož obsahem bylo mezi jiným oprávnění panovníka provádět dohled nad tím, aby církevní jmění zůstalo neporušeno a zejména aby nebylo odňato svému účelu. Důvodem pro nucenou správu byla především skutečnost, že řada biskupství byla uprázdněna kvůli emigraci či úmrtí biskupů. Panovala také obava, že by byl majetek spravován v rozporu se zájmy republiky. Navíc majetek slovenských biskupství, který se nacházel na maďarském území, byl Maďarskem zadržován, a tak vláda učinila tyto kroky také již z pouhého hlediska reciprocity.

⁶³ Takto byl označován poradní sbor pro řešení církevně-politických záležitostí ustavený v roce 1919, jehož hybnou silou byl profesor a pozdější ministr J. Šusta, a dalšími členy profesori A. Hobza, K. Henner, státní tajemník v ministerstvu zahraničí Fr. Chvalkovský a tři vysocí úředníci ministerstva zahraničí a školství.

⁶⁴ Historický vývoj vrchního patronátního práva podrobně popisuje František Kop v c.d., str. 105 n.

V prvním období po vzniku republiky byla ke správě zabraného církevního majetku zřízena zvláštní kuratoria, vždy ke správě několika majetků.⁶⁵ Toto opatření bylo nahrazeno Nařízením ministra s plnou mocí pro správu Slovenska z 11. srpna 1919, číslo 6525 pres., kterým byl dán pod nucenou správu („*zátvor*“) veškerý majetek arcibiskupství ostráhomského, biskupství nitranského, spišského a banskobystrického, jakož i majetek příslušející dalším církevním subjektům, který se nalézal na Slovensku. Zároveň byl dán pod dozor všechen ostatní majetek a fondy římskokatolické církve na Slovensku. Správou tohoto majetku byla pověřena Církevní komise římskokatolických majetků pro Slovensko v Bratislavě, která byla v roce 1923 nahrazena tzv. Likvidační komisí, jejímž úkolem bylo vedle samotné správy majetku také učinit potřebná opatření, aby byl církevní majetek postupně odevzdáván „*těm orgánům, jímž správa tato podle příslušných předpisů náleží*“.⁶⁶

Kromě těchto opatření byl církevní majetek na československém území dotčen pozemkovou reformou. Právě církevní půda patřila k největším celkům, které náležely podle zákona o pozemkové reformě do záboru. Nejvíce půdy vlastnilo olomoucké arcibiskupství, velké celky měly i biskupství vratislavské (od roku 1924 arcibiskupství), Řád německých rytířů a arcibiskupství pražské. Vedle těchto největších majetků spadala do záboru řada dalších pozemků církevních institucí a spolků. Reforma postihla také četná farní obročí a záduší, která podle zákona o drobných pachtýřích musela odprodat své pozemky těm nájemcům, kteří je obdělávali od roku 1901. Roku 1921 byl však tento zákon novelizován a bylo rozhodnuto, že při farách a kostelech musí zůstat alespoň osm ha půdy.⁶⁷

Apoštolský stolec se samozřejmě ke skutečnosti, že se pozemková reforma dotýká církevního pozemkového majetku, stavěl negativně. Neusiloval však o úplné zrušení pozemkové reformy, neboť si dobře uvědomoval, že prosazení tohoto požadavku není realistické. Veškerá snaha Apoštolského stolce se tak v otázce reformy zaměřila na vyčlenění co největšího množství půdy s celkového záboru a otázku náhrad za zabraný majetek. Zahraniční biskupové a jiní církevní hodnostáři, jejichž majetek byl dotčen pozemkovou reformou, se však proti jejím dopadům stavěli ostřeji a snažili se přimět Apoštolský stolec, aby se důrazněji postavil za jejich zájmy. Velmi aktivně si počínal zejména vratislavský biskup, neboť téměř všechny statky patřící k vratislavskému biskupství ležely na území ČSR.

⁶⁵ Celou problematiku nucené správy církevního majetku na Slovensku podrobně rozebírá František Kop in: **Kop, František**: c.d., str. 123 n.; srov. také **Bušek, Vratislav**: c.d., str. 673.

⁶⁶ **Bušek, Vratislav**: c.d., str. 674.

⁶⁷ Podrobněji viz **Trapl, Miloš**: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, str. 85 n.

Problémy týkající se církevního majetku se dostaly na pořad diplomatických jednání Kamila Krofty ve Vatikánu již na jaře roku 1920 v souvislosti s projednáváním personálních otázek československých biskupství. Majetkovým vyrovnáním totiž kurie podmiňovala řešení ostatních problémů, jak bylo Kroftovi naznačeno mons. Cerretim při rozhovoru v dubnu 1920, jehož předmětem byly statky vratislavského biskupství dotčené pozemkovou reformou.⁶⁸ Apoštolský stolec byl ochoten smířit se se zábořem statků v rámci reformy, předmětem vyjednávání se však stala otázka peněžité náhrady za postižený majetek. Vláda od počátku peněžitou náhradu pro vratislavské biskupství neodmítala. Dalším projednávaným tématem byl také požadavek kurie, aby bývalí maďarští biskupové v Nitře a Banské Bystrici, kteří rezignovali na svůj úřad, dostávali buď důchody ze svých bývalých diecézí nebo státní penzi. Také tomuto požadavku československý vyslanec neodporoval.⁶⁹ Problematika církevního majetku byla mimo jiná témata na pořadu jednání ministra zahraničí dr. E. Beneše, který přijel v únoru 1921 do Říma na oficiální návštěvu. 7. února se dr. Beneš setkal v doprovodu Krofty s kardinálem Gasparrim. Při diskusi o církevních statcích podléhajících pozemkové reformě Beneš popřel právo kurie o nich rozhodovat, ale přislíbil jejich zachování „církevnímu určení“. Toto stanovisko Gasparri odmítl, ale poznamenal, že by „mohl zamhouřiti oči“, zůstane-li užívání statků církvi.⁷⁰

Otázka záboru církevního majetku se stala znovu aktuální, když na jaře roku 1921 vratislavský biskup Adolf Bertram vznesl v Římě stížnost, že československé úřady protiprávně konfiskují majetek náležející k vratislavskému biskupství ve Slezsku a na Moravě. Kurie vystoupila na podporu biskupa s tvrzením, že dispoziční právo k církevnímu majetku má výlučně Apoštolský stolec a odmítla tvrzení vlády, že československé úřady uplatňují práva, která jím náleží na základě recepce rakouského právního řádu. Kurie si na podporu svého stanoviska vyžádala dobrozdání známého církevního historika L. Pastora, který dal za pravdu jejímu právnímu názoru. Přesto mons. Cerreti důvěrně sdělil Kroftovi, že kurie nebude na tomto stanovisku trvat, pokud budou obstavené statky zachovány katolické církvi.⁷¹ Stanoviska obou stran byla následně vyjádřena v několika diplomatických nótách vyměněných v průběhu března a dubna 1921. Krofta vládě doporučoval, aby byl vypracován přesný historickoprávní výklad o povaze církevních statků na území republiky, který by čelil Pastorovu dobrozdání. Jeho požadavek byl však vládou odmítnut s poukazem, že o otázce

⁶⁸ **Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vztahů (...), str. 229.

⁶⁹ Tamtéž, str. 233.

⁷⁰ Tamtéž, str. 237, autor cituje poznámky v Kroftově deníku.

⁷¹ Tamtéž, str. 238.

církevního majetku budou s ohledem na suverenitu státu samostatně rozhodovat zákonodárné sbory, a není tedy třeba, aby byla předmětem jednání s Apoštolským stolcem. Krofta takovou odpověď považoval za povážlivou pro další vztahy mezi Apoštolským stolcem a ČSR.⁷² I přes tuto odpověď si vláda uvědomovala nutnost smírného řešení otázek týkajících se církevního majetku, neboť, jak bylo uvedeno výše, vyřešením otázek církevního majetku podmiňoval Apoštolský stolec řešení některých dalších problémů. V otázce odškodnění vratlavského biskupa navrhl dokonce dr. Beneš výměnu části území, na kterém se nalézaly vratlavské církevní statky, za jinou část německého území nalézajícího se severně od Opavy. Tato idea byla však brzy opuštěna.⁷³

Lze tedy uzavřít, že ve sporných otázkách týkajících se církevního majetku nedošlo v průběhu Kroftova působení ve Vatikánu k jakékoliv výraznější shodě, a to i přes ochotu obou stran k určitým kompromisům.

2.2.4 Otázka správy a řízení řeholních řádů

Jak uvádí Kamil Krofta: „*Vládě československé nemohlo být lhostejno, že mnohé československé kláštery, hlavně zase na Slovensku, náležely k řádovým provinciím, jejichž představení, majíce sídlo v nepřátelské cizině, zejména v Maďarsku, byli politickými odpůrci československé republiky a tímto nepřátelským duchem naplňovali i kláštery svého řádu v Československu, takže jejich členstvo propůjčovalo se i akcím nepřátelským své nové vlasti.*“⁷⁴ Za této situace se vláda po vzniku republiky domáhala urychleného vytvoření československých řádových provincií nebo podřízení jednotlivých komunit přímo Apoštolskému stolci. Tuto snahu podporoval také nově jmenovaný československý episkopát a často také, zvláště v Čechách a na Moravě, sami členové československých klášterů.

Apoštolský stolec od počátku ujišťoval vládu, že uznává oprávněnost jejich požadavků v této oblasti.⁷⁵ Přesto konkrétní změny probíhaly poměrně pomalu, protože kurie nepodnikala žádné kroky do uzavření míru s Maďarskem. 18. srpna 1920 předal Krofta ve Vatikánu nótu požadující urychlené vynětí slovenských klášterů a řádů z obediencie maďarských představených. Po této nótě pak následovala ve Vatikánu série jednání týkající se

⁷² Tamtéž.

⁷³ Podrobněji tamtéž na str. 242.

⁷⁴ Krofta, Kamil: c.d., str. 949.

úpravy poměrů jednotlivých řádů, a to nejen na Slovensku. Tato jednání lze hodnotit jako poměrně úspěšná. Na konci roku 1920 dosáhl vyslanec Krofta připojení konventu řádu milosrdných bratří ve Valticích (Feldsbergu), který se nacházel na území odstoupeném ČSR Rakouskem, k československé provincii tohoto řádu. V únoru 1921 bylo schváleno usnesení generální kapituly cisterciáckého řádu o vytvoření zvláštní československé provincie této řehole a byla zahájena úspěšná jednání o rozšíření českých redemptoristů na Slovensko, kde měli nahradit výrazně maďarské piaristy. Naopak neúspěchem skončila Kroftova snaha o zřízení samostatné františkánské provincie a také o přičlenění jezuitské koleje v Těšíně k české provincii Tovaryšstva Ježíšova. Spíše za neúspěšná lze také považovat jednání týkající se úpravy správy redemptoristického řádu, vedená na podzim roku 1920, tedy ještě před úspěšnými jednáními o rozšíření řádu na Slovensko. Tato jednání skončila pro vládu těžko přijatelným kompromisem, podle kterého byla sice jazykově smíšená československá kolej přičleněna k české pražské provincii, ale ze zbývajících německých kolejí byla vytvořena zvláštní viceprovincie. Vláda se totiž obávala, že se z této viceprovincie postupně vytvoří samostatná provincie a bude tak podporován německý separatismus.

Sám Kamil Krofta hodnotí celkový výsledek jednání o správě řeholních řádů ve své stati v *Zahraniční politice* (napsané koncem roku 1922) takto: „*Ačkoli i zde byly mnohé obtíže, podařilo se již odstraniti závislost většiny důležitých klášterů československých na provinciálních představených za hranicemi republiky a vůbec je odloučiti od řádových provincií, majících těžisko v některém státě cizím. Chování Vatikánu v těchto dvou bodech, o nichž byla právě řeč* (Krofta má na mysli také kroky Apoštolského stolce v otázce delimitace diecézních hranic), *dokazuje, že uznává za nutno přizpůsobiti vnější organizaci církve katolické na půdě bývalé monarchie rakousko-uherské státním územím nově tu vzniklým, nelekaje se ani toho, že je místy třeba radikálně přetvořiti starobylé, dějinami posvěcené útvary organizační.*“⁷⁶

⁷⁵ Podrobný popis diplomatických jednání o správě řeholních řádů je obsažen in: **Dejmek, Jindřich:** *Počátky diplomatických vztahů (...)*, str. 233 n. Z Dejmkovy práce jsem také čerpal informace o výsledcích těchto jednání.

⁷⁶ **Krofta, Kamil:** c.d., str. 949.

2.2.5 Problém potvrzení statutu katolické teologické fakulty bratislavské univerzity

V létě 1919 byla zákonem č. 441/1919 Sb. z. a n. československým státem zřízena v rámci bratislavské univerzity teologická fakulta. Důvodem byla snaha vlády zajistit, aby kněžský slovenský dorost nebyl nadále vychováván v maďarských ústavech.⁷⁷ Vláda samozřejmě usilovala o kanonickou aprobaci nově zřízené fakulty. Jelikož s arcibiskupem ostříhomským, k jehož arcidiecézi Bratislava náležela, nechtěla z politických důvodů vyjednávat, obrátila se v této věci přímo na Apoštolský stolec. Ten se k celé věci stavěl nejprve vstřícně a vyslanec Krofta již v létě 1920 očekával schválení statutu fakulty. Poté však vyjádřila řadu připomínek *Kongregace pro semináře a univerzity*, čímž se schválení oddálilo.⁷⁸ Následně vyjádřil své námitky také kardinál Gasparri, který dal Kroftovi zřetelně najevo, že předložený návrh statutu kurie neschválí, neboť „čtyřleté studium na fakultách, na něž se přijímají absolventi obyčejných gymnázií nestačí“ a dodal: „nedostatečné teologické vzdělání našich kněží je příčinou, že mnozí zabočují příliš nalevo“.⁷⁹ Oficiálním zdůvodněním negativního postoje kurie ke schválení statutu byla tvrzená skutečnost, že statut nevyhovuje požadavkům, které obsahoval nový Kodex církevního práva z roku 1917. Toto stanovisko bylo pro vládu nepřijatelné. Argumentovala, že nová fakulta byla zřízena podle vzorů starších teologických fakult v Praze a Olomouci a také ke jmenování profesorů došlo způsobem v dřívějším Rakousku obvyklým. Vláda namítala, že žádná z dosavadních teologických fakult na území dřívějšího Rakouska (tedy nejen v ČSR) novým předpisům kanonického práva nevyhovuje, a že za nesnadných poměrů na Slovensku „teprve se probouzejícím k vlastnímu životu“, není možno zřídit teologickou fakultu, která by plně uspokojovala všechny přísné požadavky nového kodexu.⁸⁰

Přestože se vláda snažila vyjít požadavkům církevního práva maximálně vstříc, oznámil 19. listopadu 1920 P. Gasparri Kroftovi, že spolu s kardinálem Bisslettem, prefektem *Kongregace seminární a universitní*, dospěli k závěru, že pro zřízení nové teologické fakulty scházejí na Slovensku podmínky, neboť zcela chybějí instituce pro náležitou přípravu ke studiu na ní. Gasparri trval na svém protinávru, jehož obsahem bylo nahradit fakultu zřízením generálního semináře. Toto stanovisko potvrdil vyslanci i mons. Cerreti a ačkoliv se

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ **Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vztahů (...), str. 231.

⁷⁹ Tamtéž, autor cituje z Kroftova deníku.

⁸⁰ **Krofta, Kamil:** c.d., str. 951.

snažil Kroftův záměr kurie v tomto ohledu pozměnit, nepodařilo se mu stanovisko kurie již zvrátit.⁸¹

Otázkou zůstává, jaké byly skutečné důvody, které vedly Apoštolský stolec k tomu, že odmítal nově zřízenou fakultu aprobovat. Karel Kučera ve své přednášce uvádí,⁸² vycházející ze studia Kroftova deníku, že „*Krofta nabyl při vleklých jednáních dojmu, že kurii vadí nezávislost profesorů na státních fakultách a malý vliv biskupů při jejich jmenování*“. Dále Kučera upozorňuje, že Apoštolský stolec byl dokonce ochoten riskovat zrušení teologických fakult v Praze a v Olomouci. Ministr Josef Šusta byl totiž ochoten navrhnout parlamentu zrušení bratislavské fakulty, ale upozorňoval, že pokud uvede jako důvod nesouhlas Apoštolského stolce se studijním řádem fakulty, bude nucen navrhnout i zrušení ostatních teologických fakult. Gasparri údajně zprvu usoudil, že by jich nebyla škoda, pak ale své stanovisko zmínil, když uznal, že zrušení fakult by znamenalo nové finanční břemeno pro domácí biskupy. Kučera dále upozorňuje, že to nebylo poprvé, co se politika Apoštolského stolce dostala do rozporu s mentalitou domácích katolíků, kteří naopak v odloučení fakulty viděli pohanu církve.

Radomír Suchánek soudí,⁸³ že celý spor ohledně uznání statutu bratislavské teologické fakulty měl širší příčiny. Dle jeho názoru „*Apoštolský stolec pouze důsledně dodržoval nastoupený kurz co nejvíce zamezit zasahování státu do vnitrocírkevních otázek. Proto současně trval i na vlastním jmenování profesorů na Katolickou teologickou fakultu a do generálních seminářů, řeholních představených, členů katedrálních kapitul atd. Státu se ponechávalo pouze právo vyslovit případné námitky politického rázu.*“

Sám Kamil Krofta popsal po jednání s kardinálem Gasparrim, které se uskutečnilo dne 20. listopadu 1920, v dopise dr. Benešovi své názory na příčinu neúspěšných jednání o zřízení teologické fakulty v Bratislavě takto: „*Bylo by, myslím, nesprávně podezíratí Vatikán, že odporuje zřízení teologické fakulty v Bratislavě z důvodů politických – bylo by možno myslet na intriky kardinála Csernocha – neboť ze všeho, co jsem s kardinálem Gasparrim o této věci mluvil, mám dojem, že na ni pohlíží nikoli jako politik, nýbrž jednak jako bývalý profesor, jednak jako zastávce zájmů čistě církevních. Je přímo vášnivě přesvědčen o naprosté a výhradní správnosti tohoto způsobu výchovy kněžské a studia teologického, který je předepsán novým Codexem – je to, jak známo z valné části jeho dílo – a zaveden ve Francii. Řekl bych, že je to kardinálův profesorský koníček, o němž není nijak ochoten se*

⁸¹ Dejmek, Jindřich: Počátky diplomatických vztahů (...), str. 235.

⁸² Kučera, Karel: c.d., str. 108-109.

⁸³ Suchánek, Radomír: Modus vivendi 1928, in: Revue církevního práva č. 23, 3/02, str. 210.

smlouvatí. (...) *Názor kardinálův, který hledě k jeho veliké autoritě právě v tomto oboru možno pokládati za vlastní názor Vatikánu, neplyne arci jen z úvah čistě odborných, nýbrž také jen ze snahy osvoboditi církevní život katolický co nejvíce ode všech vlivů světských, zejména státních. Je přirozeno, že o takové osamostatnění církevního života usiluje Vatikán zvláště tam, kde, jako u nás, moc státní není v rukou spolehlivě katolických. Proto soudím, že asi nebude možno zlomit odpor Vatikánu proti zřízení státní fakulty theologické v Bratislavě na způsob fakult rakouských a zejména našich fakult pražských.*⁸⁴

Nutno dodat, že tento Kroftův závěr se ukázal být přesný. V důsledku postoje Apoštolského stolce se nově založená theologická fakulta začala již v průběhu Kroftových neúspěšných jednání ve Vatikánu *de facto* postupně rozpadat, když se její sbor rozptýlil na české theologické fakulty a bratislavskou filosofickou fakultu. Vláda nepřistoupila na návrh Apoštolského stolce na zřízení generálního semináře namísto theologické fakulty. Výchova kněží na Slovensku tedy zůstala v rukou kněžských biskupských seminářů. Ke zřízení bratislavské theologické fakulty dal Apoštolský stolec souhlas až koncem roku 1935 a na základě vládního nařízení z 24. března 1936, čís. 112 Sb. z. a n., vydaného podle zákona z 24. července 1919, čís. 441 Sb. z. a n., došlo pak počínajíc studijním rokem 1936/37 konečně k jejímu otevření.⁸⁵

2.2.6 Problematika vzniku československé církve a otázka jejích kostelů

Jak bylo krátce nastíněno výše, byla po vzniku Československé republiky autorita katolických biskupů značně otřesena. Faktického vedení církevních záležitostí v našich zemích se tak ujal kněžský spolek *Jednota katolického duchovenstva*, jehož ustavující schůze proběhla 7. listopadu 1918. Výsledkem dvou dalších schůzí *Jednoty*, které se konaly 23. ledna 1919 a 7. srpna 1919, se stal program nazvaný *Návrh československého duchovenstva na obnovu církve katolické v republice Československé*.⁸⁶

⁸⁴ Dopis Krofty Benešovi ze dne 20. listopadu 1920. Dopis je otištěn in: **Korespondence Kamila Krofty s Edvardem Benešem**, c.d., str. 470.

⁸⁵ **Kop, František**: c.d., str. 94.

⁸⁶ Jeho obsahem byly v podstatě tyto body: zřízení českého patriarchátu, rozšíření církevní samosprávy a možnost laické spolupráce v ní, úprava patronátního práva a obsazování far, volba biskupů, návrh na liturgii v lidovém jazyce, úprava kněžského studia a výchovy, zdobrovolnění celibátu, upravení církevní praxe při pohřbu žehem, breviář v české a slovenské řeči.

Výbor *Jednoty* vyslal 10. května 1919 čtyřčlennou deputaci⁸⁷ do Vatikánu, aby zde tyto návrhy přednesla papeži Benediktu XV. Tato cesta byla hodnocena i státními orgány velmi odpovědně. Delegátům byly vystaveny diplomatické pasy a bylo jim hrazeno cestovné „jako jiným expertům poslaným do ciziny“.⁸⁸ Delegaci přijal státní sekretář Pietro Gasparri i samotný papež Benedikt XV. Při audienci u papeže čeští delegáti zdůrazňovali, že „český národ byl po staletí veden biskupy, kteří byli lidu cizí, proto ochladla láska k církvi v Čechách ... kdyby mělo Rakousko existovat ještě sto let, pak by se katolické náboženství zcela vytratilo ze srdcí našeho lidu ... splněním předložených požadavků dojde k novému rozkvětu víry a křesťanského života, a to nejen v rozsahu našeho státu, ale i u ostatních sousedních slovanských národů“.⁸⁹

Kromě předložených požadavků se mělo jednat i o obsazení pražského arcibiskupství a biskupství litoměřického, uprázdněného po odchodu německého biskupa Josefa Grosse. V této otázce bylo dohodnuto, aby komprovinciální biskupové předložili seznam kandidátů, podle kterého po vyjádření vlády Svatý stolec jmenuje biskupa či arcibiskupa. Také nebylo námitek, aby arcibiskup pražský byl jmenován primasem republiky. Ostatní požadavky nebyly přijaty pozitivně, nicméně byly předloženy k podrobnějšímu přezkoumání a úvaze. Jako výraz určitého porozumění si delegace z Říma odvážela souhlas, aby bylo dovoleno číst epistolu a evangelium česky a zároveň na památných místech v určené dny bylo možno sloužit slovanskou liturgií.

Na valné hromadě *Jednoty* 7. srpna 1919 podali delegáti zprávu o své cestě. Následné rozhořčené reakce daly v *Jednotě* vykristalizovat třem směrům: umírněný, ale početně velmi silný střed, radikální levice (*tzv. Ohnisko*) s asi 200 kněžími a konservativní část, která hájila zachování jednoty se Svatým stolcem.

Velkým překvapením bylo, a to i pro konservativní část *Jednoty*, když papež Benedikt XV. jmenoval 16. září 1919 pražským arcibiskupem dr. Františka Kordače, a to aniž by se kdokoliv ptal na stanovisko *Jednoty*.⁹⁰ Dr. Kordač byl v Římě přijat papežem Benediktem XV. (svým spolužákem z Gregoriana), který mu doporučil nekompromisní zásadovost ve věci katolické víry a disciplíny kléru i lidu, zejména v otázce zdobrovolnění kněžského celibátu a všeobecného zavedení českého jazyka do liturgie.

⁸⁷ Jejimi členy byli: mons. Marian Blaha, pozdější biskup bánsko-bystrický, dr. Alois Kolísek, děkan dr. Krojher a prof. dr. Vojtěch Šanda.

⁸⁸ **Medek, Václav:** Cesta české a moravské církve staletími, vyd. Česká katolická Charita, Praha 1982, str. 326.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Souvislosti, které předcházejí Kordačovu jmenování, jsou popsány výše v kapitole 2.2.1.

Na počátku roku 1920 rozpustil pražský arcibiskup *Jednotu* a i ostatní biskupové vyzvali kněžstvo, aby z *Jednoty* vystoupilo a sdružovalo se v nových diecézních jednotách pod vedením episkopátu. Významní vůdci *Jednoty*, jako J. Š. Baar, Xaver Dvořák a jiní, se rozhodnutí podrobili. Radikálové však šli jinou cestou. Na 8. ledna 1920 svolali radikální reformátoři sjezd do Národního domu na Smíchově. Celkem se sešlo 211 členů *Klubu reformního duchovenstva*, jenž byl ustaven 15. září 1919 z nejradikálnějších členů *Jednoty*. Výsledkem této schůze bylo ustavení nové církve - *církve československé*. Svým rozhodnutím upadli stoupenci nově ustavené církve *ipso facto* v exkomunikaci, zveřejněnou dekretem *Kongregace Svatého oficia* z 15. ledna 1920.

Československá církev byla uznána státem dne 15. září 1920 ve smyslu § 2 zákona z 20. května 1874 č. 68 ř.z. Ovšem již na jaře 1920 docházelo mezi příslušníky nové církve a katolíky ke sporům o kostely. V některých místech bylo třeba při sporech (dokonce rvačkách) o kostely četnické asistence. Tekla i krev, jako například v Dubicku v okrese Šumperk, kde soud uložil tresty do výše šesti měsíců vězení. Prezident republiky udělil následně 29. září 1925 amnestii „v příčině trestných činů, spáchaných ve sporech mezi příslušníky různých církví“.

Vznik československé církve se samozřejmě stal předmětem diplomatických jednání mezi ČSR a Apoštolským stolcem. Přitom bylo poměrně zřejmé, jaké důsledky má pro vztahy s Apoštolským stolcem vytvoření nové, státem uznané a na národním principu založené církve. Nejen, že silně podpořilo antagonistické pohledy vůči nově vzniklému státu v zahraničí, ale situaci v Čechách velmi nelibě nesli i představitelé slovenského a německého katolicismu.

Už při prvním jednání s Kroftou dne 16. března 1920 si kardinál Gasparri neodpustil narážku na „*české schizmatiky*“.⁹¹ 22. března pak papež přijal Kroftu k první audienci. Přitom papež vyslovil obavu, nebude-li vláda favorizovat schismatické kněze. Krofta na to reagoval: „*Odvětil jsem, že o (tom)... nelze mluvit, ale ovšem vláda, která se řídí zásadou naprosté svobody náboženství a svobody svědomí, nemůže tyto kněží trestati ani hnutí potlačovati.*“⁹² V této době však bylo ve Vatikánu schismatické hnutí ještě podceňováno a skoro lze vyslovit domněnku, že jak domácí episkopát, tak i nuncius Micara, váhali seznámit kurii s pravým stavem věcí.⁹³

⁹¹ **Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vztahů (...), str. 227.

⁹² Tamtéž.

⁹³ **Kučera, Karel:** c.d., str. 101.

Dne 13. července 1920 píše Krofta Benešovi,⁹⁴ že 7. července obdržel protestní notu podepsanou kardinálem Gasparrim proti zabírání katolických kostelů československou církví. V notě se konstatuje, že kostely byly vybudovány vyznavači katolického náboženství, aby sloužily kultu katolickému, takže pouze vyznavači tohoto kultu mají na ně právo. A dále, že by vzbudilo „nejživější nelibost“ Sv. Stolice, kdyby snad světské úřady podporovaly násilné zabírání těchto katolických kostelů. Krofta v dopisu Benešovi připouští, že věcný základ této stížnosti je pravdivý. Konstatuje, že takové poměry nemohou být v právním státě trvale trpěny a vláda by se měla přiklonit na jednu či druhou stranu sporu a chránit právo a pořádek ve státě. Následně Krofta podrobně rozebírá různé varianty řešení celého problému.

Jasně a konečné stanovisko k českému modernistickému hnutí zaujal papež Benedikt XV. ve své alokuci při tajné konzistoři 16. prosince 1920. Zde se papež jasně postavil za stanovisko československých biskupů a znovu zřetelně odmítl jakékoliv demokratické požadavky kněží, včetně zdobrovolnění celibátu.

O zabírání kostelů se znovu výrazněji jednalo až počátkem roku 1921 v Praze, kam 3. ledna odjel i Krofta. Při jednáních s členy rozlukové komise bylo dohodnuto, že bude mj. legislativně vyřešena otázka československé církve a jejích kostelů. V obcích, kde je kostelů více, bude jí některý právně přidělen, kde je jediný, bude stanoveno užívání společné.⁹⁵ I když komise věděla, že tuto „simultaneitu“ kostelů katolíci nebudou chtít zásadně připustit, bylo rozhodnuto přinutit katolickou církev, aby se s tím smířila.⁹⁶

S těmito premisami se Krofta vrátil koncem ledna 1921 do Říma. Hned 1. února začal projednávat otázku sporů o kostely s podsekretářem Cerretim. Zde se ukázalo, jak kurie české schizma podceňovala. Krofta si do deníku zapsal, že Cerreti byl konsternován jeho sdělením o dvoustetisícovém počtu odpadlíků. Cerreti vyslovil souhlas s Kroftovým návrhem, že ve větších obcích by snad „bylo možno jednat o postoupení některého kostela schismaticum“, kategoricky ovšem odmítl možnost společného užívání kostela oběma církvemi.⁹⁷

Otázka sporů o kostely se dostala také na pořad jednání ministra zahraničí dr. E. Beneše, který přijel v únoru 1921 do Říma na oficiální návštěvu. 7. února se dr. Beneš setkal v doprovodu Krofty s kardinálem Gasparrim. Beneš oznámil, že vláda je odhodlána zabránit

⁹⁴ Dopis Krofta Benešovi č.j. 173/20 ze dne 13. července 1920. Dopis je otištěn in: **Korespondence Kamila Krofta s Edvardem Benešem**, c.d., str. 460.

⁹⁵ Vzorem pro toto zamýšlené opatření byl pravděpodobně tzv. starokatolický zákon z období pruského kulturního boje z roku 1875.

⁹⁶ **Dejmek, Jindřich**: Počátky diplomatických vztahů (...), str. 236.

⁹⁷ Tamtéž, str. 237.

dalšímu zabírání katolických kostelů a že bude hledět, aby právní cestou byly nyní československou církví obsazené kostely navráceny původnímu uživateli, ovšem bez použití násilí, s čímž se kardinál spokojil. Zároveň vyslovil Gasparri souhlas, že ve větších místech mohli by strpět, aby z několika kostelů méně užívaný byl přičten církvi československé.⁹⁸

Celý spor o kostely byl nakonec vyřešen v rovině vnitrostátní. Nebyla přijata zamýšlená legislativní úprava v duchu výše popsaného návrhu rozlukové komise. Katolická církev se soudní cestou postupně domohla vydání podstatné části násilně zabraných kostelů, a tak byla církev československá nucena většinu svých kostelů vystavět sama.

Je třeba zmínit, že se vznikem československé církve byla spojena událost, která představovala první vážnější incident ve vztazích mezi ČSR a Apoštolským stolcem. Počátkem října 1921 přijel do Bělehradu první biskup československé církve Matěj Pavlík, aby zde byl slavnostně vysvěcen. M. Pavlík byl oficiálně přivítán členy tamního československého vyslanectví v čele s vyslancem Antonínem Kalinou. Tuto účast československých diplomatů brala ovšem kurie jako těžkou urážku Svatého stolce a protestovala u Krofty a také prostřednictvím nuncia v Praze. Krofta protest odmítl s odkazem na rovnost všech vyznání a s poukazem na skutečnost, že nelze vládě vytýkat účast na slavnosti církve československé, když také katolické církvi prokazuje podobnou pozornost. Kurie však požadovala, aby československá vláda prohlásila, že bělehradská legace jednala bez instrukcí z Prahy. Celá věc skončila nakonec oboustranným ústupem, když náhodou vyšlo najevo, že vyslanec Kalina skutečně jednal bez pokynů z Prahy.⁹⁹ Lze však souhlasit s Jindřichem Dejmekem, že postoj Apoštolského stolce v této věci signalizoval velmi zřetelně určitou snahu zasahovat do těchto vnitřních československých otázek a předznamenal budoucí konflikty vrcholící tzv. Marmaggiho aférou.¹⁰⁰

2.2.7 Počátky diskuse o provedení rozluky mezi československým státem a katolickou církví

Známá převratová hesla - „*Pryč od Říma, po Vídni musíme zúctovat i s Římem*“ - se stala výrazem požadavků na určité distancování se od katolické církve. Nebylo tedy překvapením, že se brzo po vzniku republiky vynořila na politickou scénu idea rozluky církve

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Podrobněji Dejmek, Jindřich: Počátky diplomatických vztahů (...), str. 243.

¹⁰⁰ Dejmek, Jindřich: Počátky diplomatických vztahů (...), str. 244.

a státu a s výjimkou lidové strany nebylo politického směru, který by ji nezařadil do svého programu. Jak bylo zmíněno výše, v této souvislosti označovaly zejména vládní socialistické strany již samotné navázání diplomatických styků s Apoštolským stolcem jako zbytečné a absurdní. Brzy se však ukázalo, že pro přímou odluku chybí našemu státu patřičné předpoklady. Nutnost vyřešení mnoha sporných otázek, situace v pohraničí a na Slovensku a snad také uvědomění si jisté diplomatické moci Apoštolského stolce, nakonec vedly k tomu, že místo o „rozluce“ se začalo hovořit o „poměru mezi státem a církví“. Přesto se určitý model odluky v našich politických kruzích neustále zvažoval.

Karel Kučera ve své přednášce výstižně podtrhuje, že myšlenka brzké realizace odluky vyvolávala situaci, kdy se zejména Tusarova vláda chovala, jako by již rozluka byla realizována, a opomíjela uplatnit svá práva v četných církevních otázkách. Jako příklad uvádí postoj vlády ke jmenování dr. Kordače pražským arcibiskupem. Konstatuje, že tento stav ukončil až návrat ministra Beneše z Paříže. Beneš souhlasil s myšlenkou, aby rozluka byla provedena obezřetně a neurgoval její rychlé provedení; dokud však k tomu nedojde, byl pro to, aby stát uplatnil všechna práva, která vůči církvi měl rakouský stát.¹⁰¹

Nejvýznamnější diskuse o odluce se odehrávaly zejména na půdě tzv. rozlukové komise a samozřejmě také na půdě parlamentu.¹⁰²

Tyto probíhající diskuse se také odrazily v diplomatických jednáních vyslance Krofty ve Vatikánu. Krofta považoval od počátku svého diplomatického působení provedení odluky církve od státu za jakýsi svůj osobní úkol. Z osobní iniciativy se rozhodl připravit vlastní návrh rozluky, a to na základě srovnávacích studií příslušných zákonů portugalských a brazilských. Při schůzce se státním sekretářem Gasparrim 10. prosince 1920 mu sdělil, že rozluka v ČSR je „*inevitabile*“ (tj. neodvratná), neboť se jí domáhají všechny nejmocnější politické strany a stojí za ní vláda i prezident. Ubezpečil jej ovšem, že „*nechtějí rozluku alla francese, nýbrž alla brasiliana*“.¹⁰³ *A chtějí, aby se stala skutkem po dobrém v dohodě s Vatikánem*“.¹⁰⁴ Přitom Krofta navrhl, že by se Apoštolský stolec mohl předběžně vyjádřit o jednotlivých bodech, nikoliv však, aby je schvaloval, ale aby řekl „*tolerari posse – tolerari non posse*“. Gasparri československému diplomatovi odpověděl, že ačkoliv Vatikán zásadně („*in thesi*“) nemůže rozluku uznat, formu brazilskou, jež by pro církev mohla znamenat i

¹⁰¹ Kučera, Karel: c.d., str. 93.

¹⁰² Podrobněji např. Kolář Petr: Myšlenka odluky církve a státu při vzniku Československé republiky, diplomová práce KTF UK, 2000.

¹⁰³ Francouzská odluka z roku 1905 byla považována za církvím nepřátelskou, zatímco brazilský model byl považován za církvím přátelský, srov. Tretera, Jiří Rajmund, Příbyl, Stanislav: c.d., str. 105.

určité výhody, by neodsuzoval. Kardinál souhlasil s neoficiálním návrhem i v tom, že by se jednotlivé body daly projednat předem, ale „obecně by bylo nejlepší nic zvláštního neustavovat a uznat jen, že pro církev platí *ius commune*, tj. že se mohou katolíci sdružovat, jako jiní občané“.¹⁰⁵ Kroftu tento pohled velmi překvapil a začal věřit, že tento problém nebude neřešitelný. Ve 14. politické zprávě z 18. prosince 1920 o tom do Prahy psal: „Rozumím-li dobře kardinálovi, byl by Vatikán spokojen, kdyby katoličtí věřící mohli tvořit spolky, sdružení, svazy, dle obecného spolkového zákona, nejsouce obmezování zvláštními ustanoveními, jako obsahuje například rozlukový zákon francouzský a ještě větší mírou návrh Bartoškův. Projev kardinálův je jistě zajímavý, zvláště srovná-li se s projevy našich katolických politiků, kteří se děsí myšlenky, že by církev katolická mohla býti postavena na roveň obyčejným spolkům. Ze všeho, co mi kardinál pověděl, je pak zřejmo, že s rozlukou přátelskou - kardinál mluvil o *benevole separatione* - Vatikán by se rád smířil.“¹⁰⁶ To byl však pouze výklad dr. Kroftu a brzy se ukázalo, že realita je dosti odlišná.

I při návštěvě E. Beneše ve Vatikánu v únoru 1921 se hovořilo o možné odluce. Gasparri tehdy odpověděl, že „v zásadě je církev proti odluce, ale kdyby to byla odluka nenásilná, spravedlivá na způsob brasílské, mohla by se s ní smířit“.¹⁰⁷

15. července 1921 přijel do Říma neoficiálně i prezident Masaryk a spolu s Kroftou diskutovali kromě jiného také o rozluce. Vyslanec upozorňoval prezidenta, že v současnosti je možno vyřešit úpravu poměrů mezi státem a církví klidně a důstojně, a vyslovil obavy, že by mohla nastat reakce podobná „temnu“ Pia X. Navrhoval, aby se k rozlukovému aktu přistoupilo co nejrychleji, třebaže by nevyhovoval důsledně právnicky. Masaryk v zásadě souhlasil, chtěl ovšem, aby rozluku provedl ministr školství, a to již jako člen nové parlamentní vlády s jejímž nástupem se počítalo na podzim. Tehdy se předpokládalo, že se právě z důvodu odluky stane ministrem prof. Henner, nakonec však byl ministrem školství a národní osvěty jmenován V. Šrobár.¹⁰⁸ Tím se však celá záležitost odložila *ad acta*.

A tak zatímco se v prvních měsících existence nového státu skutečně zdálo, že k odluce musí nutně dojít, politická realita šla postupně zcela jinou cestou. Snad právě určitá samozřejmost, se kterou se k odluce přistupovalo, přivedla její neustálé odsouvání, až její konečné vyznění do prázdna. To musel přiznat i přední stoupenec odluky Antonín Hobza,

¹⁰⁴ Kamil Krofta: Deník, díl III., str. 82, citováno dle Kolář, Petr: REGNUM, SACERDOTIUM ET ORDO UNIVERSALIS, disertační práce v oboru politologie FSV UK, 2002, str. 83.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Citováno dle Kolář, Petr: c.d., str. 84.

¹⁰⁷ Dejmek, Jindřich: Počátky diplomatických vztahů (...), str. 237.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 241.

když konstatoval: „*A tak plynul čas za tichých a nesmělých příprav k rozluce, až přišel okamžik (během roku 1922), kdy bylo nutno veřejně si přiznati:*

1. *že jednomyslnost politických kruhů v nazírání na rozluce ustoupila různosti názorů odpovídající programu a praxi jednotlivých politických stran, které se dostaly do vlády,*
2. *že není ve vládní koalici pevné většiny pro rozluce (mezi vládní strany vstoupila také katolická strana lidová čili klerikální),*
3. *že brzké provedení rozluce není možno.*“¹⁰⁹

2.2.8 Hodnocení vyslanecké mise dr. Kamila Krofty u Apoštolského stolce

Vyslanecká mise Kamila Krofty u Apoštolského stolce neměla dlouhého trvání. V duchu dřívějších dohod s prezidentem i ministrem Benešem byl přeložen do Vídně a v polovině prosince 1921 se s Římem rozloučil. Je třeba konstatovat, že role Kamila Krofty byla velmi obtížná. Ve Vatikánu bylo v době jeho působení mnoho vlivných hodnostářů, kteří, jak se zdá, často naslouchali ochotněji argumentům nepřátel nového uspořádání ve střední Evropě, než názorům diplomata státu, ze kterého přicházely zprávy o silném protikatolickém hnutí či o rozkolu v tamní církvi.

Řešení všech projednávaných otázek postupovalo jen velmi pomalu. Za úspěch bylo možno považovat jmenování nových biskupů. Dílčích úspěchů bylo také dosaženo v otázce správy řeholních řádů. V ostatních záležitostech se významnějších výsledků nedosáhlo. Je přitom zřejmé, že zejména za působení mons. Cerettiho byl Apoštolský stolec nakloněn ke značným ústupkům. Vstřícnost Apoštolského stolce v tomto období však nebyla dostatečně využita, zřejmě i pro zaneprázdnění ministra Beneše poválečnými mírovými jednáními. Přitom sám Krofta v tomto období naléhal na aktivnější politiku ze strany Prahy. Nic podstatného nepřinesla ani návštěva ministra zahraničí Beneše v Římě v únoru 1921, stejně jako neoficiální návštěva prezidenta Masaryka v červenci 1921.

Vzniká tedy otázka, zda je možno považovat Kroftovu misi za neúspěšnou. Jindřich Dejmek, popsal ve své stati,¹¹⁰ zejména na základě podrobného studia Kroftova deníku, takřka krok za krokem veškerá Kroftova diplomatická jednání ve Vatikánu. Jeho celkový

¹⁰⁹ **Hobza, Antonín:** Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav, 3. vydání, Praha 1925, str. 155.

¹¹⁰ **Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920-1921), in: Český časopis historický 91/1993, č. 2, str. 224-246.

soud vyznívá tak, že Krofta dosáhl maxima z toho, co bylo možno za daných poměrů pro nový stát získat, což bylo jistě také dílem vyslancových nevšedních schopností. Přesto však na konci roku 1921 řešení československých problémů uvázlo. Jako jeden z důvodů vidí Dejmek velmi chladný postoj Apoštolského stolce vůči novému státu, jehož hlavní příčinou byla přílišná ochota kuriálních úředníků a diplomatů naslouchat republice nepřátelským kruhům.

S Dejmkovým hodnocením se snaží ve své studii polemizovat František X. Halas.¹¹¹ Upozorňuje především, že „*Dejmekovo hodnocení Kroftovy mise jako velmi obtížné a jen zčásti úspěšné nepochybně věrně odráží pocity, které si z ní odnesl sám vyslanec*“. Halas však konstatuje, že přestože jsou obtíže, které zakoušel Krofta ve Vatikánu nepopěrným historickým faktem, je třeba z časového odstupu a ve světle pravidel vatikánské diplomacie výše uvedený Dejmekův soud poněkud popravit v tom smyslu, že Kroftovy zisky rozhodně převažovaly nad jeho ztrátami. A to nikoliv z kvantitativního, ale z kvalitativního hlediska. Halas tvrdí, že „*záležitosti, v nichž Svätý stolec Kroftovi vyhověl, měly pro Československo prvořadou důležitost, zatímco jeho neúspěchy byly pro stát jenž zastupoval, rozhodně méně významné*“.

Z tímto hodnocením lze souhlasit jen zčásti. Halasův závěr možná platí o jmenování nových československých biskupů či částečně i o nové úpravě správy řeholních řádů, ale rozhodně neplatí např. o požadavku delimitace církevních hranic. Tato otázka byla pro stát prvořadé důležitosti a zůstávala v době Kroftova odchodu z Říma stále nevyřešena. Přesto však lze souhlasit s Halasovým závěrem, že „*Kamil Krofta za dva roky svého působení v Římě položil velmi solidní základy pro příští pozitivní utváření vztahů mezi republikou a Svätým stolcem*“.

¹¹¹ Halas, František X.: c.d., str. 545 n.

3. Počátky ochlazování vztahů mezi Apoštolským stolcem a ČSR (1922-1925)

Dne 16. prosince 1921 československé vyslanectví u Apoštolského stolce osiřelo a jistě je možno dát za pravdu M. Niederlovi, že s Kroftovým „*odjezdem ztratila zde republika zástupce nad jiné povoláného, který si ve Vatikáně získal vážnosti a důvěry takové, že všichni nepokrytě litují jeho odchodu*“.¹¹² Nelze se proto divit, že za této situace se v Praze velmi váhalo, koho poslat na Kroftovo místo. Mezi kandidáty se objevil mimo jiné záhy zesnulý J. V. Dušek. Nakonec se však vyslancem u Apoštolského stolce stal dr. Václav Pallier.

Názory na charakter vzájemných vztahů Apoštolského stolce a Československa v tomto období se liší. Jindřich Dejmek hovoří ve své stati o „*hluboké krizi*“ vzájemných vztahů, když konstatuje: „*V následujících měsících (po jmenování nového československého vyslance) se propast mezi stanovisky a názory Prahy a Říma ještě prohloubila, a potom co se kurie v čele s novým papežem Piem XI. pokoušela aplikovat vůči ČSR některé rigorózně-katolické zásady, dostaly se vzájemné vztahy již v letech 1923 – 24 do hluboké krize.*“¹¹³

František X. Halas polemizuje s Dejmkovým tvrzením, že se vztahy dostaly již v letech 1923-24 do hluboké krize. Na podporu svého stanoviska uvádí hlášení vyslance Václava Palliera z 13. dubna 1925, podle něhož se nuncius Marmaggi při návštěvě Vatikánu vyjádřil, že „*naš styk je bezvadný*“.¹¹⁴

Faktem je, že Kroftův nástupce ve funkci vyslance dr. Václav Pallier byl určitě diplomat mnohem menšího formátu než příští ministr zahraničních věcí Kamil Krofta, a je možno říci, že za jeho éry se ve výsledcích československé mise u Apoštolského stolce projevil ve srovnání s předchozím obdobím určitý útlum a je proto namístě hovořit o náznacích budoucího ochlazení vzájemných vztahů. Jak však správně upozorňuje František X. Halas, tato skutečnost může být způsobena také faktem, že zatímco za Kroftovy periody se většina problémů řešila v Římě, po jeho odchodu se těžiště jednání přeneslo do Prahy. Zde vystřídal Clementa Micaru v září 1923 nuncius Francesco Marmaggi. Nový papežský diplomat započal s přípravnými pracemi směřující k uzavření dohody mezi ČSR a Apoštolským stolcem, o jejíž nezbytnosti byli přesvědčeni jak Kamil Krofta, tak i Edvard Beneš.¹¹⁵ Z české strany spolupracoval na přípravě dohody zejména mladý lidovecký politik

¹¹² **Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vztahů (...), str. 245.

¹¹³ Tamtéž, autor své hodnocení opírá Pallierovy a Niederleho zprávy z tohoto období.

¹¹⁴ **Halas, František X.:** c.d., str. 680.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 548.

Jan Jirí Rückl.¹¹⁶ Jednání na dohodě však příliš nepokročila, problémy byly velmi složité a často nebylo možno podnikat jakékoliv kroky, dokud nebudou sporné otázky definitivně vyřešeny na poli domácím. Lze říci, že Apoštolskému stolci šlo v podstatě o udržení *statu quo* zděděného z Rakouska v co možno v největším rozsahu,¹¹⁷ s tím, že učinil republice určité ústupky, o kterých byla řeč výše. Obě strany se snažily přitom vyvarovat kroků, které by příliš dráždily druhou stranu. Přesto největší krize ve vzájemných vztazích od vzniku republiky byla teprve před nimi.

¹¹⁶ **Němec, Damián:** Mezinárodní smlouvy mezi Apoštolským stolcem a Polskem, Rakouskem a Československem v období mezi dvěma světovými válkami, in: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938, Univerzita Palackého, Olomouc 2001, str. 61.

¹¹⁷ **Halas, František X.:** c.d., str. 548.

4. Krize vzájemných vztahů a snahy o její překonání (1925-1927)

4.1 Tzv. Marmaggiho aféra

Krizi vzájemných vztahů Apoštolského stolce a ČSR bezprostředně vyvolanou odjezdem apoštolského nuncia mons. Marmaggiho z Prahy v červnu roku 1925 (tzv. Marmaggiho aférou) předznamenal dvě důležité vnitropolitické události, které měly následně významný dopad na vzájemné vztahy.

Prvou z nich bylo vydání pastýřského listu slovenských katolických biskupů ze dne 26. listopadu 1924, který byl následně na konci prosince téhož roku čten ve všech katolických kostelech na Slovensku. V něm biskupové prudce odsoudili členy a přívržence všech protikřesťanských spolků s tím, že výslovně byly jmenovány spolky anarchistické, nihilistické, socialistické, komunistické a zednářské. Katolickým věřícím bylo zakázáno se podílet na činnosti těchto organizací. Zároveň bylo vyhlášeno, že kdo tohoto pokynu neuposlechne, nemá právo přistupovat ke svátostem a bude mu také odepřen církevní pohřeb.¹¹⁸ Pastýřský list vyvolal bouřlivou reakci v celém státě. V Žilině, Bratislavě a dalších slovenských městech se konaly bouřlivé demonstrace přívrženců dotčených politických stran, kteří proti listu ostře protestovali. Poslanci sociálně demokratických stran podali interpelaci, v níž trvali na oddělení církve od státu. Naopak solidaritu se slovenskou hierarchií projeвили ve stanovisku publikovaném v polovině ledna 1925 čeští a moravští biskupové.¹¹⁹ Socialisté ve vypjaté proticírkevní atmosféře obviňovali Apoštolský stolec, že podněcoval vydání pastýřského listu.¹²⁰ Proto na přání nuncia a českých biskupů vydal biskup K. Kmeťko jako reakci na tato obvinění koncem ledna 1925 jménem biskupů Slovenska a Podkarpatské Rusi veřejné prohlášení o motivech sporného pastýřského listu. Kmeťko v prohlášení rezolutně odmítl obvinění, že „*list inšpirovali cudzie vplyvy nepriateľské ČSR*“, ujistil v něm veřejnost

¹¹⁸ Podrobněji k obsahu pastýřského listu srov. **Doležal, Josef**: Politická cesta českého katolicismu 1918-1928, Praha 1928, str. 24; K důvodům, které vedly slovenské biskupy k vydání listu, autor tamtéž uvádí: „*Slovenští biskupové viděli, jsouce (nedávno ještě faráři) v plném styku se svými osadníky logicky nepochopitelný zjev, že totiž věřící lid slovenský vstupuje do spolků socialistických, že volí komunisty a postřehli nebezpečí, které by prodlávající mlčení jejich mohlo mít pro duše svěřené. Komunističtí řečníci svolávali své schůze a tábory dopoledne po kostele a odpoledne po požehnání tak, aby tam všichni hned z kostela mohli jít. Svě řeči podle potřeby začínali křesťanským pozdravem: Pochválen buď Ježíš Kristus a je známa humorná scéna jak řečník (myslím, že Taussig), mezi řeči musel počkat, až se posluchači, vyrušení vyzváněním, pomodlili Anděl Páně. Komunisti nevystavovali na Slovensku protináboženskou část svého programu, naopak, vyšli vstříc lidu a agitaci svou soustředili hlavně na pole sociální: chudí jdou s komunisty. Jen tak bylo možno, že prostí, pobožní Slovinci volili socialisticky a vstupovali do socialistických spolků a organizací.*“

¹¹⁹ K obsahu stanoviska podrobněji **Bartlová, Alena**: c.d., str. 174.

¹²⁰ **Vnuk, František**: Kríza vo vzťahoch Praha – Vatikán v roku 1925, Historický zborník 9, 1999, str. 62.

o loajalitě biskupů vůči republice a vysvětlil, že biskupy nevedly k sepsání listu žádné protistátní úmysly, ale pouze ohled na víru a mravy, jakož i na společné dobro státu. Vláda toto vysvětlení s výhradami přijala a následně vydala prohlášení, v jehož závěru se konstatuje, že rozbouřenou hladinu veřejnosti bude možné uklidnit pouze praktickým urovnáním vztahů mezi církví a státem.¹²¹ Nakonec se tedy podařilo dosáhnout uklidnění situace, ale je jisté, že celá aféra rozhodně ke zlepšení vztahů mezi Apoštolským stolcem a ČSR nepřispěla.

V této atmosféře přichází v březnu 1925 do parlamentu návrh zákona „o nedělích, svátcích a památných dnech“ (tzv. svátkový zákon). Zákon měl zohlednit zájmy všech složek společnosti. Ponechával většinu tradičních katolických svátků, když převzal z Kodexu kanonického práva všechny tzv. zasvěcené svátky. Mezi památné dny republiky zákon zařadil 28. říjen, 1. květen, den sv. Cyrila a Metoděje, den sv. Václava a také den Husův, na jehož osobě důvodová zpráva k zákonu vyzvedla jeho zásluhy o znárodnění pražské univerzity a zachování českého národa.¹²² Proti přijetí zákona se postavila zejména slovenská ľudová strana, která ústy Adreje Hlinky v parlamentu požadovala, aby se na Slovensku místo svátku Jana Husa slavil svátek sv. Jana Nepomuckého.¹²³ Schválení zákona se jí však nepodařilo zabránit a zákon byl dne 21. března 1921 parlamentem přijat. Přijetí zákona, které znamenalo zvedení památného dne Jana Husa ve výroční den jeho upálení, vzbudilo odpor Apoštolského stolce, který protestoval diplomatickou nótou. Podle názoru Apoštolského stolce řešil totiž zákon jednostranně („*unilateraliter*“) církevní poměry spadající při trvajícím diplomatickém zastoupení do sféry vyjednávání mezi vládou a Svatým stolcem.¹²⁴

Situace předcházející vydání protestní diplomatické note byla velmi složitá. Již před Vánoci 1924 se ministr zahraničních věcí Edvard Beneš vypravil do Říma, aby vysvětlil důvody zrušení některých katolických svátků a zavedení nových, a tak odstranil případná nedorozumění. Když pak nuncius Marmaggi odjel dne 6. července 1925 na protest proti oslavám svátku Jana Husa z Prahy, objevily se dvě verze obsahu Benešovy vatikánské návštěvy. Ministr Beneš tvrdil, že se ve Vatikánu rokovalo o otázce svátku Jana Husa i o oslavách, které se měly konat v červenci 1925 a že on sám předložil konkrétní návrhy, ke kterým se však Apoštolský stolec nevyjádřil, a proto se domníval, že Apoštolský stolec nemá vůči nim námitek.¹²⁵ Naproti tomu jiná verze průběhu obsahu jednání byla uveřejněna dne 24. srpna 1925 v deníku *L'Osservatore Romano*. List popírá, že by dr. Beneš při své návštěvě

¹²¹ Tamtéž, str. 63, srov. též Doležal, Josef: Politická cesta českého katolicismu 1918-1928, Praha 1928, str. 26.

¹²² Doležal, Josef: c.d., str. 26.

¹²³ Vnuk, František: c.d., str. 63.

¹²⁴ Doležal, Josef: c.d., str. 26.

jednal o oslavách Jana Husa či že by předložil konkrétní návrhy, jak řešit tuto záležitost. Ministr zahraničí Edvard Beneš přijel do Říma a údajně žádal, aby ho přijal státní sekretář kardinál Gasparri. Státní sekretář mu podle listu naznačil, že protokol vyžaduje, aby nejprve požádal o audienci u papeže. Dr. Beneš však toto neučinil a státní sekretář ho proto odmítl přijat. Konalo se tedy setkání na nižší úrovni – dr. Beneš se setkal s tajemníkem kardinála Gasparriho mons. Borgonginim. Na konci rozhovoru se mons. Borgongini otázal dr. Beneše, zda je pravda, že československá vláda chce uzákonit den upálení Jana Husa jako státní svátek, a konstatoval, že pokud se tak stane, bude Svatý stolec na celou věc hledět ve velmi vážném světle. Dr. Beneš odpověděl, že jeho vláda bude oslavovat Husa pouze jako národního hrdinu a nemá v úmyslu urazit katolíky. Mons. Borgongini připomněl, že bude těžké, ba přímo nemožné, odloučit v osobě Jana Husa jeho národní stránku od náboženské a protikatolické a poukázal také na skutečnost, že všechny dosavadní manifestace uspořádané na počest Jana Husa měly protikatolický ráz. Rozhovor skončil podle informací listu poznámkou dr. Beneše, že zákon určitě projde. Na to mons. Borgongini zopakoval, že to bude urážka katolického cítění a Svatý stolec to bude posuzovat velmi vážně. Stejně upozornění předložil dr. Benešovi po jeho návratu z Říma i nuncius v Praze.¹²⁶

Pro pochopení následných kroků Apoštolského stolce je třeba mít na paměti, že v této době byla otázka Jana Husa pro Apoštolský stolec velmi citlivá a nebyl v ní ochoten k žádným ústupkům. Když se například Kamil Krofta v samém závěru své diplomatické mise u Apoštolského stolce pokusil sondovat, byla-li by možná rehabilitace Jana Husa, jež by jistě přispěla ke zlepšení vzájemných vztahů, mons. Borgongini mu sdělil, že „revize (Husova procesu) je nemožná...církev nemůže uznat, že Hus nebyl kacířem, i kdyby nebylo pochyb, že byl mužem mravně bezúhonným...“.¹²⁷ O Husově dni učinila usnesení také *Congregatio pro negotiis ecclesiae extrordinariis*, a to s tímto závěrem: „*quoad festum Hus nullam concessionem esse faciendam*“ („pokud jde o svátek Husův, nelze činiti žádné ústupky“).¹²⁸ Přestože latinské *festum* znamená svátek ve smyslu církevním a zákon Husovu památku zařazoval mezi dny památné a odůvodňoval ji nacionálně, je zřejmé, že zde byla připravena půda pro možný konflikt.

Před nastávajícími oslavami Husova svátku zjišťoval mons. Marmaggi, do jaké míry budou mít oslavy oficiální ráz. Když se dozvěděl o návrhu, aby prezident republiky převzal

¹²⁵ Vnuk, František: c.d., str. 64.

¹²⁶ Tamtéž, str. 65.

¹²⁷ Dejmek, Jindřich: Počátky diplomatických vztahů (...), str. 245.

¹²⁸ Doležal, Josef: c.d., str. 27.

protektorát nad oslavami výročí smrti Jana Husa, a aby se ministerský předseda stal čestným členem přípravného výboru, okamžitě podal zprávu do Vatikánu. Již 1. července 1925 kardinál státní sekretář Gasparri protestoval u československého vyslance u Apoštolského stolce a pro případ akceptace obdobného návrhu ohlásil nunciův odjezd z Prahy.¹²⁹

V úterý 30. června oznámil na zasedání vlády ministr Jiří Stříbrný, který z důvodu počáteční nepřítomnosti Antonína Švehly zasedání řídil, žádost výboru pro Husovy oslavy, aby prezident republiky přijal nad oslavami protektorát a také, aby se ministerský předseda stal čestným členem přípravného výboru. Proti tomu se ohradil ministr Šrámek, když poukázal na skutečnost, že taková účast premiéra by znamenala i zastoupení lidoveckých ministrů. Když se pak dostavil Švehla, vystoupil proti Šrámkovi a poukazoval zejména na skutečnost, že oslavy nejsou namířeny proti katolické církvi a náboženství. Po diskusi pak bylo odhlasováno, že se ministerský předseda oslav zúčastní pouze za svoji osobu.¹³⁰ V pátek 3. července vyložil ministr zahraničí Edvard Beneš papežskému nunciiovi důvody, které vedly vládu k tomuto rozhodnutí. Na otázku, zda je její účast na oslavách oficiální, odpověděl, že přirozeně. Nuncius na to reagoval s poukazem, že v tom případě bude muset opustit Prahu. Vyhrocení situace se ještě snažil zabránit ministr Jan Šrámek. Poté, co se dozvěděl o jednání dr. Beneše s mons. Marmaggim proběhlém dne 3. července, navštívil nuncia a snažil se mu se Švehlovým pověřením vysvětlit ráz účasti ministerského předsedy na oslavách a zprostředkoval dokonce ještě rozmluvu s ministrem zahraničí na 6. července. Události se však již daly do pohybu a dne 5. července obdržel nuncius z Říma příkaz, aby s verbálním protestem opustil Prahu.¹³¹

V pondělí 6. července 1925 proběhly na Staroměstském náměstí oficiální oslavy Husova svátku za účasti prezidenta a ministerského předsedy. Spontánní reakce shromážděného davu provolávajícího slávu prezidentu republiky a možná i pocit satisfakce po deseti letech od prezidentova ženevského vystoupení ve výroční den Husova upálení, kterým zahájil svůj protirakouský odboj, přiměly Masaryka, aby vystoupil ze své rezervovanosti a veřejně dal najevo své názory tím, že dal vyvěsit na Hradě husitský prapor.¹³² Když se tedy

¹²⁹ Vnuk, František: c.d., str. 65, srov. též Doležal, Josef: c.d., str. 27.

¹³⁰ Doležal, Josef: c.d., str. 27.

¹³¹ Tamtéž, str. 27-28.

¹³² Antonín Klimek k tomu uvádí: „T. G. Masaryk dokonce nechal nad pražským Hradem vyvěsit husitskou černou vlajku s rudým kalichem. To už se zdálo moc i Stříbrnému, který přijel prosit prezidenta, aby prapor nechal vyměnit za státní či presidentský. Jednak z ohledu na pobouření katolíků a též proto, že hlava státu nemá užívat symbolů jiných, nechce-li vytvořit precedent, podle něž by mohl příští prezident vyvěsit na Hrad třeba vlajku s agrárnickým zeleným čtyřlístkem, či rudou sociálně demokratickou. Musel prý Masaryka dlouho přemlouvat a hlava státu se s ním loučila dost chladně s povzdechem: 'Když já byl vždycky kacír.' - 'Odpověděl jsem mu, že v tom je ta tragika, vzpomínal Stříbrný.... T. G. Masaryk svým spolupracovníkům neskrýval, že hnal

mons. Marmaggi přesvědčil o prezidentově i premiérově účasti na oslavách a o jejich rázu, splnil několikrát opakovanou hrozbu a odjel večer dne 6. července 1925 z Prahy.¹³³

Oficiální nótu o nunciově odvolání obdržel Edvard Beneš v úterý ráno 7. července. Mons. Marmaggi v ní oznamoval: „*Pane ministře, maje z příkazu Svaté stolice opustiti Prahu dnes 6. července, spěchám abych oznámil Vaší Excelenci, že po dobu mé nepřítomnosti vedení záležitostí apoštolské nunciatury bude svěřeno Monsignoru Aratovi v hodnosti chargé d'affaires Svaté stolice. Používám této příležitosti, abych znovu vyslovil Vaší excelenci ujištění své nejhlubší úcty.*“¹³⁴ Vláda samozřejmě nemohla k postupu Apoštolského stolce mlčet. Mlčení by totiž znamenalo přijetí protestu a jeho uznání po věcné stránce. Následně byl proto recipročně z Říma odvolán tamější československý vyslanec dr. Václav Pallier. Ten odjel z Říma dne 10. července a vedením zastupitelského úřadu byl nadále pověřen chargé d'affaires JUDr. Eduard Jelen. Eduard Jelen, který byl v diplomatickém světě spíše nováček, musel pak hájit československé zájmy ve velmi složitém období let 1925-1928, tedy v době hledání cest k urovnání diplomatické roztržky.

Oslavy výročního dne Husova upálení měly významný vliv také na vnitropolitický vývoj. Celá aféra přišla vhod zejména socialistickým stranám. Československá strana socialistická ve svém prohlášení žádala, aby byl okamžitě odvolán vyslanec ve Vatikánu a došlo k naprosté odluce církve od státu. S podobnými požadavky přišli také sociální demokraté.¹³⁵ Na podporu těchto požadavků se konala také řada táborů lidu odsuzujících údajnou provokaci Apoštolského stolce. Prezident také přijal demisi J. Stříbrného, který odstoupil z ministerské funkce na protest proti postupu Apoštolského stolce a proti politice E. Beneše vůči Apoštolskému stolci.

Zbytek vlády si však nepřál přílišnou eskalaci celé záležitosti. Dne 17. a 18. července jednala vláda o konfliktu s Apoštolským stolcem a přijala toto oficiální stanovisko: „*Vláda za vývoj událostí spojených s demonstrativním odjezdem pana papežského nuncia nemůže být*

věc k roztržce s Vatikánem a že za radikálním průběhem oslav stál přímo on. Jeho tajemník V. Kučera si zapsal o večeru 10. července, kdy došla o roztržce zpráva: 'President je v bujaré, bojovné náladě, zjevně rozhodnut probojovat věc do konce. Po večeri hrál Masaryk na klavír a zpíval slovenské písničky, i cake-walk zatančil. Nakonec zazpíval 'Kdož jste boží bojovníci...'“ Klimek, Antonín: Boj o Hrad I., Panevropa, Praha 1996, str. 340.

¹³³ Veřejnosti byla zpráva o nunciově odjezdu Apoštolským stolcem „poloúředně“ sdělena 7. července 1925 v Lidových Listech: „*Vzhledem k hlučným manifestacím protikatolickým, jež byly organisovány v památný den M. Jana Husi a jejichž protektorát přijal sám prezident republiky T. G. Masaryk a čestné předsednictví ministerský předseda Švehla, Sv. Stolice na znamení protestu pro takovou urážku, způsobenou jí a všem čl. katolíkům, nařídila apoštol. nunciiovi Mons. Marmaggimu, aby téhož dne opustil Prahu.*“ cit. dle Doležal, Josef: c.d., str. 28.

¹³⁴ Citováno dle Ehrenberger, Tomáš: Husův svátek jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem, Dějiny a současnost 4/2002, ročník XXIV, str. 25.

¹³⁵ Trapl, Miloš: c.d., str. 90.

činěna zodpovědnou. Odchodem pana papežského nuncia byl porušen poměr našeho státu s Vatikánem, který vláda o své újmě snažila se upravit korektně tak, aby upravení poměrů církve a státu bez boje mohlo býti řešeno. Vláda, která v celé věci postupuje dle svých plných práv a povinností, ale také s plným šetřením citů katolického obyvatelstva republiky, vyčká dalšího vývoje událostí. Přeje si brzkého vyřešení sporu, jakož i vůbec smírného a ku všem náboženským vyznáním a církvím spravedlivého vyřešení církevně-politických otázek u nás. Vyřízení celého sporu nelze si však jinak mysliti, nežli že pro příští oslavy Husovy mezi naším státem a Vatikánem podobného konfliktu vzniknouti již nesmí. Musí tudíž míti vláda při jednání s Vatikánem záruku, že ustanovený Husův den státním památným dnem bude nadále považován za řešený platným zákonem a že o způsobu oslav tohoto dne za účasti státu budou jako ve věci vnitřně-politické rozhodovati výhradně a jedině zástupci československého lidu.¹³⁶ I přes smírný tón vláda deklarovala, že otázku oslav Husova památného dne považuje za čistě vnitropolitický problém a odmítla jakékoliv zasahování Apoštolského stolce v této věci.

Ve vztazích mezi ČSR a Apoštolským stolcem tak nastala „patová situace“. Nedošlo sice k úplnému přerušení diplomatických styků a zastupitelské úřady zůstaly v činnosti alespoň k vyřizování běžné agendy, fakticky se však zcela přerušila vzájemná jednání o problémech, které bylo nutno vyřešit, neboť Apoštolský stolec odmítal se kterýmkoliv z těchto problémů zabývat před vyřízením otázky oslav Husova svátku. V této situaci se pak konaly oslavy Husova svátku v roce 1926. Apoštolský stolec opět žádal, aby se Husových oslav oficiálně neúčastnil prezident, vláda ani zástupci parlamentu. Zdálo se však jako by tento požadavek zapůsobil přesně opačně. Husovy oslavy se konaly v rámci všesokolského sletu a zúčastnily se jich československé politické špičky v čele s prezidentem Masarykem. Ten si navíc neodpustil ve svém politickém projevu tato slova: „*Prohlašujeme, že není a nebude žádné síly a nátlaku jakkoli mohutného, který by mohl zahladiti v nás slavnou památku Husovu, našeho mistra, největšího hrdiny našeho národa, a prohlašujeme, že rázně a jednotně budeme hájiti jeho památku proti všem...*“¹³⁷ Za tohoto stavu se tedy nezdálo, že by ve vztazích mezi ČSR a Apoštolským stolcem mělo v dohledné době dojít k jakémukoliv obratu.

¹³⁶ Doležal, Josef: c.d., str. 29.

¹³⁷ Citováno dle Ehrenberger, Tomáš: c.d., str. 27.

4.2 Snahy o překonání krize vzájemných vztahů

Za první krok, vedoucí k obratu ve vzájemných vztazích, je možno považovat jmenování nové československé vlády dne 12. října 1926. Předsedou vlády byl Antonín Švehla a do jeho kabinetu opět zasedli dva lidovečtí ministři. Chyběli však, s výjimkou Edvarda Beneše, zástupci socialistických stran. Složení vlády přivítal i Apoštolský stolec. Koncem roku 1926 pak došly do Prahy první závažnější signály o možném napravení dosud velmi chladných vztahů mezi ČSR a Apoštolským stolcem. Chargé d'affaires dr. Eduard Jelen psal z Říma, že ve vatikánském diplomatickém sboru se projevují známky možného zlepšení dosavadního stavu, a i tehdejší italské listy *Saecolo* a *Corriere diplomatico* naznačovaly, že mrtvý bod ve vzájemných vztazích by mohl být v krátké době překonán.¹³⁸

Toto období „tání“ bylo sice poněkud narušeno, když vysoce postavený jezuita P. Enrico Rossa (ředitel polooficiální vatikánské revue *Civilita Cattolica*) vyjádřil nesouhlas s pasážími Benešových válečných memoárů, v nichž líčil negativní postoj kurie k československému odboji za světové války.¹³⁹ Zároveň papež Pius XI. v dopise československému episkopátu vyhlásil, že „k ochraně důstojnosti Svatého stolce a práv katolíků, kteří tvoří většinu československého obyvatelstva, bude od vlády žádat zadostiučinění a garancie, že se obdobné urážky Církve a její hlavy nebudou opakovat“.¹⁴⁰

První konkrétní krok k překonání roztržky však učinil dosti překvapivě Apoštolský stolec, když v březnu 1927 oznámil rozhodnutí vyslat do Prahy vysokého církevního představitele, jenž měl být přechodně pověřen vedením nunciatury a přitom nově mapovat pražské prostředí i postoje vedoucích politických činitelů. Za tohoto vyjednavatele byl vybrán papežův důvěrník mons. Pietro Ciriaci, nedávno jmenovaný podsekretář *Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti*, který také působil určitou dobu jako pedagog na České koleji, a byl tedy důvěrně obeznámen s českou církevní problematikou. Také významný arcibiskupský titul, jež dostal mons. Ciriaci při svém jmenování do Prahy,¹⁴¹ a skutečnost, že jej na arcibiskupa vysvětil sám kardinál státní sekretář, nasvědčovala tomu, že se této misi přikládala velká pozornost. Zároveň byl do Prahy vyslán do funkce nového tajemníka

¹³⁸ **Dejmek, Jindřich:** Československo - vatikánská jednání o modus vivendi 1927-28, in: Český časopis historický 92/1994, č.2, str. 268, autor podává obšírný a detailní popis diplomatických jednání předcházejících uzavření Modu vivendi; odtud jsem také čerpal podstatnou část informací o průběhu jednání.

¹³⁹ Srov. Beneš, Edvard.: Světová válka a naše revoluce, Praha 1927, str. 477-504.

¹⁴⁰ **Dejmek, Jindřich:** Československo-vatikánská jednání (...), str. 269.

¹⁴¹ Pietro Ciriaci byl titulárním arcibiskupem z Tarsu, tj. města, které bylo rodištěm sv. Pavla.

nunciatury mladý kuriální diplomat mons. Xaverius Ritter, jenž měl v případě neúspěchu Ciriaciho mise vést dále správu úřadu, nikoliv však již další jednání.

Mons. Ciriaci přijel do Prahy 29. března 1927 a o dva dny později byl přijat ministrem zahraničí Benešem, jemuž odevzdal dopis od kardinála státního sekretáře Pietra Gasparriho. 1. dubna se pak uskutečnilo na ministerstvu zahraničí první kolo vzájemných rozhovorů, které za československou stranu vedl Benešův náměstek dr. Kamil Krofta, někdejší vyslanec u Apoštolského stolce, který měl při těchto složitých jednáních opět prokázat svoje vynikající diplomatické schopnosti. Hned při prvních jednáních se však projevil zásadní rozpor v otázce interpretace Husových oslav. Smírné stanovisko nebylo nalezeno ani při opětovné schůzce s ministrem Benešem, a ani při setkání s ministerským předsedou Švehlou.

13. května byl podán návrh odpovědi na nótu kardinála Gasparriho, který jednoznačně odmítl požadavky kurie. 23. května ji mons. Ciriaci odvezl do Říma, kde bylo posléze dáno dr. Jelenovi najevo, že jde o spor dvou zásadních názorů, při jehož řešení se chce papež Pius XI. „říditi vždy jen zásadami svého apoštolského úřadu a nikoliv úvahami praktickými nebo oportunními. Je nutno míti na mysli, že Svatý Stolec nedisponuje jinými prostředky nežli duchovními a své morální prestiže, a proto každé rozhodování je obtížné“.¹⁴² Zároveň dali představitelé kurie najevo, že zásadní pro další vývoj bude způsob letošních oslav Husova svátku, a žádali, aby byly splněny tři podmínky: přijatelný průběh Husových oslav, písemné oznámení této „satisfakce“ kurii a předložení oficiálního návrhu na navázání normálních diplomatických vztahů.

Samotné oslavy v tomto roce (1927) proběhly již 3. července. Za vládu se jich zúčastnili tři ministři - vedle Beneše to byl ministr průmyslu, obchodu a živností Fr. Peroutka a ministr železnic Josef V. Najman a několik náměstků ministrů, mezi nimi i Krofta, prezidentův kancléř Šámal a další. Přečtený manifest se nesl v umírněném tónu a byl čten pouze jeden Husův list z Kostnice. Dočasný správce pražské nunciatury mons. Xaverius Ritter byl povolán do Říma, aby osobně referoval o průběhu oslav.

Koncem července také československá strana vyslala do Vatikánu své delegáty, kteří měli vést oficiální jednání. Beneš využil cenných zkušeností svého náměstka Krofta, kterého určil za vedoucího mise a spolu s ním odjel i vrchní rada Arnošt Roztočil, šéf církevně-politického oddělení československého ministerstva zahraničních věcí. Rozhovory s kardinálem státním sekretářem byly zahájeny 2. srpna 1927 a Krofta při nich vyjádřil zásadní

¹⁴² Tamtéž, str. 271.

zájem Prahy na přátelském rozřešení všech církevně politických problémů. Zdůraznil, že Husovými oslavami nechtěla vláda urazit ani Svatý stolec, ani katolickou církev, formální závazek o účasti či neúčasti však byl vyloučen. Kardinál Gasparri vzal prohlášení na vědomí a zcela překvapivě Kroftovi předložil návrh nóty, jejíž přijetí mělo - dle kardinálových slov - znamenat likvidaci celého incidentu. Dokument vyjadřoval potěšení ze způsobu Husovy oslavy, jakým byla toho roku provedena, vyslovil naději, že tento trend potrvá a bude se zlepšovat. Oznámil také úmysl znovuvyslání nuncia Marmaggiho do Prahy a poté zahájení projednávání palčivých problémů vzájemných vztahů.¹⁴³

V tuto chvíli však vyvstala nová otázka. Krofta, Beneš i Masaryk se jednoznačně postavili proti opětovnému příjezdu mons. Marmaggiho do Prahy. Beneš telegrafoval Kroftovi: „Upozorňuji, že pokládám za vyloučené, aby se k nám Marmaggi opět vrátil, třeba na dobu sebekratší... Žádám, abyste ji (tuto otázku) tudíž nestavěli, poněvadž to u nás vůbec neprojde... Nejvážnější je, že by z toho jistě vznikly veřejné manifestace, demonstrace pouliční, před arcibiskupstvím atd. Vláda by nebyla s to dát v té věci žádné garancie a poměr vzájemný by to jen zhoršilo...“¹⁴⁴ Posléze však předložil Beneš kompromisní návrh, který připouštěl, že by Marmaggi přijel do Prahy k předání *lettere de rappelle* na několik dní a zcela recipročně by to bylo i s dr. Pallierem.

Protože Beneš odjel na dovolenou a hned potom na VIII. shromáždění Společnosti národů, hledání řešení se o několik týdnů zdrželo. Teprve koncem října byly Benešem a Švehlou dohodnuty texty nót, jež měly otevřít nové kolo jednání. Ministr zahraničí byl již v této otázce optimistou, a tak v zahraničních výborech parlamentu hodnotil rozhovory jako příznivé a způsobilé již brzy přinést principiální vyřešení celé otázky.

Příjezd Krofta do Říma však Beneš podmínil přijetím tří zásad: Apoštolský stolec nesmí trvat na opětovném příjezdu Marmaggiho do Prahy, bude zajištěn souhlas Apoštolského stolce s navrženými nótami a záhy poté se začne jednat o modu vivendi. Beneš doporučoval, aby hned po dosažení zásadní dohody o modu vivendi Apoštolský stolec jmenoval nového nuncia. Zároveň upozorňoval, že po 19. prosinci je Krofta pověřen novými úkoly.

Ve Vatikánu si byli vědomi, že nyní odpovědnost za brzké navázání nových vztahů padá především na Apoštolský stolec. Dne 29. listopadu 1927 po zvláštní poradě s papežem oznámil tajemník *Kongregace pro mimořádné záležitosti* Francesco Borgongini-Duca chargé

¹⁴³ Kolář, Petr: Politická dimenze katolicismu v českých zemích – vývoj vztahů Církve a státu na území dnešní ČR, diplomová práce FSV UK, 1997, str. 49.

¹⁴⁴ Dejmek, Jindřich: Československo-vatikánská jednání (...), str. 275.

d'affaires Jelenovi, že Krofta může 1. prosince přijet k projednání nót, modu vivendi a modalit návratu Marmaggiho. Beneš dal okamžitě po přečtení depeše pokyn Kroftovi k odjezdu a ten hned 2. prosince do Říma skutečně přijíždí a 6. prosince zahajuje finální část veškerých jednání.

Během několika schůzek, z nichž poslední se konala 17. prosince, byly probrány všechny sporné otázky. Na poslední schůzce došlo k výměně diplomatických nót konstatujících likvidaci sporu o Husovy oslavy. Tyto nóty nesly dřívější datum, konkrétně 8. prosince 1927. O otázce návratu mons. Marmaggiho však dohody dosaženo nebylo, otevřena zůstávala eventualita jeho krátkodobého návratu do Prahy, přičemž Borgongini přislíbil, že kurie zároveň oznámí jeho brzké přeložení. To se také stalo a mons. Francesco Marmaggi byl jmenován nunciem ve Varšavě. Na závěr jednání konaného 17. prosince byl parafován text Modu vivendi tak, jak se jej podařilo kompromisně dohodnout v předchozím jednání s výslovnou výhradou, „*že potřebuje schválení obou stran, a bude-li schválen, že se uvede v život výměnou nót mezi kardinálem státním sekretářem a ministrem zahraničí*“.¹⁴⁵ Po skončení jednání s Borgonginim byl ještě téhož dne Krofta přijat Piem XI. Rozhovor byl jen obecný, papež projevil uspokojení s výsledky mise, vyslovil se dokonce o Kroftově vítězství. Krofta však na to odvětil, že to bylo spíše vítězství, „*kde není poražených*“. Následně se Krofta naposledy setkal s kardinálem Gasparrim. Snažil se jej pohnout, aby kurie přestala trvat na Marmaggiho návratu do Prahy, jeho snaha byla však bezvýsledná. Poté Krofta podle tehdejšího protokolárního úzu odjel z Říma, aby se tam ihned nakrátko vrátil k rozhovorům ve Quirinálu. Završením jednání o Modus vivendi pak bylo jeho projednávání a schválení československou vládou a definitivní výměna diplomatických nót.

¹⁴⁵ **Dejmek, Jindřich:** Československo-vatikánská jednání (...), str. 282.

5. Modus vivendi

Dne 20. ledna 1928 byl text Modu vivendi schválen vládou na jednání ministerské rady. Ministr Beneš vypracoval následně ve francouzském jazyce jménem vlády oficiální notu s datem 29. ledna 1928. Obsahem této noty bylo oficiální oznámení o schválení Modu vivendi jakož i dohodnutý text Modu vivendi. V závěru noty dr. Beneš ujišťuje státního sekretáře, že československá vláda je velice spokojena s výsledkem jednání, a že měla vždy snahu zabezpečit svým občanům svobodné pěstování víry, citů a zájmů náboženských i jejich respektování. O dva dny později byla tato oficiální nota předána československým zástupcem u Apoštolského stolce kardinálu státnímu sekretáři mons. Pietru Gasparrimu, který tento akt opětoval dne 2. února 1928. Výměnou těchto diplomatických not vešel Modus vivendi v platnost.

Po uzavření Modu vivendi vznikla diskuse týkající se jeho právní povahy. Antonín Hobza, který patřil mezi kritiky uzavřené dohody, psal: „*Modus vivendi nepředstavuje žádný nový typ smlouvy s Vatikánem, a to ani po stránce formální ani po stránce věcné. (...) Modus vivendi je ve skutečnosti konkordátem, tj. úmluvou, kterou uzavřel stát s Vatikánem o úpravě jistých konfesních záležitostí ve státě. Okolnost, jde-li o celkovou úpravu poměru církve katolické ke státu nebo jen o některé otázky týkající se tohoto poměru, je pro pojem konkordátu bez významu (...) Náš Modus vivendi patří do kategorie politických konkordátů. Že není právotvorným aktem říká Modus vivendi sám. Nebyl vůbec u nás publikován, není ani zákonem ani nařízením (...) je pouze politickou dohodou.*“¹⁴⁶

Odlišný názor zastával například Vratislav Bušek, který píše: „*Republice Československé zůstane dějinná zásluha, že vytvořila na poli dohod mezi církví a státem nový zvláštní typ „modus vivendi“. Charakteristickým znakem tohoto nového typu je evidentní snaha kontrahentů, uzavřítí – na rozdíl od novodobých poválečných konkordátů – dohodu, která by se od konkordátu lišila jak v obsahu, vystřiháním se otázek zásadního rázu, zvláště principiálního poměru mezi státem a církví, tak zejména již názvem samým.*“¹⁴⁷ Na rozdíl od Hobzy, který zastává názor, že konkordáty nejsou *mezinárodními smlouvami*,¹⁴⁸ označuje Bušek konkordáty za *zvláštní druh mezinárodních smluv*.¹⁴⁹ Na podporu svého stanoviska

¹⁴⁶ Hobza, Antonín: Modus vivendi, Praha 1930, str. 18.

¹⁴⁷ Bušek, Vratislav: Konkordáty, in: Slovník veřejného práva československého, svazek II, Brno 1932, str. 324.

¹⁴⁸ Srov. Hobza, Antonín: c.d., str. 19.

¹⁴⁹ Bušek, Vratislav: c.d., str. 325.

uvádí skutečnost, že například lotyšský konkordát byl zaregistrován u Společnosti národů. Bušek proto považuje československý Modus vivendi za řádnou mezinárodní smlouvu. Zároveň však připouští, že dosud převážná většina autorů a také praxe nepovažuje konkordáty za „státní smlouvy“. Bušek tedy rozlišuje kategorii *smluv státních*, jako skupinu mezinárodních smluv mezi státy, a širší skupinu *smluv mezinárodních*, kam patří jednak *státní smlouvy* a kromě nich také smlouvy mezi dvěma subjekty mezinárodního práva, z nichž jeden není státem, tj. např. mezi státy a katolickou církví. Do posledně jmenované kategorie tedy Bušek řadí i československý Modus vivendi.

Sám Kamil Krofta odmítal názor, že Modus vivendi je ve skutečnosti konkordátem, když komentující šestý článek Modu vivendi píše: „*Ostatně právě v tomto článku jeví se zásadní odlišnost našeho modu vivendi od konkordátu. Kdežto konkordáty často svým vstupem v platnost přímo derogují platným právním předpisům, náš modus vivendi ponechává vládě přizpůsobiti mu platné předpisy a ani neustanovuje způsob, jak se to má státi (zda zákonem, nařízením nebo výnosem).*“¹⁵⁰

Ministr zahraničí Edvard Beneš podal podrobný výklad o sjednaném Modu vivendi v zahraničním výboru Poslanecké sněmovny dne 1. února 1928.¹⁵¹ Nejprve připomněl celou historii diplomatických styků s Apoštolským stolcem a zdůraznil především, že československé vlády v prvním období existence republiky se hlásily k programu odluky církve od státu. Avšak chápaly ji tak, že bude provedena v umírněném duchu a po dohodě s Apoštolským stolcem a že diplomatické styky budou v každém případě zachovány. Potom vylíčil proces několikaletého vyjednávání, které vyústilo v podpis Modu vivendi. Zvláště podtrhl, že vyřešení sporu o Husův památný den „*stalo se formou důstojnou a nezadávající v ničem ani důstojnosti státu, ani naším tradicím a citům národním*“. K samému Modu vivendi pak Edvard Beneš uvedl, že „*nelze mluvit o konkordátu ani co do obsahu ani co do jeho formy*“. Zdůraznil, jak veliký význam pro konsolidaci Slovenska má vyřešení otázky tamějších diecézí. Pokud jde o ostatní diecéze, zdůraznil dr. Beneš skutečnost, že „*po prvé v naší historii nebude žádná část našeho území podléhati cizí církevní jurisdikci*“. Dále též prohlásil, že „*Kromě uvedeného modu vivendi vláda nepřevzala žádných jiných závazků ani ústních ani písemných, které by se dotýkaly nějakých jiných otázek, zejména otázek ryze vnitropolitických, otázek školských, reformy pozemkové atd.*“ V závěru dr. Beneš dodal, že

¹⁵⁰ K. (Kamil Krofta): Modus vivendi, Zahraniční politika, ročník VII (1928), str. 106.

¹⁵¹ Tento projev je otištěn in: Beneš, Edvard: Boj o mír a bezpečnost státu, Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Edvarda Beneše 1924-33, Orbis, Praha 1934, str. 388-396; srov. též předmluvu k této knize od Kamila Krofty na str. 203.

„Ujednaný modus vivendi ničemu neprejudikuje. Při jednání jsem postupoval tak, abych nevytvořil precedentu, který by stranám, majících ve svých programech definitivní řešení církevních otázek jiná, na př. ve smyslu odluky, v něčem prejudikoval; jejich programových otázek se řešení to nedotýká. Řešení toto je tudíž toho rázu, že může nám za dnešních okolností vystačiti a může být přijato všemi“.

S problémem právní povahy Modu vivendi byla úzce spojena otázka jeho publikace. Modus vivendi nebyl totiž v Československu vůbec oficiálně publikován.¹⁵² Vratislav Bušek se zabývá také touto otázkou. Konstatuje, že podle § 64 ústavní listiny sjednává a ratifikuje „mezinárodní smlouvy“ prezident republiky. Zákon č. 139/1919 Sb., jímž se upravuje vyhlášení zákonů a nařízení, stanoví v § 2, že do Sbírký zákonů a nařízení se zařadí i „státní smlouvy“. Dále píše: „U nás bychom patrně byli nuceni podle panujících dosud názorů hájiti stanovisko, že ke sjednání a ratifikování konkordátů, poněvadž nejsou státními smlouvami, je oprávněna jenom vláda a že nemohou být vyhlášeny ve Sb. z. a n.“ I přes tyto nejasnosti Bušek píše, že je nesporné, že „tak důležitá mezinárodní smlouva, (...) jistě zasluhuje, aby byla občanstvu sdělena stejným způsobem, jako některá obsahově méně významná jiná státní smlouva“.¹⁵³ Antonín Hobza v otázce publikace soudí: „Diplomatická nota ministra zahraničí obsahuje smluvený text dohody, jest formulována francouzsky, tedy obvyklým jazykem diplomatickým a nebyla u nás vůbec úředně publikována. Jde jistě o důležitý akt státní, jenž by měl býti úředně sdělen lidu (...), ale nemáme o publikaci podobných diplomatických aktů bohužel žádných předpisů. Do Sbírký zákonů a nařízení uvedená nota vůbec nepatří, protože nejde ani o zákon ani o nařízení ani o mezinárodní smlouvu.“¹⁵⁴

Odpověď na výše nastíněné otázky týkající se právní povahy Modu vivendi není jednoduchá.¹⁵⁵ Pokud akceptujeme skutečnost, že v době uzavření Modu vivendi byl Apoštolský stolec zvláštním subjektem mezinárodního práva, je nesporné, že Modus vivendi představoval mezinárodní smlouvu. I když se v době jeho uzavření již pomalu prosazoval názor, že je přežitkem přiznávat plnou mezinárodněprávní subjektivitu pouze státům, byl stále ještě častěji akceptován názor nepřiznávající smlouvám mezi státy a Apoštolským stolcem

¹⁵² Ze strany Apoštolského stolce by text Modu vivendi zveřejněn v úředním věstníku „Acta Apostolicae Sedis“ 20/1928/65-66.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Hobza, Antonín: c.d., str. 5.

¹⁵⁵ Srov. také hodnocení právní povahy Modu vivendi provedené již s určitým časovým odstupem in: **Mayr-Harting, Herbert:** Právní povaha modu vivendi mezi Svatou Stolicí a Československou republikou, in: Pocta k šedesátým narozeninám presidenta Dr. Edvarda Beneše, redigoval Egon Schwelb, Spolek československých

povahu pravých smluv mezinárodního práva.¹⁵⁶ Z tohoto převažujícího stanoviska zřejmě vycházeli tvůrci *Modus vivendi*. Nepovažovali jej proto za pravou mezinárodní smlouvu, a proto také nebyla nutná jeho ratifikace prezidentem a jeho publikace ve sbírce zákonů a nařízení. Proto je, jak správně upozorňuje Miloš Trapl,¹⁵⁷ nepřesné zdůrazňování, že prezident Masaryk odmítl podepsat *Modus vivendi*.

Skutečnost, že se *Modus vivendi* svým názvem odlišoval od většiny smluv, které Apoštolský stolec s různými státy v tehdejší době uzavíral, není třeba příliš přeceňovat. Jak upozorňuje František X. Halas, jednalo se spíše pouze o zdůraznění, že mezi partnery existovala rozdílnost v pojmání ideální podoby vztahů mezi státem a církví.¹⁵⁸ Název měl také podtrhnout fakt, že dohoda nepokrývá celou šíři problematiky vztahů mezi státem a církví, ale jen okruh vybraných otázek, a také skutečnost, že dohoda nezakotvuje přímou spolupráci mezi státem a církví. Naproti tomu konkordát byl v té době chápán jako úplná a vyčerpávající smlouva o všech otázkách týkajících se poměru státu a církve obsahující také záruky pro přímou spolupráci v určité oblasti mezi těmito stranami.

Přibližme si nyní co bylo obsahem *Modus vivendi*. Oficiální text *Modus vivendi* byl ve francouzštině¹⁵⁹ a obsahoval šest článků, které vykryštovaly jako kompromisní ujednání z původních osmi paragrafů přípravného textu, o němž ve dnech 7. a 9. prosince 1927 jednali Kamil Krofta a Francesco Borgongini Duca.

První článek řešil velmi palčivou otázku československé zahraniční politiky, a to vnější delimitaci diecézí. Článek zněl: „*Svatý stolec a vláda československá dohodly se o zásadě, že žádná část Československé republiky nebude podřízena ordináři, jehož sídlo je za hranicemi československého státu, a že rovněž žádná československá diecéze nebude přesahovati státních hranic. Svátý stolec a vláda československá se shodnou o novém ohraničení a o dotaci diecézí. K přípravě této dohody budou do dvou měsíců zřízeny dvě komise na sobě nezávislé: první utvoří Svátý stolec z delegátů všech interesovaných diecézí a předsednictví zástupce Svatého stolce v Praze, druhou vláda československá ze zástupců interesovaných diecézí a expertů.*“ Z toho článku tedy vyplývalo, že papežskou bulou by mohlo dojít jak k vnější delimitaci diecézí podle státních hranic, tak k jejich novému

advokátů v zahraničí, Londýn 1944; Nejnověji např. **Koniček, Jiří**: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*, Společnost pro dialog církve a státu, Olomouc 2004.

¹⁵⁶ Podrobněji viz **Bušek, Vratislav**: c.d., str. 322 n.

¹⁵⁷ **Trapl, Miloš**: *Náboženství a politika*, in: *Společnost v přerodu* (Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000), str. 268-287, Masarykův ústav AV, Praha 2000, str. 136.

¹⁵⁸ **Halas, František X.**: c.d., str. 554.

vnitřnímu rozhraničení (k vnitřní delimitaci). Podklady pro to měly vypracovat zmíněné komise.

Druhý článek se týkal problému církevního majetku. Zněl: „*Správa církevních statků nemovitých a movitých v Československé republice, které jsou nyní zajištěny nucenou správou, je zatím až do dohody, dotčené v předcházejícím článku, a je svěřena komisi za předsednictví episkopátu příslušného území.*“ Tento článek se tedy týkal nucené správy, která byla na Slovensku uvalena na církevní majetek. Jak bylo podrobněji popsáno výše, správou tohoto majetku byla pověřena Církevní komise římskokatolických majetků pro Slovensko v Bratislavě, která byla v roce 1923 nahrazena tzv. Likvidační komisí. Následně pak v roce 1926 československá vláda rozhodla o předání sekvestrovaných statků nové církevní komisi v čele s biskupem Pavlem Jantauschem.¹⁶⁰ Druhý článek Modu vivendi představoval určitý průlom v těchto majetkových otázkách, neboť jím Apoštolský stolec uznal fakt sekvestrace majetku. Přesto se ozvaly i kritické hlasy. Antonín Hobza píše: „*Klausule Modu vivendi o církevním majetku byla jistou sensací pro naše kruhy právnícké. Nelze totiž nalézt jediného rozumného důvodu pro to, abychom se vzdali státní suverenity ve věcech t. zv. církevního majetku – suverenity založené platnými státními zákony. Uznává-li Vatikán naše zákony o t. zv. církevním majetku čili nic, nemá pro život právní žádného významu.*“¹⁶¹ S hlediska čistě právního lze se závěrem obsaženým v poslední větě jistě souhlasit. Hobza však zapomíná, že Modus vivendi byl také politický dokument, jehož cílem bylo být základem pro další vztahy s Apoštolským stolcem, jejichž kvalita nebyla pro ČSR jistě bez významu. Jestliže tedy, jak bylo popsáno výše, Apoštolský stolec vycházel z teorie, že mu náleží nejvyšší dispoziční právo s veškerým církevním majetkem, a na tomto principu trval, nebylo možno z hlediska vzájemných vztahů toto stanovisko neustále odmítat bez projevení ochoty k určitému kompromisu. Nelze také souhlasit s Hobzovým závěrem, že druhý článek Modu vivendi představuje vzdání se suverenity ve věcech církevního majetku, protože nic takové nelze s dotčeného článku vyčíst.

Třetí článek Modu vivendi se týkal řádů a řeholních kongregací. Článek zněl: „*Řády a kongregace řeholní, jejichž domy jsou v Československé republice, nebudou podléhati představeným provinciálních domů těchto řádů a kongregací v cizině. Je-li zřízení provincie v Československé republice nemožné, budou tyto československé domy řeholní podřízeny přímo*

¹⁵⁹ Oficiální překlad Modu vivendi do českého jazyka obsahovala vyhláška ministra zahraničních věcí v dohodě s ministrem školství a národní osvěty ze 7. září 1937 č. 118.672/II-7/37; podle tohoto překladu je také dále v textu citováno.

¹⁶⁰ Suchánek, Radomír: c.d., str. 220.

generálnímu domu. Provinciály a představenými řeholních domů, podléhajících přímo generálnímu domu, budou státní příslušníci českoslovenští.“ Tímto ustanovením bylo tedy konečně úspěšně završeno úsilí vlády o osamostatnění správy řádů, o které se snažila už od vzniku republiky.

Čtvrtý článek řešil složitý nominační spor. Zněl: „Svatý stolec, dříve než přikročí ke jmenování arcibiskupů, biskupů diecézních, koadjutorů cum iure successionis a armádního ordináře, oznámí československé vládě jméno kandidátovo, aby se ujistil, že vláda nemá důvodů rázu politického proti této volbě. Uvedení preláti musí být českoslovenští státní příslušníci. Námitkami rázu politického rozumějí se veškeré námitky, které by vláda mohla podíratí důvody, vztahujícími se na bezpečnost země, na př. že se vybraný kandidát provinil politickou činností irredentistickou, separatistickou anebo namířenou proti ústavě nebo veřejnému pořádku ve státě. Jméno kandidáta, naznačeného vládě Svatým stolcem, jakož i příslušné vyjednávání zachovají se v tajnosti. Ustanovení o armádním ordináři vstoupí v platnost jen v tom případě, že se zachová soustava samostatné náboženské péče o vojíny. V tomto případě bude se dbáti, kromě námitek rázu politického, i námitek vztahujících se k postavení kandidátovu v armádě.“ Tímto článkem rezignovala vláda na právo jmenovat biskupy, za což byla kritizována. Antonín Hobza píše: „Stipulace dohody ohledně jmenování biskupů je v rozporu s československým právem, a to jak v zemích historických tak na Slovensku a Podk. Rusi. Podle čsl. práva, které je nesporné, má stát právo nominace biskupů.“¹⁶² Kamil Krofta ve své stati v Zahraniční politice rekapituluje stanovisko Apoštolského stolce k otázce nominačního práva biskupů, tak jak je popsáno výše v této práci, a dále vysvětluje: „Toto stanovisko uhájil Vatikán proti vládám všech států nástupnických, nevyjímaje ani vlády maďarské, která se více než ostatní mohla dovolávati přímé souvislosti svého státního zřízení se starým Uherskem. A také vláda československá byla nucena se mu přizpůsobiti. Mohla to činiti tím snáze, že jejím ideálem nebylo ovládnutí církve státem, nýbrž nenáhlé a dobrovolné uvolňování dřívější těsné souvislosti mezi nimi. Bylo jí proto lze spokojovati se ve skutečnosti jen negativním vlivem na jmenování biskupů, t. j. možností zmařiti jmenování biskupa závadného z důvodů státně politických, čímž arci není řečeno, že by Vatikán vůbec nebyl dbal pozitivních přání vlády co do osob jmenovaných biskupů. Modus vivendi celkem jen potvrzuje tuto praxi zmíněným ustanovením, že vláda může uplatňovati proti kandidátům papežské stolice na československá biskupství námitky

¹⁶¹ Hobza, Antonín: c.d., str. 16.

¹⁶² Hobza, Antonín: c.d., str. 9.

rázu politického.¹⁶³ Hobza však viděl celou záležitost jinak, když píše: „Není-li možno udržeti v platnosti systému nominačního pro nepřekonatelný odpor Vatikánu, (...) je zajisté oprávněným požadavek, aby Vatikán uznal, že stát má aspoň právo zabrániti nepohodlným osobám ve formě prostého veta, t. j. zákazu jmenování bez udávání důvodů. (...) Uznání veta vládního bylo minimem toho, co se žádati mohlo a mělo s naší strany.“¹⁶⁴ Hobza také kritizuje, že se tento článek „neznámo z jakého důvodu“ netýká všech vyšších církevních hodnostářů, ale pouze některých. Tuto skutečnost přičítá slabosti československé pozice při vyjednávání.¹⁶⁵

Pátý článek Modu vivendi zněl: „Hodnostáři, uvedení v předchozím článku, vykonají po svém jmenování Svatým stolcem, dříve než nastoupí svůj úřad, přísahu věrnosti státu československému těmito slovy: *Iuro et promittio i sicuti decet Episcopum fidelitatem Reipublicae Cecoslovacae necnon nihil me facturum, quod sit contra salutem, securitatem, integritatem Reipublicae.*“ (Přisahám a slibuji, jak se sluší biskupovi, věrnost republice Československé a že nic neučiním, co by bylo proti blahu, bezpečnosti a celistvosti republiky.) Zde se opět setkáváme s kritikou Antonína Hobzy, když píše: „Zvolené formule přísahy nelze však z hlediska státního schvalovati. Je urobena příliš po vatikánsku. Biskup nepřisahá věrnost státu pro všechny případy a bezpodmínečně, nýbrž toliko sicuti decet Episcopum – jak se sluší na biskupa. V těchto třech slovech je obsažena celá série exkusačních důvodů, jež bude lze kdykoliv těžiti z dvojakého postavení biskupova daného jeho úředním postavením ve státu i církvi.“¹⁶⁶

Závěrečný šestý článek zněl: „Vláda se postará, aby platná zákonná ustanovení byla co nejdříve přizpůsobena tomuto modu vivendi.“ Šestý článek Krofta komentuje: „Tento článek vzbudil u nás zbytečné obavy, protože se mu hned dobře neporozumělo. Myslílo se dokonce, že by v něm mohl býti obsažen závazek měniti na př. naše zákony o pozemkové reformě. Nic takového nemůže tento článek znamenat, protože se modus vivendi pozemkové reformy nijak nedotýká. Z téhož důvodu neplyne z tohoto článku nic pro naše zákony školské. Zákonodárnymi ustanoveními, jež bylo by snad třeba přizpůsobiti modu vivendi, možno rozuměti jen ustanovení týkající se otázek upravených teď modem vivendi.“¹⁶⁷ Zároveň, jak bylo zmíněno výše, viděl Krofta v tomto článku základní odlišnost Modu vivendi od konkordátu.

¹⁶³ K. (Kamil Krofta): c.d., str. 105.

¹⁶⁴ Hobza, Antonín: c.d., str. 11.

¹⁶⁵ Tamtéž, str. 7.

¹⁶⁶ Tamtéž, str. 14.

Při hodnocení Modu vivendi je třeba vzít v úvahu skutečnost, že se jednalo o rámcovou smlouvu, na kterou měla navazovat celá řada konkrétních dohod, uzavřených na jejím základě.¹⁶⁸ Edvard Beneš to vystihl slovy: „Uzavření ‚modu vivendi‘ roku 1927 bylo velkým úspěchem stejně naší státní politiky jako politiky Vatikánu. Skončení díla toho bude nemenším úspěchem obou.“¹⁶⁹ Této skutečnosti si byl vědom i velký kritik Modu vivendi Antonín Hobza, když závěrem své práce týkající se Modu vivendi již poněkud smířlivěji píše: „Pokud (Modus vivendi) reguluje přípravy k budoucí právní úpravě, neporušuje formálně platných zákonů čsl. Vše záleží na té budoucí úpravě. Modus vivendi mluví o definitivní dohodě (accord), která má býti s papežem uzavřena.“¹⁷⁰ Z hlediska obsahového byl Modus vivendi pro obě strany přijatelným kompromisem o otázkách, o kterých se bylo možno v dané situaci dohodnout. Kamil Krofta píše: „Náš modus vivendi je zajisté šťastným kompromisem mezi přísnými zásadami nového kodexu a moderním názorem na poměr státu a církve, tak šťastným, že mohou se s ním dobře smířiti stejně pravé jako levé směry a strany politické.“¹⁷¹ Modus vivendi byl skutečně vcelku pozitivně přijat napříč politickým spektrem a vyloženě odmítajících stanovisek se vyskytlo jen málo. Pro ČSR byla především významná skutečnost, že Apoštolský stolec v prvním článku přijal československé státní hranice za základ nového ohraničení diecézí. Krofta dále také upozorňuje: „Tyto a podobné výhody dostaly jiné státy jen formou konkordátu za cenu těžkých ústupků, u nás zhola nemožných; my je dostáváme skrze prostý modus vivendi.“¹⁷² Celkově lze tedy říci, že Modus vivendi přinesl dobrý základ pro další vstřícné a konstruktivní vztahy mezi ČSR a Apoštolským stolcem.

¹⁶⁷ K. (Kamil Krofta): c.d., str. 106.

¹⁶⁸ Někteří autoři hovoří o Modu vivendi jako o jakémsi *pactum de contrahendo* – srov. Němec, Damián: c.d., str. 62.

¹⁶⁹ Projev E. Beneše z 31. října 1933 pronesený v zahraničních výborech poslanecké sněmovny a senátu, otištěno in: Beneš, Edvard: Boj o mír a bezpečnost státu, Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Edvarda Beneše 1924-33, Orbis, Praha 1934, str. 801.

¹⁷⁰ Hobza, Antonín: c.d., str. 20.

¹⁷¹ K. (Kamil Krofta): c.d., str. 107.

¹⁷² Tamtéž, str. 106.

6. Realizace Modu vivendi (1928-1938)

6.1 Působení mons. Ciriaciho ve funkci apoštolského nuncia v Československu

Bezprostředním důsledkem uzavření Modu vivendi bylo plné obnovení diplomatických styků mezi ČSR a Apoštolským stolcem obsazením vedoucích míst obou zastupitelských úřadů. Apoštolský stolec ustoupil ve sporné otázce návratu nuncia Marmaggiho. Mons. Marmaggi se vzhledem k odporu československé vlády do Prahy již nevrátil a vzápětí byl jmenován novým nunciem ve Varšavě.¹⁷³ Dne 15. února 1928 byl papežským nunciem v Praze jmenován mons. Pietro Ciriaci, kuriální diplomat, který se ze strany Apoštolského stolce asi nejvíce zasloužil o konečný podpis Modu vivendi a také o celkovou nápravu vzájemných vztahů. Československým vyslancem u Apoštolského stolce byl jmenován Vladimír Radimský, dlouholetý československý vyslanec ve Stockholmu. Všeobecně se tedy předpokládalo, že realizaci Modus vivendi nestojí nic v cestě. Realita však byla mnohem složitější.

Projevem zlepšených vztahů mezi ČSR a Apoštolským stolcem byly oslavy svatováclavského milénia v roce 1929. Konaly se za účasti prezidenta a vlády a také řady zahraničních hostů. Apoštolský stolec zastupoval papežský nunci arcibiskup Pietro Ciriaci. Takto proběhlé svatováclavské oslavy byly považovány za definitivní předěl ve vztahu státu a církve za první republiky.

Ve vnitřní politice byl započat proces sbližování lidové strany se skupinou „Hradu“, ve které pokračoval E. Beneš v politice dobrých vztahů s Apoštolským stolcem. Jedním s vnitropolitických témat dotýkajících se vztahů mezi ČSR a Apoštolským stolcem byla snaha o sjednocení katolických stran v Československu, podporovaná většinou české a slovenské hierarchie a také Apoštolským stolcem. Papež Pius XI. vyslovil svou podporu těmto snahám na podzim roku 1929 při audienci udělené lidoveckému politikovi J. J. Rücklovi. Papež zdůraznil význam společného postupu českých a slovenských katolíků a prohlásil, že den, kdy se tato jednota uskuteční, bude velikým dnem československého katolicismu.¹⁷⁴

¹⁷³ **Dejmek, Jindřich:** Československo-vatikánská jednání (...), str. 284.

¹⁷⁴ **Trapl, Miloš:** Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990, str. 116.

Vzájemné vztahy mezi ČSR a Apoštolským stolcem byly však dotčeny dvěma zásahy apoštolského nuncia mons. Ciriaciho do církevně-politických záležitostí v Československu.

První z nich představovaly události spojené s rezignací arcibiskupa Františka Kordače, ke které došlo v létě roku 1931.¹⁷⁵ Dne 14. července 1931 byla v tisku zveřejněna velmi překvapivá zpráva, že se arcibiskup Kordač vzdal svého úřadu, a to „*pro vysoké stáří a dále trvající chorobu*“.¹⁷⁶ Arcibiskup byl totiž před tím již dvakrát raněn mrtvicí a prodělal také zápal plic. Přesto však tyto zdravotní obtíže relativně překonal a na přelomu června a července 1931 provedl biřmování a vizitace na Českobrodsku. Dne 2. července pak odjel na letní odpočinek na svůj zámek v Dolních Břežanech, kde jej 3. července navštívil jezuitský provinciál a důvěrník nuncia Ciriaciho P. Leopold Škarek, který s sebou od nuncia přinesl dva dopisy určené arcibiskupovi: první byl abdikační listinou, druhý nabízel alternativu v podobě přijetí koadjutora, který by převzal veškerá arcibiskupova práva. Písemnosti měly zároveň obsahovat hrozbu, že pokud arcibiskup ani jednu z nich nepodepíše, bude proti němu postupováno podle kanonického práva.¹⁷⁷ Arcibiskup se podřídil a podepsal předloženou abdikační listinu, kterou následně zaslal mons. Ciriacimu.¹⁷⁸ Ten ji bezodkladně poslal do Říma. Papež Kordačovu rezignaci přijal, o čemž Ciriaci Kordače informoval dopisem dne 13. července 1931. Na ten samý den svolal nuncijs Ciriaci pražskou metropolitní kapitulou a vyzval ji, aby zvolila kapitulního vikáře, který by vedl arcidiecézi až do jmenování nového arcibiskupa. Zvolen byl dr. Mořic Pícha. O tři dny později, dne 16. července však mons. Kordač poskytl rozhovor redaktorovi Národní politiky Janu Hejretovi. Rozhovor byl otištěn následujícího dne.¹⁷⁹ Arcibiskup v něm uvedl, že nikdy nežádal ve Vatikánu, aby byl pro svůj pokročilý věk zproštěn úřadu a naznačil, že odešel ze své funkce nedobrovolně a že za jeho rezignaci stojí nuncijs Ciriaci, se kterým měl již dlouhou dobu trvající vážné neshody. Postupně vyšlo najevo, že se neshody mezi nunciem a arcibiskupem týkaly zejména těchto záležitostí: Ciriaci žádal Kordače, aby český episkopát nechal v Praze postavit novou budovu nunciatury. Arcibiskup však poukazyval na velké finanční zatížení arcibiskupství a doporučoval tuto stavební akci odložit o 2-3 roky, do doby, než se finanční situace

¹⁷⁵ K okolnosti arcibiskupovy rezignace viz podrobněji např. **Doležal, Josef**: Český kněz, Praha 1931, str. 104 n. – odtud jsou také čerpány, pokud není uvedeno jinak, informace o okolnostech rezignace – či nejnověji **Marek, Pavel**: Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač: nástin života a díla apologety, pedagoga a politika, Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, Olomouc 2005, str. 128 n.

¹⁷⁶ Srov. **Marek, Pavel**: c.d., str. 128.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 131.

¹⁷⁸ Text abdikační listiny viz **Doležal, Josef**: c.d., str. 104.

¹⁷⁹ **Hejret Jan**: U arcibiskupa Kordače, Národní politika, 17.7.1931.

arcibiskupství zlepšit.¹⁸⁰ Nuncius také nechal opatřit vilu v Karlových Varech, která měla sloužit pro letní pobyty, přechodné návštěvy či léčebné pobyty kardinálů a vysokých církevních hodnostářů přijíždějících do republiky. Arcibiskup se však netajil tím, že to pokládá za luxus. K neshodě došlo i při nominaci kandidáta na úřad pražského světícího biskupa, kterým se stal (i přesto, že arcibiskup navrhoval dr. Antona Franze) prelát dr. Remiger. Kordačovi bylo také vytýkáno, že dostatečně nepodpořil Katolickou akci, a také skutečnost, že prodal Klementinum¹⁸¹ a Seminářské zahrady na Malé Straně. Jistě ne bez významu byly i arcibiskupovy kritické protikapitalistické názory.¹⁸²

Z hlediska církevního byla celá záležitost považována za ukončenou, když papež Pius XI. jmenoval mons. Kordače titulárním arcibiskupem z Amasie a asistentem papežského trůnu. Následně pak dne 16. října 1931 jmenoval papež novým pražským arcibiskupem dr. Karla Kašpara, dosavadního královéhradeckého biskupa.

Hejretovo interview se však stalo podnětem k vyvolání velké aféry, kterou se široce zabýval až do podzimu 1931 všechen československý tisk a kterou také komentoval evropský tisk.¹⁸³ Za českého primase se postavil především český liberální tisk, dále čeští šovinisté – včetně Stříbrného ligy a také listy německých katolíků. Tisková kampaň rozpoutaná těmito kruhy se obrátila zejména proti nunciiovi. Polemiky v tisku se netýkaly pouze Kordačovy kauzy, ale i širších otázek politiky Apoštolského stolce, církevních poměrů či vztahu mezi státem a církví. Do těchto diskusí přitom vstoupili nejen přímí aktéři událostí, ale také takoví, kteří chtěli celé kauzy využít ke svým politickým cílům. Apoštolský stolec se v celé záležitosti postavil jednoznačně za nuncia, přičemž české katolické kruhy tento postoj většinou akceptovaly, zatímco široká nekatolická veřejnost a také němečtí katolíci a katolíci národnostních menšin stáli na straně bývalého pražského arcibiskupa.¹⁸⁴ Dne 30. července 1931 večer došlo před nunciovým pražským bytem ve Voršilské ulici k demonstraci asi 150

¹⁸⁰ K pochopení nunciiova požadavku je třeba připomenout, že po navázání diplomatických styků mezi ČSR a Apoštolským stolcem neměla nunciatura v Praze vlastní sídlo a sídlila tedy v Arcibiskupském paláci. Nuncius byl nespokojen nejen s rozsahem vymezených prostor, ale zejména těžce snášel, že jsou jeho návštěvy jakoby arcibiskupem kontrolovány (nuncius mj. poukazoval na skutečnost, že za této situace je těžké umožnit volný přístup osobám, které by chtěly nuncia navštívit bez vědomí arcibiskupa – srov. **Doležal, Josef:** c.d., str. 113). Nuncius se proto přestěhoval do náhradních prostor ve Voršilské ulici a žádal, aby se arcibiskup postaral o vybudování nového sídla pro nunciaturu. Nuncius přitom trval na stavbě nové budovy a odmítal jiné – méně nákladnější – varianty řešení navrhované arcibiskupem. Přitom arcibiskup apriori stavbu nové budovy neodmítal, navrhoval pouze odložení tohoto požadavku na příhodnější dobu. **Marek, Pavel:** c.d., str. 132.

¹⁸¹ Arcibiskup se rozhodl podle jeho názoru nevyhovující komplex Klementina prodat a z výnosu prodeje financovat mj. rozsáhlou novostavbu semináře, bohosloveckých fakult a kostela sv. Vojtěcha v Praze-Dejvicích.

¹⁸² Viz **Marek, Pavel:** c.d., str. 120 n. a též textová příloha jeho práce str. 145 n.

¹⁸³ Srov. **Marek, Pavel:** c.d., str. 129.

¹⁸⁴ Tamtéž, str. 130.

převážně mladých lidí, kteří mu provolávali hanbu a oslavovali arcibiskupa F. Kordače.¹⁸⁵ Dne 9. srpna pak navštívila arcibiskupa skupina osob tiskem označovaná jako tzv. „břežanští poutníci“, kteří se vypravili za arcibiskupem na zámek v Dolních Břežanech, kde pobýval, aby mu vyjádřili solidaritu a účast s jeho osudem. Tito „břežanští poutníci“ se pak následně sešli v září 1931 v Praze znovu s cílem založit vlastní organizaci a po čtyřhodinovém jednání vyslali za arcibiskupem delegaci, která ho měla seznámit s podrobným plánem postupu. Arcibiskup se však od těchto aktivit distancoval.¹⁸⁶

Z hlediska vztahů mezi ČSR a Apoštolským stolcem bylo důležité, že československé ministerstvo zahraničí odmítlo se do celé záležitosti, kterou pokládalo za vnitrocírkevní věc, jakkoliv vměšovat,¹⁸⁷ a tak celá záležitost neměla jakýkoliv negativní vliv na vzájemné vztahy.¹⁸⁸

Poněkud vážnější dopad na vztahy mezi ČSR a Apoštolským stolcem měl incident, později označovaný jako „Ciriaciho aféra“, k němuž došlo v souvislosti s jiným nunciovým neobratným krokem o dva roky později. Ve dnech 12.-15. července 1933 se v Nitře konaly oslavy 1100. výročí vzniku prvního křesťanského kostela na Slovensku (tzv. Pribinovy oslavy), kterých se také účastnili zástupci vlády. Režie těchto oslav, kterých se údajně účastnilo 100 000 lidí, se však zmocnila slovenská ľudová strana a zneužila je k politické demonstraci za politickou autonomii.¹⁸⁹ Nuncius Ciriaci se oslav v Nitře nezúčastnil. Po oslavách zaútočil agrární tisk ostrým tónem na Apoštolský stolec. Vytýkal, že papež nejmenuje české a slovenské kardinály a nuncia Ciriaciho neprávem nařkl, že do Nitry nepřišel, protože věděl, co tam chce Hlinka provádět.¹⁹⁰ Když se na obranu nuncia postavila ľudová strana, reagoval dotčený diplomat krajně nešťastně formulovaným osobním dopisem Hlinkovi, který byl s nunciovým souhlasem uveřejněn ve *Slováku*. Ciriaci psal: „*Zatímco v Praze je svatý otec přímo či v osobě svého zástupce urážen způsobem, který pomíjí všechny předpisy mezinárodní slušnosti, prokázali jste vy, Slováci, (...) úctu vysoké autoritě svatého*

¹⁸⁵ Tamtéž, str. 133.

¹⁸⁶ Tamtéž, str. 134; Zde je také podrobně popsán další vnitropolitický vývoj této kauzy.

¹⁸⁷ Halas, František X.: c.d., str. 565.

¹⁸⁸ Sřtět nuncia Ciriaciho s arcibiskupem Kordačem byl však také podnětem k činnosti policie, která zahájila vyšetřování s cílem zjistit, zda nebyl spáchán trestný čin. Na tuto skutečnost upozornil autora této práce doc. Vladimír Kindl s tím, že kopii příslušného policejního spisu doc. Kindl před léty objevil a zběžně prošel v archivním fondu Ministerstva školství a národní osvěty uloženém v současnosti v Národním archivu v Praze. Autorovi této práce se však bohužel nepodařilo tento policejní spis v Národním archivu dohledat.

¹⁸⁹ Antonín Klimek popisuje průběh oslav takto: „*Zástupci vlády byli ukřičeni, prezidentovo poselství předčítané premiérem zaniklo ve vřavě, pak byl Malypetr prostě odstrčen, slova se ujal Hlinka a před nadšeně aplaudujícím davem proklamoval požadavek autonomie Slovenska.*“ Klimek, Antonín: c.d., str. 365.

¹⁹⁰ Klimek, Antonín: c.d., str. 365.

*Otce. Za to Ti, Hlinko, i Tvým, patří chvála...*¹⁹¹ Po zveřejnění dopisu se k útokům na nuncia přidaly i listy dalších vládních stran, s výjimkou lidovců. Ačkoliv se Edvard Beneš i Kamil Krofta snažili tuto tiskovou kampaň zastavit a uznávali také oprávněnost Ciriaciho stížností, že je těmito útoky špatně odměňován za své pročeskoslovenské postoje, nepodařilo se jim zabránit vyhocení celé situace. A tak v polovině září po jednání nuncia s E. Benešem (který nunciovi vytýkal zejména užití termínu slovenský národ v listě Hlinkovi, což podle E. Beneše znamenalo zpochybnění jednoty československého národa) vláda i přes odpor lidoveckých ministrů rozhodla požádat Apoštolský stolec, aby byl Ciriaci povolán do Vatikánu *ad verbum audiendum*, což prakticky znamenalo žádost o jeho odvolání.¹⁹² Na sklonku října 1933 odjel tedy mons. Ciriaci z Prahy¹⁹³ a po řadu měsíců pak vedl zastupitelský úřad Apoštolského stolce v Československu pouze diplomat v hodnosti chargé d'affaires. Byl to nejprve mons. Giovanni Panico (až do 23. srpna 1934) a po něm pak mons. de Luis Punzolo.¹⁹⁴

V této situaci tak hrozilo úplné zastavení realizace Modu vivendi, což si však ani Apoštolský stolec ani ČSR nepřáli. Vyslanec Vladimír Radimský proto pokračoval v Římě nerušeně ve své práci a Edvard Beneš poslal do Vatikánu opět osvědčeného J. J. Rückla.¹⁹⁵ Tomu se podařilo přesvědčit představitele Apoštolského stolce, že útoky tisku proti nunciovi byly součástí zákulisního vnitropolitického boje vedeného Antonínem Švehlou proti Edvardu Benešovi, což byl ostatně názor i mons. Ciriaciho.¹⁹⁶ Vzhledem k této skutečnosti a protože koncem roku A. Švehla zemřel, usoudil Apoštolský stolec, že není třeba celou nepříjemnost s faktickým vypovězením nuncia příliš vyhocovat a vztahy se postupně vrátily do normálu.

6.2 Vztahy mezi ČSR a Apoštolským stolcem od tzv. Ciriaciho aféry do vydání papežské buly „Ad ecclesiastici regiminis incrementum“

Po odeznění tzv. Ciriaciho aféry byla obnovena načas přerušovaná jednání o realizaci Modu vivendi. Jeho provádění bylo nesnadným úkolem po mnoha stránkách: organizační,

¹⁹¹ Citováno dle Klimek, Antonín: c.d., str. 365. Jak upozorňuje František X. Halas, originál dopisu je latinský, což bylo důvodem užití tykání při oslovení A. Hlinky, nešlo o výraz důvěrného vztahu mezi nunciem a slovenským politikem, Halas, František X.: c.d., str. 686.

¹⁹² Klimek, Antonín: c.d., str. 366.

¹⁹³ Zajímavou poznámku k podobnosti odchodu obou prvních nunciů z ČSR uvádí František X. Halas – srov. Halas, František X.: c.d., str. 686.

¹⁹⁴ Machula, Jaromír: c.d., str. 14.

¹⁹⁵ Halas, František X.: c.d., str. 566.

¹⁹⁶ Klimek, Antonín: c.d., str. 366, jiné vyličení zákulisí Ciriaciho aféry srov. in: Trapl, Miloš: c.d., str. 118-119.

ekonomické, právní i diplomatické. Pro ČSR měla zejména velký význam realizace prvního článku dohody týkající se delimitace diecézí.

Jak článek první Modu vivendi předpokládal, byly zřízeny dvě poradní komise pro delimitaci a dotaci diecézí, které v červnu 1928 zahájily přípravné práce k provedení těchto kroků. Že šlo o nelehký úkol, připouští i kritik Modu vivendi Antonín Hobza, když ještě před dokončením přípravných prací píše: „*Jde o těžký organizační úkol a soubor otázek velmi komplikovaných – hlavně okolností, že se tu srážejí tři politické oblasti, z nichž každá usiluje o uplatnění svých zásadních hledisek: oblast zájmů čsl., oblast zájmů maďarských a oblast zájmů vatikánských.*“¹⁹⁷ Základním úkolem komisí bylo vypracovat podrobný plán nového ohraničení diecézí na Slovensku, které by vyhovovalo jak potřebám církevní správy, tak zájmům státním. Bylo také nutné se zabývat nároky některých maďarských církevních jednotek na část církevních statků na Slovensku, sjednat zásadní dohodu o provedení pozemkové reformy na statcích nově vytvořených diecézí a vypracovat rozvrh statků, které zbudou po provedení pozemkové reformy, mezi jednotlivé diecéze.¹⁹⁸ O významu přípravných prací svědčí vyjádření ministra zahraničí E. Beneše v zahraničním výboru poslanecké sněmovny dne 22. října 1930, když označil tyto přípravné práce „*za politicky jistě nejdůležitější pro celou naši celostátní politiku*“.¹⁹⁹

Před koncem roku 1933 byl delimitační a dotační plán vzešlý z těchto přípravných prací poslán do Vatikánu s optimistickým očekáváním, že proti němu nebude výraznějších námitek. Apoštolský stolec vyslovil však v listopadu roku 1934 názor,²⁰⁰ že nelze všechny československé návrhy provést najednou a navrhl, aby byly provedeny postupně ve dvou etapách. První etapa by zahrnovala pouze vnější delimitaci diecézí, ve druhé etapě by pak došlo ke vnitřní delimitaci spojené s novým rozvržením církevních dotací pro nově ohraničené diecéze. Zároveň se podle návrhu Apoštolského stolce mělo v první etapě papežskou bulou vyhlásit zřízení samostatné římskokatolické církevní provincie na Slovensku s metropolitou v čele a řeckokatolické provincie pro území celé republiky s metropolitním sídlem v Podkarpatské Rusi. Současně s vydáním této buly měly být slovenské sekvestrované církevní statky osvobozeny od nucené správy a odevzdány do správy církevního hodnostáře, zmocněného k tomu Apoštolským stolcem. Zároveň se chtěl Apoštolský stolec postarat o odvolání maďarských žalob, podaných kvůli těmto statkům k československo-maďarskému

¹⁹⁷ **Hobza, Antonín:** Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav, 4. vydání, Praha 1931, str. 190

¹⁹⁸ **Kop, František:** c.d., str. 24.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Tamtéž, str. 25.

rozhodčímu soudu v Haagu proti ČSR, svolí-li vláda, aby otázky, které jsou předmětem žalob, byly projednány zvláštním vatikánským dikasteriem.

S tímto návrhem československá strana plně souhlasila. V létě 1935 pak byla splněna hlavní podmínka, na jejíž realizaci činil Apoštolský stolec závislým vydání delimitační buly. Tehdy byly totiž odevzdány sekvestrované církevní statky do správy papežského zmocněnce mons. Pavla Jantausche, apoštolského administrátora trnavského, a bylo také připraveno formální zrušení sekvestru tak, že mohlo být kdykoliv vyhlášeno. Cesta k tomuto opatření však také nebyla jednoduchá. V souladu s *Modem vivendi* byla dne 14. listopadu 1929 na základě dohody se státem zřízena ke správě majetku nová správní komise biskupů Slovenska. Tomuto zřízení komise předcházela ohnivá diskuse²⁰¹ mezi kanonisty a státními experty v církevním právu, zda správa majetku přešla na biskupský sbor *ipso iure* na základě *Modu vivendi*, či ne – zřízení komise tu bylo nerozporným právním řešením, které akceptovaly i státní úřady. Předávání majetku skončilo až 1. července 1935 a o převzetí byl pak dne 30. září 1935 v Bratislavě sepsán závěrečný protokol.²⁰² Tím bylo, jak bylo uvedeno výše, vše připraveno k formálnímu zrušení nucené správy.

Vzájemné vztahy v této době lze charakterizovat jako velmi dobré. Jedním z důvodů mohl být obdobný pohled Apoštolského stolce a ČSR na mezinárodní problémy. Obě strany totiž spojovala obava o ohrožení míru ze strany nacistického Německa.

Dobré vzájemné vztahy byly demonstrovány na eucharistickém kongresu (nazývaném také celostátní katolický sjezd), který se konal na konci června 1935 v Praze. Papež Pius XI. se na něm nechal zastupovat pařížským arcibiskupem kardinálem Jeanem Verdierem jako papežským legátem, což bylo chápáno jako výraz sympatií k československo-francouzskému spolenectví. Po skončení kongresu vyjádřil papež hluboké a pohnuté uspokojení nad jeho průběhem. Apoštolským stolcem byl také zdůrazněn nemalý podíl ministerstva zahraničí na zdárném průběhu kongresu a také prvořadý podíl ministra Edvarda Beneše na urovnání vzájemných vztahů po tzv. Ciriaciho aféře.²⁰³ Toto ocenění vyjadřovalo stále více pozitivní vztah, který zastával Apoštolský stolec vůči osobě E. Beneše a který se pak výrazně projevil při prezidentských volbách na konci roku 1935.

Dalším dokladem dobrých vzájemných vztahů bylo jmenování pražského arcibiskupa Karla Kašpara kardinálem v listopadu 1935 a také příchod nového papežského nuncia do Prahy v říjnu 1935. Byl jím Švýcar, mons. Xaverius Ritter, titulární arcibiskup

²⁰¹ Srov. Kop, František: c.d., str. 139 n.

²⁰² Němec, Damián: c.d., str. 65.

²⁰³ Klimek, Antonín: c.d., str. 416.

aeginský, který znal dobře československé prostředí už z doby, kdy zde ve dvacátých letech působil na zastupitelském úřadu Apoštolského stolce jako chargé d'affaires.

Nový nuncius zasáhl hned na počátku svého působení výrazněji do vnitřní politiky, když svým vlivem na poslance ľudové strany sehrál výraznou roli ve zvolení Edvarda Beneše prezidentem republiky v prosinci 1935.²⁰⁴

I přes velmi dobré vzájemné vztahy byl však nucen ministr zahraničí Kamil Krofta dne 3. listopadu 1936 v zahraničním výboru poslanecké sněmovny konstatovat, že se v jednání s Vatikánem bohužel ještě zcela nepodařilo překonat překážky zdržující vydání buly o vnějším ohraničení diecézí.²⁰⁵

6.3 Papežská bula „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“

Úsilí československé diplomacie se konečně naplnilo až dne 2. září 1937, kdy byla vydána a publikována papežská bula (cirkumskripční apoštolská konstituce) „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“²⁰⁶ o zevním ohraničení československých diecézí podle státních hranic. Zároveň s vydáním této buly došlo k formálnímu zrušení nucené správy sekvestrovaného církevního majetku, a to vládním nařízením č. 204 Sb. z. a n. z 2. září 1937. Československá vláda vzala obsah papežské buly se souhlasem na vědomí svým usnesením ze dne 1. října 1927.²⁰⁷ Následně bylo nótou apoštolské nunciatury v Praze v říjnu 1937 ministerstvo zahraničních věcí informováno, že apoštolský nuncius mons. Ritter zahájil dekretem číslo 18.344/1937, rozeslaným příslušným ordinářům, provádění buly pro Československou republiku, tak jak to vyplývalo z jeho pověření obsaženého v bule.

Papežská bula „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“ uvedla v soulad hraniční nesrovnalosti oproti státům Rakousku, Maďarsku a Rumunsku.²⁰⁸

Co se Rakouska týká, odstranila bula nesrovnalosti týkající se území vitorazského a valtického. Vitorazsko náleželo původně k rakouské diecézi svatohypolitské (Sankt Pölten), poté bylo dlouho podřízeno biskupu českobudějovickému, jako apoštolskému administrátoru. Teprve vydáním buly „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“ došlo k přiřazení Vitorazska

²⁰⁴ K podrobnostem o nunciově zásahu při prezidentské volbě srov. Klimek, Antonín: c.d., str. 466-467.

²⁰⁵ Kop, František: c.d., str. 26.

²⁰⁶ Ze strany Apoštolského stolce byla bula uveřejněna v úředním věstníku „Acta Apostolicae Sedis“ XXIX (1937), str. 366-369, text byl latinský. Oficiální překlad do slovenského jazyka obsahovala vyhláška ministra zahraničních věcí v dohodě s ministrem školství a národní osvěty ze 7. září 1937 č. 118.672/II-7/37.

²⁰⁷ Viz Oběžný výnos ministerstva školství a národní osvěty z 9. října 1937, č. 139781.

²⁰⁸ Podrobný popis změn viz Kop, František: c.d., str. 31 n., odtud také čerpám informace o změnách hranic.

k českobudějovické diecézi. Podobně Valticko, původně náležející k vídeňské arcidiecézi, posléze spravované brněnským biskupem jako apoštolským administrátorem, bylo bulou definitivně vtěleno do brněnské diecéze.

Co se Maďarska a Rumunska týče, došlo zde k principiálním změnám. Od diecézí košické a rožňavské byly bulou odděleny jejich části ležící vně československého území. Zároveň bylo od arcidiecéze ostrihomské odděleno území tvořící doposud apoštolskou administrativu trnavskou, zřízenou v roce 1922 a od rumunské satumarské diecéze bylo odtrženo území tvořící apoštolskou administraturu užhorodskou, zřízenou roku 1930. Obě jmenované apoštolské administratury měly podle buly trvat dále, dokud se nestane jiné opatření – *donec aliter provideatur*.

Ohledně hraničních nesrovnalostí v řeckokatolické církevní organizaci bula stanovila: „*Ustanovujeme konečně, aby všechny farnosti, též filiální, byzantského obřadu, náležející toho času k rozličným církevním obvodům a ležící v pravomoci Československa, kteréž budou od Svaté kongregace, kteréž ta věc přísluší, řádně vymezeny, byly každá od své diecése odloučeny a připojeny k podkarpatoruské diecési Mukačevské.*“²⁰⁹

Z uvedeného tedy vyplývá, že bula neřešila delimitaci vratislavské arcidiecéze podle státních hranic. Německá vláda totiž, v důsledku svého napjatého poměru k Apoštolskému stolci, využila svého oprávnění, které jí poskytoval článek 11 konkordátu s Apoštolským stolcem z roku 1933 a zablokovala delimitaci hranic vratislavské arcidiecéze.²¹⁰ Sama bula k tomu poznamenává: „*Poněvadž se dosud jedná o církevní úpravu na severu Československé republiky, budou rozhodnutí svého času vyhlášena jak o území Kladském, jež nyní stojí pod pravomocí arcidiecése Pražské, tak o území zvaném obecně 'Ketř', náležejícím nyní k arcidiecési Olomoucké, kteréžto dvojí území leží v oblasti Německa. Též v příhodné době bude od Našeho Apoštolského stolce rozhodnuto o dvojitém území, jež, náležejíc v ten čas k arcidiecési Vratislavské, leží v oblasti Československé republiky.*“²¹¹ Takovéto rozhodnutí by pak tedy představovalo konečné završení první etapy provádění prvního článku Modu vivendi.

Papežská bula „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“ také předpokládala zřízení dvou nových církevních provincií se dvěma novými metropolemi, a to církevní provincie římskokatolické s metropolitním sídlem na Slovensku a církevní provincie řeckokatolické

²⁰⁹ Citováno dle **Kop, František**: c.d., str. 34, zde také podrobně k vyřešení hraničních nesrovnalostí v řeckokatolické církevní organizaci.

²¹⁰ K podrobnostem srov. **Kop, František**: c.d., str. 30.

²¹¹ Citováno dle **Kop, František**: c.d., str. 40.

s metropolitním sídlem v Podkarpatské Rusi. Doslova bula uváděla: „*Jakmile bude lze to učiniti, zřídí Apoštolský Stolec v Československé republice dvě nová sídla metropolitní, jedno latinského obřadu na Slovensku, druhé východního obřadu v kraji Podkarpatském.*“²¹² Navíc bula učinila také hlavní přípravy k tomuto zamýšlenému opatření, když vyňala všechny slovenské a podkarpatoruské diecéze z dosavadních maďarských metropolitních svazů, tj. odloučila diecéze košickou, rožňavskou a spišskou od církevní provincie jagerské a diecéze banskobystrickou a nitranskou, jakož i řeckokatolické diecéze mukačevskou a prešovskou od církevní provincie ostřihomské, a všechny tyto diecéze prozatímně – až do zřízení nových dvou metropolí – podřídila bezprostředně Apoštolskému stolci.

Uvážíme-li, že o delimitaci diecézních hranic usilovala československá diplomacie již od vzniku republiky, trvalo Apoštolskému stolci skutečně poměrně dlouhou dobu, než se rozhodl československému požadavku delimitace konečně vyhovět. František Kop to komentuje takto: „*Vydání buly o zevním ohraničení našich diecésí podle hranic státních dalo na sebe pro různé překážky čekati opravdu velmi dlouho. Ale není to nic zvláště překvapujícího, neboť Vatikán nikdy svými rozhodnutími nespěchá – což je důsledek jeho politiky, osvědčené tisíciletou tradicí.*“²¹³ Navíc je nutno konstatovat, že v daném případě byl Apoštolský stolec ovlivňován tlakem Maďarska, které se snažilo vydání delimitační buly do poslední chvíle oddálit. Za těchto okolností bylo vydání buly považováno za velmi důležité zejména z hlediska mezinárodněpolitického. Vydání buly bylo možno chápat jako důkaz skutečnosti, že Apoštolský stolec je přesvědčen o trvalosti hranic Československé republiky. Z hlediska vnitropolitického byla bula veřejností vnímána jako další z kroků vedoucích k definitivní konsolidaci poměrů na Slovensku a v Podkarpatské Rusi.

²¹² Citováno dle Kop, František: c.d., str. 92.

²¹³ Tamtéž, str. 30.

7. Postoj Apoštolského stolce vůči ČSR v období mnichovské konference

Je příznačné, že k vydání papežské buly „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“, došlo v témže roce, kdy vydal papež Pius XI encykliku „*Mit brennender Sorge*“ odsuzující nacistickou ideologii. Československo bylo v té době Apoštolským stolcem chápáno jako určitá hráz proti nacismu a nová delimitace diecézních hranic tak představovala snahu o posílení československého postavení. Je možno říci, že se tehdejší vzájemné vztahy podobaly jakémusi „tichému spojenectví“, jehož důležitost však nelze příliš přeceňovat. Význam tohoto „tichého spojenectví“ byl pro Československo spíše morální než faktický.²¹⁴

Mezinárodní situace předcházející uzavření mnichovské dohody byla samozřejmě Apoštolským stolcem bedlivě sledována. Je však třeba konstatovat, že vliv Apoštolského stolce na mezinárodněpolitické události byl velmi omezený. Mezi typické kroky diplomacie Apoštolského stolce patřily obecné výzvy k řešení sporů jednáním či výzvy k zachování závazků vyplývajících z mezinárodních smluv. K jedné z výzev k plnění mezinárodních závazků došlo například 18. srpna 1938 při přijetí francouzského velvyslance u Apoštolského stolce F. Charles-Roux ve Státním sekretariátě mons. Domenicem Tardinim.²¹⁵ Dále se podpora československé věci ze strany Apoštolského stolce projevovala příznivě laděnými články v *Osservatore Romano*, který již od května 1938 přinášel na své titulní straně podrobné zprávy o dění v ČSR. Šest obsáhlých studií bylo na stránkách tohoto listu věnováno také platnosti mezinárodních smluv uzavřených ČSR, a to včetně arbitrážní smlouvy československo-německé a smlouvy československo-francouzské. Neformální osobní sympatie Československu projevovali také přední představitelé Apoštolského stolce.²¹⁶

V situaci, kdy se zdálo, že propuknutí války je pouze otázkou hodin, se papež Pius XI. obrátil ke světu s mírovým poselstvím vysílaným vatikánským rozhlasem večer dne 29. září 1938. Papež v něm nabídl vlastní život za zachování míru a poukázal přitom, že tuto oběť nabízí v den svátku svatého Václava, tohoto dobrého a hrdinného mučedníka.²¹⁷

²¹⁴ Halas, František X.: c.d., str. 568.

²¹⁵ Podrobněji k průběhu této schůzky srov. Machula, Jaromír: c.d., str. 19-20.

²¹⁶ Archiv ministerstva zahraničních věcí (*dále jen AMZV*), karton IV, Vatikán, důvěrná depeše vyslance Radimského ze dne 3. října 1938, číslo jedn. 260/dův. r. 1938, str. 3; Kopie depeše je uložena také v Biskupském archivu v Českých Budějovicích.

²¹⁷ Překlad projevu do češtiny je obsažen v důvěrné depeši vyslance Radimského ze dne 3. října 1938, číslo jedn. 260/dův. r. 1938, str. 3-6, AMZV, karton IV, Vatikán.

Při hodnocení postoje Apoštolského stolce v době mnichovské konference se lze setkat s názorem, že zmínka o sv. Václavu představovala jasný náznak výzvy kurie Československu k přijetí výsledků mnichovského jednání.²¹⁸ Takovéto hodnocení stanovisko Apoštolského stolce k československé otázce v období mnichovské konference poněkud zjednodušuje. Sám Pius XI. se ráno 30. září, tedy bezprostředně po podepsání mnichovského diktátu, při setkání s mons. Tardinim vyjádřil o Mnichovské dohodě dosti kriticky: „*Nesouhlasíme s tvrzením, že v Mnichově byl rozhodnut osud Československa, když tam nebyli přítomni zástupci tohoto státu mezi reprezentanty čtyř velmocí. Je pravda, že Československo nemělo právo, aby celý svět kvůli němu byl svržen do války, ale stejně je pravda, že mělo na své straně plné právo, aby s ním nebylo zacházeno způsobem jako s nedospělým.*“²¹⁹

Hodnocení postoje Apoštolského stolce v období mnichovské konference nalézáme ve výše zmiňované zprávě československého vyslance Vladimíra Radimského z 3. října 1938. Vyslanec píše: „*Stanovisko Vatikánu k problému československému bylo výslednicí přechetných složek a zájmů, které se obvykle v takovém centru, jakým Vatikán jest, promítají. Jest již historickým privilegiem vatikánské diplomacie, že ve svých úsudcích a projevech – pokud se netýkají přímo věci víry a mohly by tedy míti charakter politický – bývá nesmírně opatrnou. Pro širokou veřejnost vzniká z toho obvykle dojem jakéhosi nedostatku energie a mnohdy i nezájmu. S těchto základních hledisek posuzováno, bylo stanovisko Vatikánu ke krisi československé od začátku mimořádně jasné a to ve smyslu nám příznivém. Možno ovšem již v tomto stadiu namítnout, že Vatikán v prvních fázích krise mohl svým energičtějším zásahem mnoho změnit na odbojně, protistátní politice německých kněží v Čechách (Msgr Hilgenreiner). Jest také pravdou, že teprve po splynutí německých katolíků se stranou Henleinovou, gravitující tehdy již otevřeně k protikatolickému režimu německému, dostalo se z Říma pražskému nunciovi určitých instrukcí, aby pracoval proti této orientaci německých katolíků. Intervence přišla již patrně pozdě a dle výroku samotného kardinála Pacceliho (...), postavili katoličtí Němci v Československu otázku národnostní před otázku náboženskou.*“²²⁰

Osobní postoje papeže Pia XI. pak dokumentuje zpráva československého vyslance Vladimíra Radimského o jeho přijetí papežem, k němuž došlo dne 1. října 1938. Podle vyslance papež prohlásil: „*že vzkázal Mussolinimu ještě před odjezdem do Mnichova, aby tam*

²¹⁸ Viz Trapl, Miloš: c.d., str. 148.

²¹⁹ Machula, Jaromír: c.d., str. 24.

²²⁰ AMZV, karton IV, Vatikán, důvěrná depeše vyslance Radimského ze dne 3. října 1938, číslo jedn. 260/dův. r. 1938, str. 1-2, citováno dle kopie této zprávy uložené v Biskupském archivu v Českých Budějovicích.

nejezdil jen sekundovat Hitlerovi. Když byl oznámen mnichovský výsledek, požádal anglického vyslance u Sv. Stolce, aby vyřídil Chamberlainovi, že papež pokládá za neslýchané, že takováto amputace byla provedena, aniž bylo slyšeno Československo. Pius XI. dále ostře kritizoval postup Polska a odsoudil politiku Beckovu. Vyslovuje z celého srdce soustrast k tomu, co se právě provádí. Myslí na nás stále a modlí se za Československo. Ví velmi dobře, jak velkou obět jsme přinesli míru a celému lidstvu. Za tímto přesvědčením stojí a bude ho hlásat všem při každé příležitosti. Ale ovšem 'vulgus vult decipi', zodpovědnost jest nyní sváděna na Československo. Papež nám současně blahopřeje k mužnému, krásnému chování v těchto smutných chvílích. Naše rozhodnutí bylo jediným východiskem z dané situace. Musili jsme se podrobit diktátu, bylo by sebevraždou, vzpírat se tomu, neboť bychom způsobili jen úplnou devastaci země. Bylo od nás velkým činem přijmout tak kruté podmínky. Rada, kterou nám papež může dát: buďte trpěliví, patience avec rage! Někdy jest nutné provést operaci, aby tělo bylo zachráněno. Jest přesvědčen, že nové Československo jde vstříc lepší budoucnosti. (...) Můžeme být jisti, že sympatie velké části světa jsou na naší straně. Papež sám doufá, že uvidí ještě lepší časy; jest sice již jen stínem života, ale Bůh snad ví, proč ho zachovává přes přirozenou hranici věku. Připomíná si v retrospektivě, jak viděl ještě lesk dvora Napoleona III. v plné síle, viděl moc železného kancléře Bismarcka a 'všemohoucího' Viléma. Vše se zhroutilo. (...) Nezapomene nikdy velkých slov Masarykovy životní filosofie, kterých tak odvážně veřejně použil nynější prezident Dr. Beneš: Ježíš a ne César! Pius XI. posílá svá přání šťastnější budoucnosti celé naší vládě a uděluje Československu své apoštolské požehnání.²²¹

Další osvětlení postoje Apoštolského stolce nacházíme v depeši vyslance Radimského ze dne 12. října 1938. Vyslanec píše: „(...) stanovisko Vatikánu ke krizi československé bylo od začátku mimořádně jasné, a to ve smyslu nám příznivém (na rozdíl hlavně od diplomacie italské), setkáváme se s celkem vzácným případem, kdy Vatikán se odhodlal odložit svoji příslovečnou opatrnost i na venek v úsudcích a projevech a kdy se plně dovedl oprostiti od bezprostředního vlivu italského prostředí. Jest nepochybné, že byl přitom veden úvahami o vlastních zájmech. Vždyť jakékoliv teritoriální ústupky ve prospěch Německa

²²¹ AMZV, karton IV, Vatikán, zpráva o audienci vyslance Radimského dne 1. října 1938 obsažená v důvěrné depeši vyslance Radimského ze dne 3. října 1938, číslo jedn. 260/dův. r. 1938, str. 6-7, citováno dle kopie této zprávy uložené v Biskupském archivu v Českých Budějovicích.

znamenaají na př. vydání i určitý, nikoliv nepatrný počet katolíků na pospas ideologii nacistické, s níž se Vatikán nachází v nejprudším boji.²²²

Skutečnost, že se mnichovský diktát setkal s kritikou Apoštolského stolce, také logicky vyplývala z jeho předchozích kroků, tedy zejména z vyhlášení papežské buly „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“ o delimitaci diecézních hranic podle předmnichovských státních hranic. Po územních změnách vyvolaných zejména mnichovskou konferencí a vídeňskou arbitráží byl však Apoštolský stolec postaven před nutnost přizpůsobit církevní správu nově vzniklé územní situaci. Části diecézí, které se ocitly na území Říše, zůstaly pod správou českých ordinářů, kteří pro ně jmenovali své generální vikáře. Na Slovensku byla situace složitější. Zásadní změny v tamější církevní správě přinesla papežská bula „*Diocesium fines*“ z 19. července 1939. Jižní část trnavské apoštolské administratury, která připadla Maďarsku a následně se stala apoštolskou administraturou podléhající ostříhomskému arcibiskupovi, byla bulou opětovně začleněna do ostříhomského arcibiskupství. Naproti tomu severní část trnavské apoštolské administratury, která zůstala na území Slovenska, zůstala i nadále samostatnou apoštolskou administraturou. Bula také reagovala na skutečnost, že v roce 1938 byla podstatná část košické diecéze spolu se sídelním biskupským městem přičleněna k území Maďarska. Její menší část, která zůstala na území Slovenska, byla bulou svěřena biskupovi Jozefu Čárskému jako prešovská apoštolská administratura. To samé se uskutečnilo v případě rožňavské diecéze, jejíž sídelní biskupské město bylo stejně tak jako Košice přičleněno vídeňskou arbitráží k Maďarsku. Biskupu J. Čárskému byla také svěřena část užhorodské apoštolské administratury, která zůstala na slovenském území. Biskup Čárský se tak stal administrátorem tří apoštolských administratur sídlících v Prešově. Část užhorodské apoštolské administratury, která připadla Maďarsku se spolu s maďarskou částí satumarské diecéze spojila do jedné apoštolské administratury, která připadla do správy košického biskupa. Rožňavské a košické biskupství bylo opětovně včleněno do jagerské církevní provincie a mukačevské řeckokatolické biskupství do ostříhomské církevní provincie.²²³

²²² AMZV, karton IV, Vatikán, důvěrná depeše vyslance Radimského ze dne 12. října 1938, číslo jedn. 274/dův. r. 1938, str. 2, citováno dle kopie této zprávy uložené v Biskupském archivu v Českých Budějovicích.

²²³ **Petranský, Ivan A.:** Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945-1946, Garmond, Nitra 2001, str. 278. Prešovské řeckokatolické biskupství zůstalo téměř celé na Slovensku, naopak mukačevské biskupství bylo spolu s Podkarpatskou rusí v převážné části připojené k Maďarsku. Ta jeho část, která zůstala na Slovensku, se

8. Reakce Apoštolského stolce na rozbití Česko-Slovenské republiky

Z pohledu mezinárodního práva zůstal i po územních změnách vyvolaných mnichovským diktátem československý stát jako subjekt mezinárodního práva nedotčen. V Praze zůstaly všechny diplomatické mise, tedy i nunciatura Apoštolského stolce. Z hlediska mezinárodněpolitického bylo ovšem postavení Československa – zejména vzhledem k jeho pronikavému hospodářskému a vojenskému oslabení – výrazně podlomeno. Důsledkem mnichovské konference byly také hluboké změny ve vnitropolitickém životě. Dne 5. října 1938 odstoupil prezident Edvard Beneš z funkce a následně odchází do emigrace. Novým prezidentem byl 30. listopadu 1938 zvolen dosavadní prezident Nejvyššího správního soudu JUDr. Emil Hácha. Velmi významnou skutečností bylo také nové ústavní upořádání státu, tedy autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi. Došlo také ke změně názvu státu na Česko-Slovenskou republiku. Přestože otázky vztahů Česko-Slovenské republiky k zahraničí patřily do výsadní pravomoci celostátní vlády, zakládal ústavní zákon o autonomii Slovenskej krajiny podle výkladu slovenských politických představitelů také právo na určité uplatnění Slovenska na poli mezinárodním. Na základě toho proběhlo jednání mezi Karolem Sidorem, který od 1.12. 1938 až do 14.3.1939 zastával v celostátní vládě funkci ministra bez portfeje, a ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským, při kterém bylo dohodnuto zastoupení Slovenska u Apoštolského stolce. Slovenský představitel by působil vedle česko-slovenského zástupce a vyřizoval by věci týkající se slovenských církevně-politických záležitostí. Krátká doba, která zbývala do 15. března 1939, však znemožnila tuto koncepci uskutečnit.²²⁴

Události ukončující v březnu 1939 život Česko-Slovenské republiky jsou dobře známé. Vzhledem k tématu této práce je významné, jak se na situaci vedoucí k zániku druhé republiky dívali představitelé Apoštolského stolce. Není bez zajímavosti na tomto místě ocitovat dvě zprávy berlínského papežského nuncia Cesare Orseniga státnímu sekretáři Apoštolského stolce kardinálu Luigi Maglionemu, které popisují tehdejší události. První zpráva, odeslaná 15. března 1939, říká: „*Nemecké vojenské jednotky obsadili Prahu. Zdá sa, že ešte dnes obsadia celé české územie. Hitler a minister zahraničných vecí už odišli na*

změnila na apoštolskou administraturu, jejímž administrováním byl pověřen biskup Pavol Gojdič. Kromě toho byly do správy spišského biskupa dány farnosti Oravy a Spiše, které byly územně připojeny ke Slovensku.

²²⁴ **Kaplan, Karel:** Československo v poválečné Evropě, Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 267-268, srov. též **Machula, Jaromír:** c.d., str. 29.

obsadené územie. O budúcom usporiadaní sa nič nevie; pre Slovensko zabezpečená autonómia; s Čechmi bude azda možná určitá asimilácia, ale ešte nie úplný Anschluss.²²⁵

Druhá zpráva datovaná 18. března 1939 podrobně vypovídá o obsazení Česko-Slovenska a o reakcích veřejného mínění v Německu: „Dovoluj si sdělit Vaší nejdůstojnější Eminenci, jako dodatek k mému šifrovanému sdělení č. 316 z patnáctého tohoto měsíce, následující zprávy shromážděné důvěrně mými kolegy:

1. Ze souhrnu drobných okolností, jež nyní ve světle toho, co se přihodilo, se výrazně a jasně projevují, zdá se nasvědčovat tomu, že nejen obsazení českého národa, ale i způsob jakým bylo provedeno, totiž aby nasazením německého živlu, obratně předem usazeného na území, jež mělo být obsazeno, bylo dlouho připravováno. V tomto světle vynikne i skutečnost, že bylo odloženo přenesení německé theologické fakulty do Liberce (německé sudetské území), aby byla udržena ještě v Praze po boku české fakulty.

2. Noční rozhovor mezi presidentem Československa panem Háchou a Führerem musel být velmi krátký a omezený na tragické dilema: Bud' se český národ zcela svěří Německu, anebo potáhnu na Prahu.

3. Bleskové obsazení letišť a celých hranic i výchozích cest z Čech, zdá se, mělo především policejní účel zamezit útěku nenáviděných uprchlíků, jak německých, tak židovských, kteří po tolik let mluvili a psali proti Třetí říši a jejímu Vůdci.

4. Berlínští diplomaté, včetně těch, jejichž mocnosti buď podepsaly (Mnichovskou dohodu), anebo byli v Mnichově, nevěděli nic o jakémkoliv manévru. Říká se, že dokonce i italská vláda byla informována teprve v noci na 15. tohoto měsíce. Někdo, jako pan velvyslanec Polska, trval v pondělí a v úterý na tom, aby se mohl přeptat na ministerstvu zahraničí v Berlíně, nebylo to však možné. O všech vysokých úřednících se v pondělí a v úterý tvrdilo, že jsou mimo úřad.

5. Pan velvyslanec Francie, když se po provedeném obsazení ohlásil na ministerstvu zahraničí, aby získal nějaké vysvětlení, a když řekl: „Tím jste porušili ducha Mnichovské dohody,“ dostal se do tvrdého protiútku, jímž naopak obviňovali Francii, že: a) vyzývala ke zbrojení právě i po Mnichovské dohodě b) poskytla peníze – a tvrdí, že mají důkazy – Československu pro účely, jež byly v rozporu s duchem Mnichovské smlouvy.

²²⁵ Actes et documents du Saint Siège relatifs à la Seconde guerre mondiale 1939-1945, sv. I-XI, sestavili: P. Blet, R.A. Graham, A. Martini, B. Schneider, Libreria Editrice Vaticana, Vatikán 1965-1981 (dále jen Actes), sv. I, str. 98, nuncius Orsenigo kardinálu Maglionemu, Berlín 15.3.1939, Archiv della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (Archiv Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti) (dále jen AES) 1037/1939, telegram č. 316, citováno dle: Vatikán a Slovenská republika (1939-1945), Dokumenty, Sestavili: Ivan Kamenec, Vilém Prečan, Stanislav Škorvánek, Slovak Academic Press, Bratislava 1992, str. 19.

6. Jedním z nejúspěšnějších prostředků šeptané propagandy v německých službách byli slovenští venkované pracující v Německu. Když se tito zemědělci vrátili do vlasti a viděli bídu vlastní země, za niž dávali odpovědnost především Praze, začali tak vynášet blahobyť německého lidu, takže během několika málo měsíců země se stal radikálně protičeskou a germanofilskou. Této psychologické situace využil Hitler, aby pak mohl působit na ubohého presidenta Slovenska,²²⁶ mons. Tisa, který neměl prozíravost vzdát se včas.

7. Poslední kroky slovenské vlády, totiž znovu žádaná ochrana od Německa, působí obavy, že dojde k nějakému tzv. protektorátu také pro Slovensko.

8. Vyslanec Československa v Berlíně pan Mastný, který měl už před několika dny nadobro opustit své místo, byl zadržen německou vládou, snad proto, že se tak vytvoří dojem, že je-li třeba, i Praha má svého diplomatického zástupce v Berlíně.

9. Říká se, že všem diplomatickým zastoupením Československa u různých národů bylo povinně nařízeno předání úplného archivu německému kolegovi v tomtéž hlavním městě. Stejně tak byl obsazen německými policisty jako jeden z prvních úřadů archiv ministerstva zahraničí v Praze. Kolik a jaké dokumenty skončily pak v rukou německých vyšetřujících orgánů, je možno si snadno domyslit.

10. Berlínské obyvatelstvo reaguje různě. Katolický lid mlčí, navenek souhlasí, ale trpí pod morální tíží násilného způsobu a porušení smluv vlastní vládou. Protestantský lid je většinou méně citlivý na úvahy mravního rázu a snadněji tleská politickému úspěchu. Není vyloučeno, že aspoň pastoři jsou méně povrchní. Mladí, zapsaní anebo nezapsaní do národně socialistické strany, jakéhokoliv vyznání, jsou fanatičtí z výsledku tohoto úspěchu, který chválí, poněvadž je bez krveprolití, ale nestarají se o slzy, jež stojí a bude stát české obyvatelstvo, ani o morálku porušených smluv. Je to národní fanatismus nové generace, povýšený na nejvyšší měřítko v životě národů.

11. Říká se také, že v plánu vypracovaném mezi Berlínem a Slovenskem měl být počátkem státní převrat provedený 15. března na Slovensku, které mělo vyhlásit svou nezávislost na Praze. Tento plán však byl předčasně odhalen a dostal se k uším Čechů a způsobil rychlý zákrok ústřední vlády v Praze. Německo toto ihned využilo a otevřeně se postavilo po bok Slovensku a tvrdilo, že jediná ústavní vláda byla ta, již předsedal Dr. Tiso. Pražská vláda, z obav nad vývojem situace, zamýšlela se obrátit na Berlín o pomoc, a tak

²²⁶ Správně: ... slovenského ministerského předsedu...

mémoire k objasnění svého postavení ve Vatikánu po 15.3.1939. Radimský předně popisuje, jakým způsobem probíhala jeho jednání s kurií po 15.3.1939. Tvrdí, že hned při jeho prvním setkání se státním sekretářem kardinálem Maglionem odmítl Maglione poskytnut diplomatickému personálu česko-slovenského vyslanectví azyl ve Vatikánu. Dále Radimský konstatuje, že kardinál při jednání následně zavedl řeč na vyslancovu audienci u papeže a výslovně ji označil za slyšení na rozloučenou. Radimský dále popisuje, že Maglioneho žádal, aby kurie za žádných okolností nepřijala slovenského vyslance. Kardinál údajně přešel tuto žádost mlčením a následně Radimskému sdělil, že je mu i nadále k dispozici, ale pouze ve své soukromé vile a jako soukromníkovi. Radimský uvádí, že se takové soukromé jednání uskutečnilo, kardinál byl při něm velmi zdvořilý, ale k jakémukoliv posunu v otázce poskytnutí azylu členům česko-slovenské diplomatické mise nedošlo. Na opětovné žádosti o schůzku nedostal údajně Radimský odpověď. Místo toho zprostředkoval kardinál Maglione s největším urychlením audienci u papeže Pia XII, která se podle Radimského uskutečnila 16. nebo 17. března. Během ní bylo vyslanci zdvořilým, ale určitým způsobem dáno najevo, že jde o audienci na rozloučenou a nebyl dán žádný prostor pro diskuse o možném setrvání ve Vatikánu. V závěru aide-mémoire Radimský konstatuje, že podle jeho názoru posuzovala tedy kurie rozbití ČSR následujícím způsobem: „*Hlava dosavadního československého státu ,požádala Hitlera o ochranu', jak ,formálně oficiálně' bylo vytrubováno urbi et orbi. Žádosti bylo vyhověno a mj. zrušena dosavadní diplomatická zastoupení RČS. Kurie z toho vyvodila důsledky potud, že přijala ve Vatikánu slovenského vyslance Sidora a vzala na vědomí, že zastupován zbylé části Čech a Moravy převzal německý velvyslanec. Dosavadní členy diplomatické mise RČS pokládal Vatikán nadále za pouhé soukromníky, a neposkytl jim proto také práva azylu.*“²²⁹

Nabízí se však otázka, zda považovat informace obsažené v tomto aide-mémoire za věrohodné. Je totiž dost dobře možné, že Vladimír Radimský v něm ve snaze ospravedlnit své jednání vylíčil tehdejší situaci ve Vatikánu zkresleně. Přesto nelze tento dokument paušálně odmítnout, jak to činí Jaromír Machula.²³⁰ Vladimír Radimský v aide-mémoire např. tvrdí, že mu bylo kardinálem Maglionem, sděleno, že kardinál je mu nadále k dispozici pouze jako soukromníkovi – což by znamenalo, že Státní sekretariát dále neuznává Radimského

²²⁹ Text Radimského aide-mémoire je otištěn in: **Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940**, Dokumenty československé zahraniční politiky, k vydání připravili: Jan Němeček, Jan Kuklík, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2002, str. 573-576, odtud je také citováno.

²³⁰ Srov. **Machula, Jaromír**: c.d., str. 72, Machula zde označuje Radimského aide-mémoire za „směš průhledných a nechutných výmluv s notnou dávkou pochybných tvrzení“.

vyslancecký status. Je zajímavé, že shodně popisuje ve svých pamětech vyjádření Maglioneho při setkání s Radimským i budoucí vyslanec Slovenské republiky u Apoštolského stolce Karol Sidor.²³¹ Sidor přitom s největší pravděpodobností – vzhledem ke svému poválečnému postavení – neměl Radimského zprávu k dispozici, a vycházel tak pravděpodobně z informací, které získal přímo v kurii během své vyslancké činnosti. Na druhé straně však nelze patrně přijmout Radimského tvrzení, že bylo diplomatickému personálu československého vyslanectví odepřen poskytnutí azylu ve Vatikánu, a je třeba dát spíše za pravdu Františku X. Halasovi, který konstatuje, že „*takový postup (odmítnutí azylu) by byl v rozporu nejen s dobovou politikou Svatého stolce, ale také s veškerými známými zvyklostmi vatikánské diplomacie, proto je jisté, že Radimský v této věci překrucoval pravdu.*“²³²

Kritiku postupu vyslance Vladimíra Radimského ve Vatikánu po 15. březnu 1939 nacházíme v pamětech Jaromíra Machuly. Machula má za to, že na Radimského nebyl činěn ze strany kurie žádný nátlak a že se tedy dobrovolně rozhodl odevzdat vyslanectví německému diplomatickému zástupci a až po té odešel do Státního sekretariátu, aby se rozloučil a požádal o audienci u papeže, který ho přijal dne 16. března a udělil mu záslužný kříž Řehoře Velikého.²³³ Machula se domnívá, že vyslanec neměl v žádném případě

²³¹ Karol Sidor o setkání Maglioneho s Radimským píše: „(Dr. Radimský) po 15. marci 1939 došiel na obvyklú diplomatickú návštevu ku štátnemu sekretárovi Maglionemu. Maglione prijal ho, poshovárал sa s ním a při lúčení povedal mu len toľko: ‚Pán vyslanec. Ak sa budete chcieť ešte so mnou poshovárať milerád vás prijmem - na svojom súkromnom byte.‘ (...) Keď mu teda po 15. marca 1939 štátny sekretár Maglione povedal citované slová, porozumel. Vybadaľ, že už nie je pokladaný za vyslanca (...), ale len za súkromnú osobu, ktorú Maglione môže prijať, ale len na svojom súkromnom byte.“ Sidor, Karol: Šesť rokov pri Vatikáne, Obrana Press Inc., Scranton, Pa 1947, str. 279; Sidor přitom podává tuto informaci pouze pro ilustraci diplomatického taktu zesnulého kardinála Maglioneho – tedy zcela bez jakýchkoliv „postranních úmyslů“.

²³² Halas, František X.: c.d., str. 687.

²³³ Machula, Jaromír: c.d., str. 71 n.; K otázce udělení azylu Jaromír Machula uvádí: „Otázka, zda by mu byl Vatikán udělil právo azylu, kdyby se byl svého úřadu nezdal, je dnes čistě teoretická. V. Radimský měl doma značný majetek, který by mu byl býval zkonfiskován. Paní Radimská se svěřila představené českých františkánek ve Via Mantellate, že azyl ve Vatikánu je nemyšlitelný již z toho důvodu, že by její dvě odrostlé dcery ztratily veškerý kontakt se světem. Rozhodnout se pro azyl a exilový život by bylo bývalo hrdinstvím první třídy, neboť s sebou neslo těžké problémy nejisté existence. V roce 1945 Radimský napsal pro ministerstvo zahraničí v Praze aide-mémoire, v němž tvrdí, že mu byl azyl ve Vatikánu odepřen. Je to směs průhledných a nechutných výmluv s notnou dávkou pochybných tvrzení.“ Machula, Jaromír: c.d., str. 72.

Situaci, ve které se po 16. březnu 1939 ocitli česko-slovenští diplomatičtí zástupci a též postup dr. Radimského komentuje také František X. Halas, a to takto: „Hitlerův dekret z 16. března 1939 nařizoval československým diplomatům, aby předali vyslanectví německým úřadům. Zda se tak stane nebo nikoliv, to záleželo jednak na osobní odvaze diplomatů vzepřít se příkazu nepřitele jejich státu a národa a pak na tom, jaký měl stát, u něhož byli akreditováni, poměr k Velkoněmecké říši. To je, do jaké míry byl ochoten riskovat nepřátelství z její strany podporou případné rezistence československých diplomatů. V případě Vatikánu (kde by tato odvaha, jak ukazují jiné příklady, existovala) toto dilemma bohužel rozřešil vyslanec Radimský kvapným odevzdáním vyslanectví Němcům. Za těchto okolností nemohl Svatý stolec dělat nic jiného, než diplomatovi povolit audienci na rozloučenou.“ Halas, František X.: c.d., str. 572; Halas se tedy podobně jako Machula domnívá, že na Radimského nebyl činěn ze strany kurie žádný „nátlak“ a že kroky, které učinil ve Vatikánu v březnu 1939 nebyly nevyhnutelné. Zdá se však, že Halas pouze přejímá Machulův názor, aniž by se situací Radimského ve Vatikánu nějak podrobněji zabýval.

vyslanectví likvidovat, protože tím uvolnil pole pro navázání diplomatických styků mezi Apoštolským stolcem a Slovenskou republikou.²³⁴ Takovýto závěr je jistě oprávněný, ale otázkou zůstává, zda měl vyslanec Vladimír Radimský v březnu 1939 ve Vatikánu – vzhledem k tehdejšímu postoji kurie – skutečně prostor zvolit jiné řešení než bylo předání vyslanectví Němcům. Byl opravdu po 15. březnu 1939 kardinálem Maglionem pokládán pouze za soukromou osobu? Byla audience u papeže Pia XII. označena za „audienci na rozloučenou“ z podnětu kardinála Maglioneho? A dále: pokud líčí vyslanec Radimský ve svém aide-mémoire reakci představitelů kurie na rozbití Česko-Slovenské republiky skutečně pravdivě, nesouvisí tato reakce s nástupem nového papeže Pia XII. na papežský stolec? Nedošlo po jeho nástupu na papežský stolec ke změně politiky Apoštolského stolce vůči Česko-Slovensku a nepřevládla spíše politika preferující slovenský separatismus? Odpověď na tyto a další otázky by patrně mohl přinést pouze podrobný výzkum ve vatikánských archivech.

Faktem zůstává, že česko-slovenské vyslanectví u Apoštolského stolce bylo po 15. březnu 1939 předáno Němcům. Apoštolský stolec však svého nuncia z ČSR neodvolal. V lednu 1939 odjel pražský nuncius mons. Xaverius Ritter na léčení mimo ČSR a po 15. březnu mu Němci návrat do Prahy nepovolili²³⁵ – znemožnění diplomatických styků bylo tedy vyvoláno zásahem cizí moci. Apoštolský stolec považoval mons. Rittera i nadále za svého diplomatického zástupce v Praze a nepověřil ho jiným diplomatickým posláním. Zároveň se však Apoštolský stolec rozhodl navázat diplomatické styky s nově vzniklou Slovenskou republikou.

V následujícím období je tedy možno diplomatické aktivity Apoštolského stolce dotýkající se území Čech, Moravy a Slovenska rozdělit do tří skupin: diplomatické vztahy se Slovenskou republikou, diplomatické aktivity týkající se protektorátu Čechy a Morava a konečně kontakty Apoštolského stolce a československé politické reprezentace v Londýně.

²³⁴ Machula srovnává tehdejší situaci česko-slovenského vyslanectví se situací jugoslávského vyslanectví u Apoštolského stolce, které Němcům nebylo v roce 1941 vydáno. Tím byly zachovány diplomatické styky mezi Jugoslávií a Apoštolským stolcem, a na rozdíl od slovenského případu nedošlo k navázání diplomatických styků mezi Apoštolským stolcem a tehdejším Chorvatskem. **Machula, Jaromír:** c.d., str. 72.

²³⁵ **Kaplan, Karel:** Stát a církev v Československu 1948-1953, Brno 1993, str. 7, srov. též **Halas, František X.:** c.d., str. 572.

9. Diplomatické vztahy Apoštolského stolce a Slovenské republiky

Diplomatické vztahy Apoštolského stolce a Slovenské republiky představují téma velmi rozsáhlé a složité. Zabývat se podrobně v celém rozsahu touto oblastí diplomatických vztahů by mělo za následek neúnosné zvětšení rozsahu této rigorózní práce. V této kapitole se proto omezím pouze na stručný úvod do celé problematiky s tím, že se zaměřím zejména na postoj Apoštolského stolce k samotnému vzniku slovenského státu.

Slovenská republika byla vedle velmocí Německa, Itálie a SSSR uznána *de facto* i *de iure* také Apoštolským stolcem.²³⁶ Otázkou je, jaké důvody vedly Apoštolský stolec k tomuto kroku. Lze souhlasit s Jaromírem Machulou, že to byla na prvním místě snaha udržovat živé styky s biskupy a věřícími na tomto území (což je ostatně hlavní poslání diplomacie Apoštolského stolce) a také postoj, který vycházel z hodnocení Slovenské republiky jako zbytkového státu ČSR, tedy státu, který byl nositelem kontinuity bývalého Československa.²³⁷ Karel Kaplan k uznání Slovenské republiky Apoštolským stolcem uvádí: „K uznání slovenského státu vedly Vatikán důvody ryze církevního rázu. Byl postaven před nutnost řešit náboženskou otázku na území Slovenska v rámci a na bázi mezinárodní situace. Jeho řešení charakterizovala rezervovanost a přesvědčení o prozatímnosti.“²³⁸ František X. Halas konstatuje, že Apoštolský stolec sice uznal Slovenskou republiku, nicméně „z hlediska principů Svatého stolce však jen v takové formě, že to neprejudikovalo obnovení československo-vatikánských styků. Šlo o kombinaci zásady, podle níž se Vatikán vždy snaží dohodnout se stávajícím režimem (bez ohledu na to, zda je mu sympatický nebo odporný), ale že se zároveň neukvapuje s uznáním státoprávních změn. V konkrétním případě Slovenska šlo o to, že ho Vatikán pokládal za ‚zbytkový stát‘ Československa.“²³⁹

²³⁶ Přesné datum uznání Slovenské republiky Apoštolským stolcem je sporné – podrobněji k této otázce viz **Machula, Jaromír:** c.d., str. 45, srov. též **Kirschbaum, Jozef:** International Recognition of the Slovak Republic, in: Slovakia – Nation at the Crossroads of Central Europe, New York 1960, str. 130.

²³⁷ **Machula, Jaromír:** c.d., str. 49; Ke skutečnosti, že Apoštolský stolec chápal Slovenskou republiku jako zbytkový stát ČSR Jaromír Machula uvádí: „(Vatikán) hodnotil rozbití Československa jako výsledek násilí a hrozeb. Vznikly dva státní útvary, ve skutečnosti – s nepatrnou obměnou – dva protektoráty, které stály pod ochranou Německé říše. Zatímco byl Protektorát Čechy a Morava zbaven výsostných práv a svobody na mezinárodním poli, byla slovenskému státu ponechána sice velmi okleštěná, avšak přece jen jistá svoboda. V rámci této svobody bylo Slovensku umožněno udržovat diplomatické styky s cizími státy. Pro Vatikán bylo Slovensko prakticky svobodnější částí bývalého Československa, jakož i nositelem jeho kontinuity. Slovenský stát byl považován za zbytkový stát Československa.“, **Machula, Jaromír:** c.d., str. 45.

²³⁸ **Kaplan, Karel:** c.d., str. 8.

²³⁹ **Halas, František X.:** c.d., str. 573.

Apoštolský stolec tedy řešil své diplomatické styky se Slovenskou republikou v duchu pojmání Slovenské republiky jako zbytkového státu ČSR. Slovenská vláda jmenovala vyslancem u Apoštolského stolce poslance a bývalého ministra Karola Sidora.²⁴⁰ Státní sekretariát pak sdělil slovenskému ministerstvu zahraničních věcí udělení agrément slovenskému vyslanci dne 5. června 1939. Obsahem sdělení byla zároveň skutečnost, že Apoštolský stolec pokládá ze své strany mons. Rittera, který zastával funkci nuncia v bývalém Československu, za muže, který pokračuje v plnění stejných funkcí na Slovensku. Ministerstvo bylo zároveň informováno, že na základě tohoto stanoviska se mons. Ritter odebere v brzké době do Bratislavy.²⁴¹ Mons. Ritter přijel do Bratislavy dne 15. června 1939 doprovázen svým osobním tajemníkem mons. Fornim. Ubytovali se v hotelu Carlton. Mons. Ritter odmítl pohostinství jezuitského kláštera, jehož představený se příliš politicky angažoval. Dne 20. června 1939 v 11 hodin se mons. Ritter dostavil na ministerstvo zahraničních věcí. Ministr Ďurčanský srdečně papežského nuncia pozdravil a sdělil mu, že slovenský vyslanec u Apoštolského stolce Karol Sidor už odcestoval do Říma. V další části rozhovoru pak ministr odmítl stanovisko Apoštolského stolce pokládající Slovensko za zbytkový stát bývalého Československa. Nakonec rozhovoru projevil mons. Ritter přání navštívit předsedu vlády dr. Tisa a ministra Tuku.²⁴²

Ministr Ďurčanský následně navštívil mons. Rittera v Carltonu pod záminkou, že mu předloží obsah konkordátu, který měl být podle přání slovenské vlády v brzké budoucnosti dojednán mezi slovenským státem a Apoštolským stolcem. Ministr však opět vytkl nunciovi, že Apoštolský stolec pokládá Slovensko za zbytkový stát ČSR, zatímco Slovenská republika je zcela jiný stát, a Apoštolský stolec proto musí požádat o nové agrément pro mons. Rittera.²⁴³ Tento požadavek však byl pro Apoštolský stolec nepřijatelný, neboť byl v rozporu s jeho hodnocením Slovenska jako zbytkového státu ČSR. Apoštolský stolec tedy o agrément pro mons. Rittera nepožádal a mons. Ritter nebyl přijatý ani dr. Tisem ani V. Tukou. Za této situace opustil mons. Ritter Bratislavu a aniž by se s někým rozloučil, odjel zpět do Itálie.²⁴⁴

²⁴⁰ K osobě Karola Sidora viz např. **Karol Sidor 1901-1953**, Zborník zo seminára o Karlovi Sidorovi v Ružomberku 16.10.1998, zostavil Peter Maruniak, Kabinet výskumu dejín slovenského exilu Matice slovenskej a mesto Žilina, Žilina 2001; viz také Sidorovy paměti: **Sidor, Karol: Šest' rokov pri Vatikáne**, Obrana Press Inc., Scranton, Pa 1947.

²⁴¹ Sdělení Státního sekretariátu slovenskému Ministerstvu zahraničních věcí no. 2045, Vatikán 5. června 1939, **Vatikán a Slovenská republika (1939-1945)**, c.d., str. 22.

²⁴² Záznam Ministerstva zahraničních věcí o rozhovoru ministra Ďurčanského s mons. Ritterem ze dne 20. června 1939, **Vatikán a Slovenská republika (1939-1945)**, c.d., str. 24.

²⁴³ **Machula, Jaromír: c.d.**, str. 47.

²⁴⁴ Tamtéž, srov. též vylíčení celé záležitosti v Sidorových pamětech: **Sidor, Karol: Šest' rokov pri Vatikáne**, Obrana Press Inc., Scranton, Pa 1947, str. 9 n. a též str. 100 n.

Odmítnutí mons. Rittera slovenskou vládou vyvolalo ve Vatikánu rozhořčení. Sám papež Pius XII. se při soukromé audienci udělené Karolu Sidorovi vyjádřil, že „*se ho bolestně dotklo, když slovenská vláda nepřijala jeho nuncia*“.²⁴⁵ K možnému vyslání nuncia na Slovensko papež prohlásil: „*Uvažovali jsme, zda poslati na Slovensko nuncia. Po nerespektování tradičních práv Svaté stolice to již nebude možné učinit.*“²⁴⁶ Navíc, snad jako výraz své nespokojenosti, Apoštolský stolec i přes naléhání slovenské vlády s vysláním svého diplomatického zástupce na Slovensko nijak nespěchal. A tak diplomatický zástupce Apoštolského stolce přišel do Bratislavy až 9. června 1940. Byl jím mons. Giuseppe Burzio, který předtím působil na nunciatuře v Praze, poté jako charge d'affaires v Litvě. Mons. Burzio však přišel do Bratislavy pouze v hodnosti charge d'affaires,²⁴⁷ což byl výraz určité rezervovanosti Apoštolského stolce ke slovenskému státu. S tímto postojem zároveň korespondovala skutečnost, že mons. Ritterovi, který zastával funkci nuncia v bývalém Československu, nebyla svěřena žádná další diplomatická funkce a Státní sekretariát mu doporučil, aby vyčkal s předpokladem, že by mohl ve svém poslání v Československu později pokračovat.²⁴⁸

²⁴⁵ Zpráva K. Sidora Ministerstvu zahraničních věcí č. 41/1939 ze dne 10. července 1939, cit. dle: **Vatikán a Slovenská republika (1939-1945)**, c.d., str. 27.

²⁴⁶ Actes, sv. IV, č. 76, str. 146, AES 7966/40, cit. dle **Machula, Jaromír**: c.d., str. 47.

²⁴⁷ Jak upozorňuje František X. Halas, chyběla u titulu mons. Burzia - charge d'affaires – obvyklá zkratka a. i. (*ad interim*) označující dočasnost pověření nižšího diplomata, který má normálně plnit funkci pouze do příchodu hlavy mise, v tomto případě nuncia. V souladu s tím pak do Bratislavy letech 1939-1945 nikdy apoštolský nunciatus neměl být a ani nebyl vyslán. **Halas, František X.**: c.d., str. 688; Naproti tomu Karol Sidor ve svých pamětech píše, že mu bylo Státním sekretariátem sděleno, že mons. Burzio bude po svém příchodu do Bratislavy jmenovaný nunciem. V takovém případě by se dle mezinárodních zvyklostí stal automaticky doyenem diplomatického sboru (což neplatí, pokud má diplomatický zástupce Apoštolského stolce pouze hodnost internuncia či charge d'affaires). Problémem však bylo, že Německo si mezitím vynutilo, že pozice doyena bude na Slovensku vždy automaticky náležet německému vyslanci. Tato skutečnost spolu s nepřijetím mons. Rittera pak podle Sidora definitivně způsobila, že Slovenská republika nikdy neměla zástupce Apoštolského stolce v hodnosti nuncia. **Sidor, Karol**: c.d., str. 107 n. Otázkou je, zda Apoštolský stolec – jak tvrdí Karol Sidor – skutečně zpočátku zamýšlel mons. Burzia dodatečně nunciem jmenovat. Zejména vzhledem k výše uvedenému jasněmu papežovu vyjádření se to nejeví příliš pravděpodobným.

²⁴⁸ **Halas, František X.**: c.d., str. 574.

10. Diplomatické aktivity Apoštolského stolce dotýkající se protektorátu Čechy a Morava

Je možno říci, že diplomatické aktivity Apoštolského stolce dotýkající se protektorátu Čechy a Morava byly vedeny především snahou Apoštolského stolce ulehčit osud katolíků v českých zemích.²⁴⁹ Jak je zmíněno výše, Apoštolský stolec po vzniku Protektorátu Čechy a Morava neodvolal svého nuncia z Prahy. Apoštolský nuncius v Československu mons. Xaverius Ritter odjel v lednu 1939 na léčení mimo ČSR a po 15. březnu 1939 mu Němci návrat do Prahy nepovolili²⁵⁰ – znemožnění diplomatických styků bylo tedy vyvoláno zásahem cizí moci. Apoštolský stolec považoval mons. Rittera i nadále za svého diplomatického zástupce v Praze a nepověřil ho jiným diplomatickým posláním. Správcem zastupitelského úřadu byl jmenován mons. Raphael Forni ve funkci chargé d'affaires a takto fungoval zastupitelský úřad až do července 1939, kdy byl Forni přidělen nunciature do Berlína a dojížděl týdně do Prahy či do Olomouce. Forni takto nadále zprostředkovával zprávy biskupům i dalším představitelům církevního života. To trvalo až do roku 1942, kdy si K. H. Frank v Berlíně vynutil zákaz jeho cest do protektorátu. R. Forni byl poté přeložen do Bratislavy. Až tehdy byla budova pražské nunciatury uzavřena. Apoštolský stolec ji však ani neprodal, ani nepronajal, jak to Němci požadovali.²⁵¹

Jedním z dokladů zájmu Apoštolského stolce o osud české katolické církve na území protektorátu je například skutečnost, že když papež Pius XII. přijal na počátku roku 1940

²⁴⁹ Tamtéž, str. 577.

²⁵⁰ **Kaplan, Karel:** Stát a církev v Československu 1948-1953, Brno 1993, str. 7; Karel Kaplan čerpá své informace o situaci pražské nunciatury v období protektorátu zejména ze Zprávy dr. Artura Maixnera pro Kancelář prezidenta republiky ze dne 4.9.1945 Maixner zjišťoval dne 21.7.1945 u Čenka Šofferleho, přednosty kultového oddělení ministerstva školství do roku 1943, informace o diplomatickém zastoupení Apoštolského stolce. Z Maixnerova záznamu: „*Dr. Šofferlemi sdělil, že nuncius Ritter opustil Prahu velmi záhy po 15. březnu 1939, nikoliv však na Slovensko jako nuncius, nýbrž do Lombardie. Podle informací, které získal, nezajímal se příliš Vatikán o zřízení nunciatury v Bratislavě, naproti tomu Sidor velmi pospíchal, aby se stal vyslancem ve Vatikánu a byl tam již v květnu 1939. Vatikán však nijak nespíchal se zrušením nunciatury v Praze a ta, ačkoliv její budova byla zavřena, přece do jisté míry úřadovala dále, a sice nikoliv jen pro likvidaci. Vedl ji msgre Forni (...) byl zpočátku ještě trvale v Praze, teprve v letech 1940-1942 byl zde vždy 4-5 dnů v týdnu a jen na 2-3 dny odjížděl se zprávami do Berlína. To však bylo nápadné protektorátním úřadům, poněvadž odtud vozil písemné zprávy, a tak teprve koncem roku 1942 vynutil si Frank v Berlíně pod záminkou, že msgre Forni vyváží odtud valuty, aby msgre Forni sem přestal jezdit a budova pražské nunciatury byla definitivně uzavřena. Dr. Šofferle se sám ještě v r. 1942 sešel s msgre Fornim u biskupa Mořice Pichy v Hradci Králové. Msgr. Forni ho tehdy také informoval o mezinárodní situaci, přičemž mu důvěrně sdělil, že dle názoru Vatikánu Německo musí válku prohrát, zvláště poukazoval na nemožnost dlouhého trvání protektorátu a vyzdvihl velkou oblibu a váhu, kterou má prezident Beneš za hranicemi. Nuncius Ritter se dle slov dr. Šofferle vůbec nezajímal o zřízení nunciatury v Bratislavě, byl v roce 1939 nejvýše jedenkrát na Slovensku.*“ Zpráva je uložena v Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Praha, D 4416/47, č.j. 16.594/II-5/45, cit. dle **Kaplan, Karel:** c.d., str. 10.

²⁵¹ **Kaplan, Karel:** c.d., str. 8.

německého ministra zahraničí Ribbentropa, figurovala mezi stížnostmi, které papež vznesl proti chování Říše vůči katolické církvi, i upozornění na „časté věznění duchovních, zejména v Rakousku a v protektorátu Čechy a Morava.“²⁵²

K účinným diplomatickým aktivitám dotýkajícím se protektorátu bylo nutno, aby Apoštolský stolec také disponoval potřebnými informacemi o tamní situaci. Zdrojem těchto informací byla především berlínská nunciatura a až do roku 1942 také výše zmíněné cesty mons. Forniho do Prahy. Ale ani po zákazu těchto cest neztratil Apoštolský stolec přehled o situaci na území protektorátu. Dokládá to např. hlášení berlínského nuncia Orseniga z 22. ledna 1943, které je celé věnované situaci v církvi v protektorátu. Nuncius v něm mj. uvádí různé údaje o počtu zatčených a vězněných kněží, včetně konkrétních jmen a zmiňuje také otázku obsazení biskupských stolic: „Říká se, že obyvatelstvo protektorátu je velice sklíčené, katolíci pociťují těžce zejména to, že jim chybějí pastýři, tři z pěti diecézí, to je Praha, Brno, České Budějovice jsou neobsazeny. Dva biskupové – olomoucký a královéhradecký – jsou dosti pokročilého věku.“²⁵³

Informace o situaci v protektorátu přináší také zpráva o vztazích mezi katolickou církví a „říší“, kterou zaslal kardinál Maglione 18. února 1941 nunciům ve Francii, v Bernu, Madridu, v Buenos Aires a v Rio de Janeiro a apoštolskému delegátovi ve Washingtonu: „...též z Protektorátu Čechy a Morava jsou oznamovány porůznu - ale v daleko menší míře než v Říši a zvláště v Rakousku - nepřipustná vměšování do církevních záležitostí okupačními úřady. Tak například počet tam uvězněných kněží se pohybuje kolem několika desítek, teologická fakulta v Praze je zavřena, časté a opakované jsou prohlídky řeholních domů Gestapem, tisku, z něhož není vyloučen ani katolický, je vnucována kladná spolupráce podle direktiv a zásad národně socialistického státu atd. (...) německá vláda si dále přeje, aby na uprázdněný biskupský stolec v Budějovicích a na ty, které by se časem uprázdnily v protektorátu, byli jmenováni němečtí biskupové nebo aspoň německé národnosti, ačkoliv obyvatelstvo zmíněných diecézí je téměř výlučně české...“²⁵⁴

Právě zmiňovaná otázka obsazení českobudějovického biskupského stolce, se stala předmětem sporu mezi říšskou vládou a Apoštolským stolcem. Dne 2. května 1940 zemřel českobudějovický biskup Šimon Bárta. Jeho nástupcem jmenoval Apoštolský stolec světícího

²⁵² Actes, sv. II, str. 135, cit. dle Halas, František X.: c.d., str. 577.

²⁵³ Actes, sv. VII, str. 196-198, cit. dle Halas, František X.: c.d., str. 577.

²⁵⁴ AES 1139/41, cit. dle Kolář, Petr: Politická dimenze katolicismu v českých zemích – vývoj vztahů Církve a státu na území dnešní ČR, diplomová práce FSV UK, 1997, str. 86; Petr Kolář vychází ve své práci také z dosud nezveřejněných výborů z vatikánských archivů týkajících se diplomatických aktivit Apoštolského stolce v době 2. světové války, které pořídil a jemu laskavě zapůjčil prof. Jaroslav Polc, který působil na KTF UK.

biskupa pražského Antonína Eltschknera. Jeho jmenování nebylo zveřejněno v úředním listě *Acta Apostolice Sedis*, nýbrž pouze v deníku *Osservatore Romano* a následně byla prostřednictvím nunciatury informována říšská vláda v Berlíně.²⁵⁵ Reakcí německé vlády byl protest, který jejím jménem vznesl říšský velvyslanec u Apoštolského stolce Diego von Bergen. Představitelé Apoštolského stolce však namítali, že budějovická diecéze je z největší části česká, pouze se slabou německou minoritou, a že nejen v evropských, ale i v misijních zemích, je zvykem vybírat biskupa z místního národa. Krom toho mons. Eltschkner ovládal perfektně němčinu.²⁵⁶ 27. července 1940 navštívil německý velvyslanec kardinál Maglioneho a prohlásil, že by si Státní sekretariát ušetřil komplikace, kdyby si předběžně zajistil souhlas německé vlády s nominacemi biskupů pro území podrobená Německu, neboť „úmyslem německé vlády je, aby nejen v Německu, ale v protektorátu Čechy a Morava a na okupovaném území, byli vedoucími činiteli Němci nebo aspoň lidé německého původu. Opakoval, že Budějovice jsou příhraniční diecéze, a proto má na ní německá vláda obzvláštní zájem. Biskupa (Eltschknera) neuznáme a nebude mít žádný styk s civilními úřady“.²⁵⁷

Celá záležitost se jmenováním biskupa Eltschknera vyhrotila vztahy mezi Říší a Apoštolským stolcem. Papežský nuncius v Berlíně Cesare Orsenigo ve své zprávě z 9. srpna 1940 upozorňuje: „...bojím se, že střetnutí mezi Svatým stolcem a vládou dnes by mohlo ovlivnit jejich styky na dlouhou dobu se všemi neblahými důsledky, jež je možné předvídat (...) lid, vhodně ovlivněný novinami a nyní opitý vítězstvím a odvetou za vše, k čemu došlo v roce 1919, se postaví beze všeho ve velké většině za vládu, nevyjímaje ani značnou část katolíků.“²⁵⁸

Dne 21. srpna 1940 přišel při návštěvě Státního sekretariátu rada německého velvyslanectví s návrhem, že se německá vláda smíří se jmenováním českého biskupa do Budějovic, ale pod podmínkou, že eventuelní osiření arcibiskupského stolce v Praze (kardinál Kašpar byl od roku 1939 vážně nemocen) bude automaticky znamenat jmenování německého arcibiskupa na tento post. Apoštolský stolec však takovéto řešení odmítl.²⁵⁹

²⁵⁵ Machula, Jaromír: c.d., str. 39; Srov. také vyličení sporu ohledně obsazení českobudějovického stolce v jeho pamětech: Machula, Jaromír: c.d., str. 39 n.

²⁵⁶ Halas, František X.: c.d., str. 578; Námitky byly vzneseny mons. Tardiniem při setkání s říšským velvyslancem dne 24.7.1940, poznámky mons. Tardiniho o tomto rozhovoru obsaženy in Actes, sv. IV, str. 90-91; srov. též Kadlec, Jaroslav: Českobudějovická diecéze, Sdružení sv. Jana Neumanna, České Budějovice 1995, str. 41.

²⁵⁷ Actes, sv. IV, str. 124, cit. dle Halas, František X.: c.d., str. 578.

²⁵⁸ Rap. č. 672 (34244), AES 7258/40, cit. dle Kolář Petr: c.d., str. 86; Srov. též Halas, František X.: c.d., str. 578, který odkazuje na Actes, sv. IV, str. 103-104.

²⁵⁹ Actes, sv. IV, str. 125, Halas, František X.: c.d., str. 578, srov. též Kadlec, Jaroslav: c.d., str. 41.

V další zprávě z 1. září 1940 informuje nuncius Orsenigo o své rozmluvě se státním tajemníkem německého ministerstva zahraničí Weiczackerem a varuje, že „... jmenování je považováno některými vládními činiteli za nepřátelský čin Svatého stolce vůči Německu.“²⁶⁰ Orsenigo tedy radil k ústupnosti a přišel s názorem, že se státem, se kterým má Apoštolský stolec diplomatické styky, je třeba se radit o biskupských nominacích.²⁶¹ Němci také přišli s argumentem, že v protektorátu platí i nadále vztah vymezený Modem vivendi z roku 1928. Mons. Tardini však zaujal toto stanovisko: „...diplomatické vztahy - samy o sobě - nemají nic společného se jmenováním biskupů. Nejsou-li zvláštní dohody, jmenování biskupů se děje, aniž by vlády byly dotazovány. Tak je tomu např. v Anglii, Holandsku, v Belgii, v Chile, Brazílii etc. Tedy (...) pohoršení německé vlády zde není na místě. Modus vivendi je třeba považovat za propadlý - stejně tak rakouský konkordát.“²⁶²

Jasně a konečné stanovisko k celé záležitosti přináší doporučení Posvátné kongregace pro mimořádné záležitosti ze dne 31. října 1940, které bylo následně schválené papežem. Kardinálové v něm jasně doporučili trvat na uskutečněném jmenování, a to i za cenu toho, že biskup nebude moci pro odpor vlády svůj úřad fakticky vykonávat. Obsah tohoto stanoviska pak sděluje kardinál Maglione dne 29. listopadu 1940 nunciovi Orsenigovi do Berlína (viz příloha 3 této práce).

Apoštolský stolec tak neustoupil ze svého postoje, že mu náleží výhradní právo jmenovat českobudějovického biskupa a že není vázán ani Modem vivendi ani ujednáními obsaženými v Říšském konkordátu z roku 1933.²⁶³ Německé vládě se tedy nepodařilo učinit z celé věci jakýsi „precedent“ pro příští jmenování biskupů na území protektorátu. Českobudějovický biskupský stolec zůstal neobsazen, protože biskup Antonín Eltschner nebyl po svém jmenování pro odpor německé vlády nikdy intronizován. Diecézi řídil kapitulní vikář Jan Cais a po jeho zatčení na podzim 1944 kapitulní probošt mons. Karel

²⁶⁰ AES 8768/40, cit. dle **Kolář Petr:** c.d., str. 87.

²⁶¹ **Halas, František X.:** c.d., str. 578 a 690. Halas odkazuje na Actes, sv. IV, str. 103-104 a také na předmluvu vydavatelů str. 16.

²⁶² Rap. č. 768, AES 8768/40, cit. dle **Kolář Petr:** c.d., str. 87, srov. též **Machula, Jaromír:** c.d., str. 51.

²⁶³ Jaromír Machula k postoji Apoštolského stolce v záležitosti jmenování českobudějovického biskupa poznamenává: „Vatikán zastával stanovisko, že Modus vivendi ztratil platnost a že ujednání říšského konkordátu na území bývalých Sudet a v protektorátu neplatila. Církevní delimitace a administrace zůstaly nerozřešeny a tyto církevní oblasti se až do konce války nacházely ve stavu provizoria. Důvodem, proč nebyla o úpravě těchto otázek zahájena jednání, bylo tradiční stanovisko Vatikánu neuznat ukvapeně násilné a bezprávné teritoriální změny. Říšská vláda měla zájem na vyjmenování biskupů již z toho důvodu, že biskupská pravomoc všech protektorátních ordinářů zasahovala na sudetská území považovaná za součást Říše. V říšském konkordátu (článek 14) byl pro takový případ požadován dispens od státní příslušnosti po dohodě Vatikánu s Německou říší. Platnost konkordátu však nebyla rozšířena na nově přivtělená území Rakouska, protektorátu a Sudet. Právo jmenovat biskupy pro tato území zůstalo výhradním právem Svatého stolce.“ **Machula, Jaromír:** c.d., str. 42.

Boček.²⁶⁴ Tento provizorní stav trval až do roku 1947, kdy byl do úřadu českobudějovického biskupa jmenován Josef Hlouch.

Důležité také bylo, že ze svého postoje, že na místa biskupů v protektorátu mají být jmenováni čeští kandidáti, neslevil Apoštolský stolec ani po té, co se smrtí kardinála Karla Kašpara v dubnu 1941 uprázdnil pražský arcibiskupský stolec. Apoštolský stolec dal raději přednost tomu, aby úřad arcibiskupa zůstal neobsazen, než aby se kvůli jmenování Čecha pražským arcibiskupem znovu ocitl ve sporu s německou vládou. Pražskou arcidiecézi tak od 23. dubna 1941 až do 11. listopadu 1946 řídil kapitulní vikář Bohumil Opatrný.²⁶⁵ Stejný postup Apoštolský stolec zvolil i po uprázdnění biskupského stolce v Brně. Postoj Apoštolského stolce při obsazování pražského arcibiskupského stolce pak ocenil i Edvard Beneš ve svém memorandu z května roku 1943 (bude o něm podrobněji řeč dále), ve kterém píše: *„Československý lid a později nově uznaná vláda Československé republiky s obzvláštní bedlivostí sledovala postup Svaté stolice ve věcech československých během současné strašné mezinárodní krise. S díky uvítala postup Svaté stolice ve věci obsazení arcibiskupského stolce v Praze po úmrtí J. E. kardinála Kašpara.“*²⁶⁶

Významnou část diplomatických aktivit Apoštolského stolce tvořila snaha pomoci konkrétním obětem nacistické persekuce. Podařilo se např. vymoci u říšských úřadů zmírnění trestu pro kanovníka pražské kapituly Otto Stanovského, který byl odsouzen k smrti za to, že neoznámil stopu, jež by mohla vést k atentátníkům na Reinharda Heydricha.²⁶⁷ Z dalších diplomatických aktivit to byla např. intervence u kolumbijského vyslanectví u Apoštolského stolce z ledna 1941 ve prospěch českých uprchlíků, aby jim byla udělena kolumbijská víza²⁶⁸

²⁶⁴ **Kadlec, Jaroslav:** c.d., str. 40.

²⁶⁵ K otázce obsazení pražského arcibiskupského stolce uvádí ve svých pamětech Jaromír Machula tuto zajímavou poznámku: *„Je velmi pravděpodobné, že německá vláda se svých plánů dosáhnout jmenování německého kandidáta na osiřelý arcibiskupský stolec úplně nevzdala. Svědčí o tom následující událost. Koncem listopadu 1942 se v Římě objevil prior maltézskeho řádu prelát Franz Werner Bobe, narozený 22. února 1902 v Höckendorf u Drážďan, toho času administrátor u Panny Marie Vítězné v Praze. Navštívil kolej Nepomucenum a požádal vicerektora msgre Bezdička, aby mu dal adresu krejčího, který šije kleriky pro bohoslovce. Jak později krejčí vicerektorovi sdělil, nechal si prelát Bobe zhotovit kleriky, plášť a celé oblečení pro hodnost biskupa. Německé úřady patrně prelátu Bobemu slíbily, že ho budou protěžovat jako kandidáta na arcibiskupský stolec. Není vyloučeno, že také v této souvislosti měli být odstraněni dva vážní hodnostáři, arcibiskupský stolec. Není vyloučeno, že také v této souvislosti měli být odstraněni dva vážní hodnostáři, arcibiskupský stolec. Není vyloučeno, že také v této souvislosti měli být odstraněni dva vážní hodnostáři, arcibiskupský stolec. Není vyloučeno, že také v této souvislosti měli být odstraněni dva vážní hodnostáři, arcibiskupský stolec. Není vyloučeno, že také v této souvislosti měli být odstraněni dva vážní hodnostáři, arcibiskupský stolec.“* **Machula, Jaromír:** c.d., str. 43.

²⁶⁶ Text tohoto memoranda je přílohou č. 4 této práce.

²⁶⁷ **Halas, František X.:** c.d., str. 578, Actes, sv. IX, str. 362-363, 372 a také výklad o celé záležitosti podaný vydavateli dokumentů na str. 18; Otto Stanovský byl souzen Volksgerichtem a odsouzen v lednu 1943. Na základě mnohých intervencí byl nakonec vězněn v Praze, v Terezíně a nakonec ve Straubingu. Zemřel 5. prosince 1945 na následky věznění.

²⁶⁸ Actes, sv. VIII, str. 88, **Halas, František X.:** c.d., str. 578.

či intervence z dubna 1942, která měla zachránit Čechy ve Španělsku před vydáním nacistům²⁶⁹ nebo také pomoc čtyřem stům českých uprchlíků v Marseille.²⁷⁰

Apoštolský stolec se také snažil pomoci Židům. V případě českých Židů však měly tyto snahy velmi malou šanci na úspěch. Nadějnou se zdála být snaha Apoštolského stolce zabránit v roce 1943 deportaci cizích státních příslušníků židovské národnosti z Itálie, mezi nimiž byli i českoslovenští občané. Úspěch této snahy však byl pouze dočasný.²⁷¹

Výčet diplomatických aktivit Apoštolského stolce dotýkající se protektorátu Čechy a Morava provedený v této kapitole není vyčerpávající a představuje jen hrubý náčrt důležitějších aktivit. I přesto z výše uvedeného vyplývá, že Apoštolskému stolci nebyl osud obyvatel protektorátu Čechy a Morava lhostejný, a že se snažil pomocí diplomatických prostředků přispět k ulehčení jejich situace, a to i přesto, že narozdíl např. od Slovenska patřil protektorát mezi oblasti, kde šance na účinnou diplomatickou intervenci byly poměrně nízké.

²⁶⁹ Actes, sv. VIII, str. 492-493, **Halas, František X.:** c.d., str. 578.

²⁷⁰ Actes, sv. VII, str. 727-728, **Halas, František X.:** c.d., str. 690.

²⁷¹ **Halas, František X.:** c.d., str. 579.

11. Apoštolský stolec a Prozatímní státní zřízení ČSR

Dopisy ministra zahraničních věcí Velké Británie lorda Halifaxe ze dne 18. a 21. července 1940 adresovanými Edvardu Benešovi uznala Velká Británie Československý národní výbor vedený Benešem za prozatímní československou vládu. Na základě tohoto uznání se ve Velké Británii ustavil systém Prozatímního státního zřízení Československé republiky tvořený prezidentem republiky, exilovou vládou a Státní radou. Prezidentem ČSR se prohlásil Edvard Beneš. Základem pro jeho funkci se stalo tvrzení, že jeho rezignace na prezidentský úřad v říjnu 1938 byla neplatná, protože byla učiněna pod německým nátlakem a že zároveň volba Emila Háchy prezidentem druhé republiky nebyla z ústavního hlediska platná.²⁷² První exilovou vládu jmenoval Edvard Beneš dne 22. července 1940. Prozatímní vláda byla kromě Velké Británie uznána také ostatními exilovými vládami v Londýně, britskými dominii a francouzským Národním výborem generála de Gaulla. Dne 18. července 1941 byla exilová vláda uznána také Sovětským svazem. Spojené státy americké uznaly exilovou vládu dne 31. července 1941 nejdříve jako vládu prozatímní. Definitivní americké uznání československé exilové vlády se uskutečnilo až v průběhu října 1942. Československá exilová vláda byla postupně uznaná celou řadou dalších států, především členů protihitlerovské koalice, ale i států neutrálních.²⁷³

Mezi takto ustanovenou československou exilovou vládou a Apoštolským stolcem neexistovaly žádné, a to ani neoficiální, přímé kontakty. Prezident Beneš proto už od podzimu 1940 začíná usilovat o navázání alespoň neoficiálních kontaktů, které by pak byly ve vhodný okamžik završeny obnovou vzájemných diplomatických styků mezi oběma stranami, a to pokud možno ještě před koncem války.²⁷⁴ Jejich obnovu však z pohledu londýnské exilové vlády komplikovala zejména skutečnost, že Apoštolský stolec uznal Slovenskou republiku a přijal slovenského diplomatického zástupce. Pro londýnskou vládu znamenaly tyto kroky zpochybnění její politické koncepce vycházející z právní a politické kontinuity Československé republiky včetně platnosti Modu vivendi. Přesto se v letech 1940-1945 prezident Beneš i vláda snažili i ve změněných mezinárodních podmínkách navázat

²⁷² Malý, Karel a kolektiv: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Linde, Praha 2003, str. 505.

²⁷³ Tamtéž, str. 507-508.

²⁷⁴ Srov. Táborský, Eduard: Prezident Beneš mezi Západem a Východem, Mladá fronta, Praha 1993, str. 147.

s Apoštolským stolcem kontakty a upravit vzájemné vztahy způsobem přijatelným pro obě strany.

Dne 15. listopadu 1940 zaslal prezident Edvard Beneš apoštolskému delegátovi v Londýně mons. Williamu Godfreyovi dopis, ve kterém mu nabídl soukromou a neoficiální návštěvu, aby ho informoval o církevních otázkách v Československu. Dopis doručil prezidentův osobní sekretář Eduard Táborský.²⁷⁵ O pět dní později, 20. listopadu 1940, obdržel prezident Beneš na nabídku schůzky zápornou odpověď s odůvodněním, že „za nynějších okolností je lépe schůzku odložit.“ Zároveň však mons. Godfrey vyjádřil svoji ochotu přijmout od prezidenta písemné informace a předat je Apoštolskému stolci.²⁷⁶ Otázkou je, z jakých důvodů mons. Godfrey schůzku odmítl. Ve své zprávě určené Státnímu sekretariátu informuje mons. Godfrey o dopisu prezidenta Beneše a zmiňuje také skutečnost, že dopis mu byl doručen prezidentovým osobním sekretářem, který mu při jeho předání řekl, že pokládá prezidentovu návštěvu v dané situaci za nevhodnou a nebezpečnou a že by radil, aby k této návštěvě nedošlo.²⁷⁷ Jaromír Machula se domnívá, že příčinou odmítnutí schůzky byla právě tato Táborského poznámka, protože z ní podle Machuly mons. Godfrey nabyl dojmu, že není zaručena důvěrnost a spolehlivost navázání neoficiálních styků, „dovolí-li si osobní sekretář sabotovat přání svého nadřízeného“.²⁷⁸

K dalšímu pokusu prezidenta Beneše o navázání kontaktů s Apoštolským stolcem došlo dne 7. ledna 1941, kdy prezident předal mons. Godfreyovi memorandum pro Apoštolský stolec, ve kterém navrhoval navázání neoficiálních důvěrných styků. Prezident Beneš v memorandu mj. píše: „Ačkoli uznávám nutnost respektovat politiku neutrality Svatého stolce, přesto se mi zdá, že neoficiální kontakty, alespoň prozatím, jsou vysoce žádoucí. Ve střední Evropě dojde po této válce k strašlivým otřesům: to je smutné dědictví, s kterým se bude nutno vyrovnat a musíme se na to připravovat. Londýn se mi zdá nejlepší místo pro takové neoficiální kontakty, v případě že by byly povoleny, byly by zcela důvěrné. Chápu, že Svatý stolec by mohl takovýto krok pokládat za předčasný a dá přednost tomu, že se věc odloží až do chvíle, kdy bude vhodné formulovat společnou politiku; nicméně se domnívám, že mám vůči svému lidu povinnost tuto nabídku vznést.“²⁷⁹

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Kaplan, Karel: Stát a církev v Československu 1948-1953, Brno 1993, str. 8.

²⁷⁷ Machula, Jaromír: c.d., str. 62, Actes, sv. IV, 21.1.1941, č. 244, str. 360-361, AES 2262/41.

²⁷⁸ Machula, Jaromír: c.d., str. 62, Machula odkazuje na svůj rozhovor s mons. Godfreyem ze dne 15.4.1945, ve kterém podle něj mons. Godfrey vysvětloval pohnutky svého jednání právě takto.

²⁷⁹ Actes, sv. IV, str. 362, cit. dle Halas, František X.: c.d., str. 576; Pasáž je úryvkem z hlášení mons. Godfreye kardinálu Maglionovi odeslaného 21. ledna 1941. Obsah memoranda ze 7. ledna 1941 přibližuje dr. Beneš také ve svém memorandu z května 1943, které je přílohou č. 4 této práce.

Mons. Godfrey předal memorandum do Vatikánu a zároveň si ve svém hlášení o celé věci určené Státnímu sekretariátu vyžádal instrukce, jak má na prezidentovu nabídku navázání neoficiálních kontaktů odpovědět. V reakci na jeho žádost o instrukce mu dne 27. března 1941 kardinál Maglione píše: „...*jak je vám dobře známo, Svatý stolec ve své pastýřské péči o všechny národy, je jim blízký v těchto okamžicích tvrdé zkoušky více než kdykoliv jindy, sleduje s chvějící se úzkostí utrpení a z úcty vůči duchovnímu a všeobecnému poslání, které mu svěřil božský Mistr, se snaží všemi prostředky, jaké má k dispozici, aby jim přinášel ulehčení a útěchu. Nepřekvapuje tedy, zaujímá-li zkoušený český lid zvláštní místo v jeho otcovském srdci. Pokud se však týká kroku doktora Beneše, který směřuje k navázání neúředních styků mezi čsl. vládou, nedávno vytvořenou, v Londýně a Svatým stolcem, Vaše excelence mi sděluje, že sám dr. Beneš považuje takové styky za předčasné. Ve skutečnosti není zřejmé, jak by za dnešních ožehavých okolností mohly být užitečné národu, k jehož prospěchu byly zahájeny.*“²⁸⁰ Na základě této instrukce tedy mons. Godfreye prezidentu Benešovi sdělil,²⁸¹ že Apoštolský stolec pokládá neoficiální kontakty s londýnskou exilovou vládou za předčasné. 27. července 1941 pak oznámil mons. Godfrey do Vatikánu jak celou záležitost vyřídil a jaká byla československá reakce – prezident Beneš se spokojil s odložením kontaktů na pozdější dobu.²⁸² Zároveň však prezident předal dne 10. června 1941 mons. Godfreyovi dopis, ve kterém ho informoval o pokrocích v otázce mezinárodního uznání československé exilové vlády a z toho vyplývajícím potvrzení principu právní kontinuity ČSR a navrhoval uplatnit tento princip také na vztahy mezi Apoštolským stolcem a londýnskou exilovou vládou. Mons. Godfrey potvrdil příjem dopisu dne 2. července a dopis dále postoupil do Vatikánu. Prezident však na dopis žádnou odpověď neobdržel.²⁸³

V květnu roku 1943, tedy po dvou letech od zaslání prvního memoranda, se prezident Beneš rozhodl poslat Apoštolskému stolci další memorandum (*viz příloha 4 této práce*). Učinil tak skrze amerického presidenta F. D. Roosevelta,²⁸⁴ kterému je předal dne 12.

²⁸⁰ AES 2262/41, cit. dle **Kolář, Petr:** c.d., str. 89, srov. též **Halas, František X.:** c.d., str. 576, který odkazuje na Actes, sv. IV, str. 425-426.

²⁸¹ Srov. **Machula, Jaromír:** c.d., str. 63, kde autor – aniž odkazuje na zdroj této informace – píše, že mons. Godfrey sdělil prezidentu Benešovi odpověď Apoštolského stolce až 19. května 1941. Karel Kaplan uvádí – také bez odkazu na zdroj – že odpověď přišla 10. května 1941, **Kaplan, Karel:** Stát a církev v Československu 1948 – 1953, Doplněk, Brno 1993, str. 8.

²⁸² Actes, sv. V, str. 115-117, **Halas, František X.:** c.d., str. 690.

²⁸³ **Kaplan, Karel:** Československo v poválečné Evropě, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 263; srov. též **Kaplan, Karel:** Stát a církev v Československu 1948 – 1953, Doplněk, Brno 1993, str. 8.

²⁸⁴ Do Vatikánu bylo memorandum postoupeno skrze apoštolského delegáta ve Washingtonu Amleta Cigognaniho; viz **Halas, František X.:** c.d., str. 576, který odkazuje na Actes, sv. VII, str. 408-409. V tam uvedeném hlášení pro státního sekretáře kardinála Maglioneho Cigognani pouze stručně shrnuje obsah

května 1943. Dne 15. července 1943 odeslal prezident Beneš Apoštolskému stolci toto memorandum také prostřednictvím britské vlády, která ho do Vatikánu odevzdala skrze svého vyslance u Apoštolského stolce Francise Osborna.²⁸⁵ V memorandu prezident Beneš nejprve krátce rekapituluje vzájemné vztahy od vzniku ČSR včetně svého předchozího memoranda z ledna 1941. Poté připomíná změnu mezinárodněpolitické situace, ke které od předání tohoto memoranda došlo, včetně prosazení jeho koncepce kontinuity existence ČSR, a navrhuje obnovení vzájemných diplomatických styků mezi Apoštolským stolcem a ČSR, ke kterému by mělo podle něj dojít ještě před koncem války: „*Soudím, že by bylo nejjednodušší, kdybychom se prostě mohli vrátit před koncem války do dřívějšího stavu bez všech dalších komplikací, výkladů a dohadování tím, že by se prostě dřívější normální diplomatické styky mezi Svatou stolicí a Československou republikou obnovily a otázky, které nám vzniknou z této hrozné války v duchu „Modu vivendi“ ve chvíli pádu Německa pak konkrétně řešili.*“²⁸⁶

K reakci na toto memorandum použil Apoštolský stolec opět mons. Godfreye. Kardinál Maglione mu dává následující instrukce, jak na memorandum odpovědět: „*Prosím V. E., aby laskavě oznámila panu Benešovi, že jsem vzal se zájmem na vědomí jeho ‚memorandum‘. Nespatřuji žádné překážky, aby V. E. s ním udržovala důvěrné kontakty. Pan Beneš snadno pochopí, že v současné nanejvýš delikátní situaci nelze dělat více. Nepochybují, že se budete řídit opatrností a taktem, jichž si vyžadují okolnosti, a budete mě laskavě stále o věci informovat.*“²⁸⁷

Obsah této instrukce dokládá, že ze strany Apoštolského stolce došlo v otázce navázání vzájemných – byť stále jen neoficiálních – kontaktů k jistému názorovému posunu. Zatímco v roce 1941 byla nabídka k navázání neoficiálních styků odmítnuta, byly v roce 1943 vzájemné neoficiální kontakty považovány za přípustné a užitečné. Kardinál Maglione svou instrukcí vlastně mons. Godfreye pověřil, aby na vlastní odpovědnost takovéto kontakty s prezidentem Benešem navázal. Mons. Godfrey si však dal velmi načas než tohoto dovolení

memoranda, aniž k němu zaujímá stanovisko. Podle vydavatelů edice dokumentů bylo přiložené Benešovo memorandum neúplné. Podle Eduarda Táborského využil prezident Beneš Rooseveltova prostřednictví, protože se domníval, že „*Vatikán spíš zareaguje, pokud obdrží memorandum prostřednictvím amerického prezidenta*“.
Táborský, Eduard: c.d., str. 147.

²⁸⁵ **Halas, František X.:** c.d., str. 576, který odkazuje na Actes, sv. VII, str. 408-409. V doprovodném dopisu vyslanec Osborn sděluje, že byl svou vládou pověřen dokument předat a že za obsah dokumentu nese odpovědnost výlučně československá vláda. Na konci nicméně připojuje žádost o odpověď: „*I shall be happy to forward any replay to London.*“ Vydavatelé dokumentů uvádějí, že podruhé přišlo memorandum zcela v pořádku.

²⁸⁶ „*Memorandum prezidenta dr. Edvarda Beneše pro Svatou stolicí, odevzdané 12. května 1943 prezidentu Spojených států F. D. Rooseveltovi*“ in: **Beneš, Edvard:** Paměti, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství, Orbis, Praha 1947, str. 494-504.

²⁸⁷ Actes, sv. VII, str. 612, cit. dle **Halas, František X.:** c.d., str. 577.

využil. Jaromír Machula se domnívá, že příčinou byla osobní nedůvěra mons. Godfreye v diskrétnost okolí prezidenta Beneše, vyvolaná výše zmíněnou poznámkou jeho osobního tajemníka Eduarda Táborského, která byla učiněna při předání dopisu prezidenta Beneše v listopadu 1940.²⁸⁸ Ať už bylo příčinou pasivity mons. Godfreye cokoliv, způsobilo jeho jednání opoždění procesu navazování vzájemných styků. Mons. Godfrey kontaktoval prezidenta Beneše až v březnu 1945, kdy písemně požádal o přijetí. Do té doby tak zůstala československá vláda zcela bez jakýchkoliv oficiálních zpráv o reakci Apoštolského stolce na memorandum z května 1941. Státní sekretariát pouze potvrdil dne 11. září 1943 vyslanci Francisi Osbornovi jeho přijetí.²⁸⁹

Souběžně se zasláním memoranda z května roku 1943 podnikla československá vláda akci zprostředkovanou německým antifašistickým jezuitou Friedrichem Muckermannem. Ten informoval přímo papeže a tlumočil mu vzkaz prezidenta Beneše o nutnosti změnit politiku vůči ČSR, zejména pokud jde o uznání slovenského státu, neboť nenastane-li včas změna, hrozí nebezpečí, že v osvobozeném Československu nebude možno pokračovat v politice založené na Modu vivendi. V listopadu 1943 potvrdil Muckermann do Londýna předání prezidentova vzkazu papeži, který se podle něj věci sám zabývá a naznačil také Muckermannovi další sdělení. Celý pokus o navázání kontaktů však nakonec nepřinesl žádné výsledky.²⁹⁰ Stagnace vzájemných vztahů tak pokračovala.

Významnou roli při překonání mrtvého bodu, ve kterém se vztahy mezi Apoštolským stolcem a ČSR ocitly, sehrála skupina krajanů, která vytvořila v Římě po osvobození města v červnu 1944 Československý národní výbor, a zejména tajemník výboru P. Jaromír Machula.²⁹¹ Jaromír Machula se totiž rozhodl využít své tajemnické funkce k pokusu napomoci znovunavázání kontaktů mezi londýnskou československou vládou Apoštolským stolcem.²⁹² Prvním úspěchem činnosti výboru bylo uspořádání svatováclavských oslav ve Vatikánu dne 28. září 1944, v jejichž rámci byli zástupci výboru také přijati papežem Piem XII. Koncem listopadu 1944 také předal Jaromír Machula (s důrazem na skutečnost, že jedná

²⁸⁸ Machula, Jaromír: c.d., str. 62.

²⁸⁹ Kaplan, Karel: Československo v poválečné Evropě, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 263.

²⁹⁰ Kaplan, Karel: Stát a církev v Československu 1948 – 1953, Doplněk, Brno 1993, str. 9, srov. též Machula, Jaromír: c.d., str. 64.

²⁹¹ Jaromír Machula měl důležitou roli při utváření vztahů mezi ČSR a Apoštolským stolcem v letech 1944-1948. Důležitým a v této práci hojně využitým pramenem poznání složitosti vzájemných vztahů v tomto období jsou pak Machulovy paměti: Machula, Jaromír: Vatikán a Československo (1938-1948), Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998. Archivní materiály, které měl při psaní svých pamětí Machula k dispozici, uložil v Biskupském archivu v Českých Budějovicích.

²⁹² K podrobnostem Machulovy činnosti v tomto období viz Machula, Jaromír: c.d., str. 73 n.

jako soukromá osoba) Státnímu sekretariátu italsky koncipované „pro-memoria“, jehož účelem bylo upozornit vatikánské kruhy, že československý zájem na obnovení diplomatických styků je stále aktuální.²⁹³

Svatováclavské oslavy byly londýnskou vládou chápány jako vstřícný krok a následně bylo mezi Apoštolským stolcem a československou vládou dojednáno, že Jaromíru Machulovi bude svěřeno posláni přesně informovat londýnskou vládu o stanoviscích Apoštolského stolce a přispět tak k odstranění některých minulých nedorozumění. Avšak jediný způsob, jak mohl Machula cestu z Říma do Londýna ve válečných podmínkách uskutečnit, bylo podniknout ji jako vojenská osoba. Machula se proto rozhodl ke vstupu do československé armády. K tomu však potřeboval jako katolický kněz církevní dispens. A právě v této souvislosti byl dne 22. prosince 1944 přijat papežem Piem XII. spolu s dalšími českými kněžími žádajícími o stejný dispens. Papež ovšem znal důvody Machulovy žádosti, nechal si od něj vysvětlit, jak pojímá své posláni v Londýně, schválil jeho záměry, udělil mu pozhnání a na závěr mu řekl: „*Tvé posláni není lehké, je však nanejvýše důležité a My do něho vkládáme ty nejlepší naděje. Pozdravujte od Nás Jeho Exc. presidenta Beneše, Mons. Šrámka a pana ministra zahraničních věcí.*“²⁹⁴

Za čtvrt roku po této audienci, po náročné a zdlouhavé cestě, přijíždí Jaromír Machula do Londýna, kde je dne 23.3.1945 přijat ministrem zahraničí Janem Masarykem. Machula podal Masarykovi referát, ve kterém ministrovi vyložil postoj Apoštolského stolce ke Slovenské republice jako zbytkovému státu ČSR a zdůraznil skutečnost, že mons. Ritter po se 15. březnu 1939 snažil pokračovat ve svém diplomatickém posláni v Bratislavě, aniž žádal pro své působení nové agrément. Totéž se podle Machuly stalo ve Francii, kde tamní nuncius opustil Paříž obsazenou Němci a přenesl prostě své sídlo do Vichy. Mons. Ritter zůstal z pohledu Apoštolského stolce stále nunciem v Československu a čeká v Miláně na den, až se bude moci vrátit do Prahy. Důvodem, proč se mons. Ritter nehlásil dosud u československé vlády v Londýně, byla skutečnost, že prezident Beneš se svého úřadu dobrovolně vzdal a následný proces mezinárodního uznání jeho londýnské vlády byl velmi zdlouhavý. Podle Machuly reagoval Masaryk na jeho referát slovy: „*Celou dobu, co pozorně sleduji váš referát, musím myslet na pana prezidenta, on jediný by byl s to buď přitakávat, nebo vyvracet.*“

²⁹³ Machula, Jaromír: c.d., str. 88, zde je také uveden text dokumentu; italský originál je uložen v Biskupském archivu v Českých Budějovicích.

²⁹⁴ Viz kopie vlastnoručního záznamu Jaromíra Machuly o tomto přijetí uložená v Biskupském archivu v Českých Budějovicích. Ve svých pamětech Machula dodává, že papež podle něj použil titul „prezident Beneš“ úmyslně, aby tím naznačil změnu postoje Apoštolského stolce k osobě dr. Beneše. Naproti tomu v roce 1943 se kardinál Maglione zmiňoval pouze o „panu Benešovi“. Machula, Jaromír: c.d., str. 94.

Všechno je hezké, avšak uznání slovenského státu a Sidorova činnost jsou ty největší balvany na cestě k dohodě.²⁹⁵ Závěrem rozhovoru Masaryk Machulovi sdělil, že v dohledné době odjíždí na ustavující schůzi OSN v San Franciscu, a proto se tedy nemůže otázkou styků s Apoštolským stolcem podrobněji zabývat. Machulovi proto doporučil, aby se obrátil na ministra Huberta Ripku, který ho bude po dobu jeho pobytu v USA zastupovat ve vedení ministerstva zahraničí.

Ministr Ripka pak následně na základě Machulových informací vypracoval k otázce obnovení diplomatických styků mezi Apoštolským stolem a ČSR zprávu určenou pro prezidenta Beneše (viz příloha 5 této práce). Zpráva byl prezidentu odeslána dne 31. března 1945.²⁹⁶ Přibližme si na tomto místě v krátkosti její nejdůležitější body. V úvodu ministr Ripka píše: „Vatikán zřejmě si přeje, aby mezi ním a námi byla zahájena jednání o obnovení styků. Ve Vatikánu se stále zdůrazňuje, že kdyby vyslanec Radimský nebyl legaci vydal Němcům a neodejel, dosud by byla čs. legace u Vatikánu. Totéž udělali s legací jugoslávskou a proto prý nenavázali styk s chorvatským státem. Se Slovenskem musili prý mít už z důvodů církevních a náboženských nějaký styk, ale poslali do Bratislavy jen chargé d'affaires, což znamená, že byl jen styk mezi zahraničními úřady, ale že nebyl oficiální styk s prezidentem slovenského státu (tím chtějí také zmenšit význam toho, že přijali Sidora jako vyslance). Konečně udržují dále dům nunciatury v Praze, nevydali jej Němcům přes jejich naléhání, a Msgr Ritter, který je bohužel nyní v Miláně, je stále pokládán za papežského nuncia, i když se to veřejně nyní nevyhlašuje – tím se má udržovat kontinuita styku ze strany Vatikánu.“ Dále Ripka konstatuje, že ve Vatikánu se nepochybuje o obnovení Československa a má se také za to, že obnovením československé autority na osvobozeném území bude zároveň rozřešena fakticky otázka samostatného slovenského státu. Dále ministr Ripka sděluje prezidentovi instrukce, které udělil Jaromíru Machulovi: V první řadě připomíná, že Vatikán neodpověděl na žádné ze dvou memorand prezidentů Beneše a vláda se proto necítí odpovědná za to, že vzájemné styky nebyly včas obnoveny. Jejich obnovení pak vláda podmiňuje především úplným přerušением oficiálních styků s „tzv. slovenským státem“. Po obnovení styků by pak východiskem poměru mezi Československem a Apoštolským stolcem byl Modus vivendi

²⁹⁵ Machula, Jaromír: c.d., str. 98. Machula dorazil do Londýna v době, kdy byl prezident Beneš již v Moskvě a nemohl tedy vyjádřit své stanovisko k Machulovu referátu. Vyslanec Slovenské republiky u Apoštolského stolce Karol Sidor měl ve Vatikánu poměrně značný vliv. S nelibostí nesl vznik římského Československého národního výboru a svým vatikánským, protičeskoslovensky zaměřeným informačním působením citelně narušoval proces obnovení diplomatických vztahů mezi ČSR a Apoštolským stolcem. „Sidorovou činností“ měl zde Masaryk pravděpodobně na mysli již samotnou přítomnost diplomatického zástupce slovenského státu ve Vatikánu. K Sidorově informační „kampani“ srov. např. Machula, Jaromír: c.d., str. 74-75.

z roku 1928, s tím, že jednotlivá ustanovení by bylo nutno přizpůsobit poválečné situaci. Závěrem pak Ripka připomíná, že „čs. vláda oceňuje přátelské gesta Sv. Otce v den Sv. Václava roku 1944, jakož i nyní projevovanou snahu po regulování normálních vztahů mezi Vatikánem a Československem“ a dodává, že „vedoucími principy čs. politiky zůstává plný respekt k náboženskému smýšlení občanů Republiky a k výkonu jejich víry, jakož i stejné respektování všech církví a náboženských společností“.²⁹⁷

Dne 15. dubna 1945 se Jaromír Machula, který vzhledem k nedostatku volných míst v letadlech směřujících do Říma stále ještě pobýval v Londýně, rozhodl navštívit apoštolského delegáta mons. Godfreye, jehož prostřednictvím zamýšlel podat zprávu Státnímu sekretariátu, o tom, že byl československou vládou pověřen zprostředkovat informace o možnostech navázání diplomatických styků. Mons. Godfrey však Machulu odmítl přijmout. Důvod odmítnutí byl následující. Počátkem března 1945 se mons. Godfrey konečně rozhodl využít dovolení k udržování neoficiálních styků s prezidentem Benešem, které se mu dostalo od kardinála Maglioneho už v roce 1943, a požádal Kancelář prezidenta republiky, zda by mohl být ještě před Benešovým odjezdem do Moskvy prezidentem přijat. Na svoji žádost však nedostal žádnou odpověď, což považoval za neodpustitelnou urážku.²⁹⁸ Překvapený Machula tedy o celé záležitosti ihned zpravil ministra zahraničí Jana Masaryka, který neprodleně požádal mons. Godfrey o audienci, s tím, že celou záležitost omluvil záchvatem mrtvice, který prezidenta Beneše před odjezdem do Moskvy postihl.²⁹⁹ Mons. Godfrey vysvětlení akceptoval a již následující den po odmítnutí setkání s Machulou přijal Masaryka k rozhovoru, ve kterém mu oficiálně tlumočil stanovisko Apoštolského stolce, které chtěl osobně sdělit prezidentovi při neuskutečněné návštěvě: mons. Ritter nepřestal nikdy býti pražským nunciem se všemi důsledky pro slovenskou oblast, kontinuitu republiky a diplomatických styků a je k dispozici, aby se vrátil jako nuncius do Prahy. Jak konstatuje Jaromír Machula, nejednalo se sice o žádné nové sdělení, ale bylo důležité, že toto stanovisko bylo konečně ze strany Apoštolského stolce sděleno oficiálně a závazně. Jednání o obnovení diplomatických styků tím konečně dostala alespoň jistý polooficiální ráz.³⁰⁰

²⁹⁶ Jaromír Machula konstatuje, že skutečnost, zda byla zpráva prezidentovi doručena a jeho případnou reakci, se mu nepodařilo v žádných dokumentech zjistit. **Machula, Jaromír:** c.d., str. 102.

²⁹⁷ Text celé zprávy je obsažena v příloze č. 5 této práce. Zpráva je uložena v Archivu ministerstva zahraničních věcí (AMZV), karton IV, 3625/důvěrné/45, 31.3.1945, cit. dle kopie uložené v Biskupském archivu v Českých Budějovicích.

²⁹⁸ **Machula, Jaromír:** c.d., str. 103.

²⁹⁹ Tamtéž, str. 104; Podle Machuly přitom soukromě Masaryk vyslovil názor, že nešlo o náhodné administrativní opomenutí, ale záměrný zásah do prezidentovy pravomoci, učiněný některou osobou z prezidentova okolí.

³⁰⁰ Tamtéž.

Je na místě si položit otázku, čím byla způsobena skutečnost, že ještě v dubnu roku 1945, tedy v situaci, kdy válka byla téměř skončena, bylo ve vzájemných vztazích mezi Apoštolským stolcem a československou vládou dosaženo tak malého pokroku. A dále, jak je možné, že Apoštolský stolec, jehož vztahy s Československou republikou a také prezidentem Benešem byly především na konci předválečného období velmi přátelské, se během války stavěl k navázání kontaktů s londýnskou exilovou vládou velmi zdrženlivě.

Prvním krokem, který nepříznivě ovlivnil pozdější vzájemné vztahy, bylo předání československého vyslanectví u Apoštolského stolce v březnu 1939 Němcům. Tím bylo do značné míry uvolněno pole pro navázání diplomatických styků mezi Apoštolským stolcem a Slovenskou republikou.³⁰¹ Následné navázání diplomatických styků se slovenským státem bylo výsledkem snahy Apoštolského stolce udržovat styk s věřícími na Slovensku a zároveň dávalo papežské diplomacii alespoň teoretickou možnost ovlivnit dění na Slovensku.³⁰² Slovenská republika byla přitom Apoštolským stolcem chápána jako zbytkový stát Československa. Po té co bylo toto pojetí představiteli slovenského státu odmítnuto, byly vzájemné styky navázány jen na nejnižší diplomatické úrovni. Za této situace přichází Edvard Beneš se svou koncepcí kontinuity právní existence Československa a pokouší se, aby se jeho londýnské exilové vládě dostalo co nejširšího mezinárodního uznání. Je si vědom, že případné uznání exilové vlády Apoštolským stolcem, o kterém je známo, že je v podobných otázkách velmi zdrženlivý, by znamenalo další posílení jejího mezinárodního postavení. Problémem ztěžujícím navázání vzájemných kontaktů byla však z pohledu londýnské vlády skutečnost, že Apoštolský stolec uznal Slovenskou republiku a přijal slovenského diplomatického zástupce. Přesto se prezident Beneš domníval, že je zde prostor pro nalezení oboustranně přijatelného řešení.

Již v listopadu 1940 zasílá prezident Beneš apoštolskému delegátovi v Londýně mons. Williamu Godfreyovi dopis, ve kterém mu nabídl soukromou a neoficiální návštěvu. Nabídka návštěvy však byla odmítnuta. Při odmítnutí pravděpodobně sehrála roli osobní nedůvěra mons. Godfreye k diskrétnosti prezidentova okolí, o které se zmiňuje Jaromír Machula.³⁰³ Dalším krokem prezidenta Beneše bylo memorandum pro Apoštolský stolec z ledna 1941, ve kterém prezident navrhoval navázání vzájemných neoficiálních důvěrných styků. Nabídka však byla Státním sekretariátem odmítnuta jako předčasná. Apoštolský stolec

³⁰¹ O okolnostech předání vyslanectví a též o míře rozhodovací volnosti vyslance Vladimíra Vaňka ve Vatikánu v tomto období viz podrobněji výše.

³⁰² Srov. **Vatikán a Slovenská republika (1939-1945)**, Dokumenty, Sestavili: Ivan Kamenec, Vilém Prečan, Stanislav Škorvánek, Slovak Academic Press, Bratislava 1992.

se tehdy pravděpodobně obával, že by případné prozrazení existence vzájemných kontaktů mohlo znamenat pro nacistické Německo záminku k dalším represáliím proti obyvatelstvu v protektorátu.³⁰⁴ V květnu 1943 předává prezident Beneš do Vatikánu další memorandum. Apoštolský stolec reaguje tak, že dává mons. Godfreyovi dovození k navázání neoficiálních diplomatických styků s prezidentem Benešem. Mons. Godfrey však prezidenta kontaktoval až v březnu 1945 – do té doby tak zůstala československá vláda zcela bez jakýchkoliv oficiálních zpráv o reakci Apoštolského stolce na memorandum z května 1943. I když bychom vysvětlili tuto skutečnost osobní pasivitou mons. Godfreye, je jen těžko pochopitelné, že se Státní sekretariát v následném období více nezajímal o to, jak pokračují vzájemné kontakty mons. Godfreye a prezidenta Beneše, a nezjednal případně v této věci nápravu.³⁰⁵ A to zvláště v situaci, kdy po osvobození Říma v červnu 1944 získala papežská diplomacie větší volnost jednání. Jak upozorňuje František X. Halas, kdyby přišel Apoštolský stolec s nějakou iniciativou k navázání vzájemných kontaktů ještě v roce 1944, byla by taková iniciativa z československé strany velmi oceněna.³⁰⁶ Na konci války bylo však svým způsobem již pozdě. Zdá se totiž, že v Londýně mezitím převládl názor, vyjádřený v depeši konzula Vladimíra Vaňka odeslané do Londýna dne 16.3.1945, a sice, že Apoštolský stolec svým vyčkáváním hraje jakousi „dvoji hru“, která se podle Vaňka projevuje např. v tom, že na jedné straně navrhuje, že obnoví s ČSR diplomatické styky vysláním nuncia Rittera, ale na druhé straně však konstatuje, že Ritter je v Němci obsazeném Miláně, takže až do jeho osvobození ho není možno do republiky vyslat a do té doby není možno také nic podnikat proti působení slovenského vyslance Karola Sidora ve Vatikánu.³⁰⁷ K rozptýlení takového postoje, zdůrazňujícího spíše rozpory než shody mezi stanovisky obou stran, pak výrazněji

³⁰³ Podrobněji viz výše.

³⁰⁴ Viz výše uvedená instrukce kardinála Maglioneho pro mons. Godfreye ze dne 27. března 1941.

³⁰⁵ Na tomto místě se opět nabízí spekulace, zda nedošlo po nástupu papeže Pia XII. k zásadní změně dosavadní politiky Apoštolského stolce vůči Československu a místo podpory prezidenta Beneše nepřevládl kurz preferující spíše slovenský separatismus. Tato úvaha by také zároveň vysvětlovala zdrženlivost Apoštolského stolce k navázání jakýchkoliv kontaktů s londýnskou exilovou vládou během válečného období, pro kterou např. Jaromír Machula hledá leckdy značně „krkolomná“ vysvětlení. Pro potvrzení této hypotézy však nezbyvá než jen znovu odkázat na podrobný výzkum ve vatikánských archivech.

³⁰⁶ Halas, František X.: c.d., str. 580; K možným důvodům vyčkávání Apoštolského stolce Halas tamtéž na str. 581 uvádí: „...přílišná vstřícnost vůči vládám, jejichž legitimita nebyla zcela nepochybná – vedle Benešovy k nim patřila například též de Gaullova – by s velkou pravděpodobností byla Německem označena za porušení neutrality. Důsledkem se pak mohly stát represálie nacistů, kteří měli až takřka do konce války ve své moci stále dost katolíků, na nichž se mohli Vatikánu mstít. Pro Svatý stolec bylo menším rizikem vzbudit nelibost představitelů demokratických režimů, s nimiž se poté vřdycky nějak mohl dohovorit, než obětovat ony malé možnosti zmírnování osudu obětí války, nacistického pronásledování atp., které mu poskytovaly diplomatické styky s Německem a jeho satelity.“ Halas však dodává, že si zároveň netroufá zhodnotit, nakolik úvahy tohoto druhu ovlivnily postup Apoštolského stolce vůči Benešovým iniciativám.

³⁰⁷ AMZV, karton IV, č. 3186/dův./45, 16.3.1945, cit. dle kopie této zprávy uložené v Biskupském archivu v Českých Budějovicích.

nepřispěla ani informační a zprostředkovatelská činnost Jaromíra Machuly, a tak se v otázce obnovení vzájemných diplomatických vztahů mezi apoštolským stolcem a ČSR do konce války nedosáhlo žádného pokroku.

12. Vývoj diplomatických vztahů mezi Apoštolským stolcem a ČSR v letech 1945-1948, některé sporné otázky vzájemných vztahů v tomto období

12.1 Poválečné obnovení vzájemných diplomatických styků

Během válečného období se prezidentu Edvardu Benešovi podařilo dosáhnout širokého mezinárodního uznání jeho londýnské exilové vlády a prosadit na mezinárodním fóru jeho politickou koncepci postavenou na kontinuitě právní existence Československé republiky. S rychle se blížícím koncem války jako by si i představitelé Apoštolského stolce začali uvědomovat, že je třeba co nejrychleji normalizovat vzájemné vztahy s československou vládou. Také mons. Godfrey vystoupil ze svého vyčkávání a v březnu 1945 se pokusil sejít s prezidentem Benešem. Z výše popsaných důvodů však ke schůzce nedošlo. Mons. Godfrey se tak v dubnu 1945 sešel pouze s ministrem Janem Masarykem. Schůzka však pro normalizaci vzájemných vztahů nepřinesla nic nového.

V následujícím období dochází k podstatným změnám. Londýnské ministerstvo zahraničí je likvidováno a řízení československé zahraniční politiky přebírá pražské ministerstvo zahraniční, kde vzhledem k pokračujícímu Masarykovu americkému pobytu nabývá velkého vlivu státní tajemník ministerstva - komunist Vladimír Clementis. Postupně také začíná být patrný zvýšený vliv Sovětského svazu na směřování československé zahraniční politiky, který se velmi záhy dotkl i vztahů mezi ČSR a Apoštolským stolcem.

Jednalo se o skutečnost, že Sovětský svaz žádal, aby funkce doyena diplomatického sboru akreditovaného v Československu, která v předválečném období náležela papežskému nunciovi, byla vyhrazena sovětskému vyslanci, kterým byl v té době Valerian A. Zorin. Československá vláda se rozhodla tento požadavek akceptovat, což zároveň znamenalo, že pokud dojde k obnovení diplomatických styků s Apoštolským stolcem, bude nutné, aby měl diplomatický zástupce Apoštolského stolce pouze hodnost internuncia. Zároveň bylo v tomto období již zřejmé, že tímto zástupcem bude s největší pravděpodobností mons. Xaverius Ritter, pokládáný ze strany Apoštolského stolce stále za papežského nuncia v Praze a přijatelný jako budoucí internuncius také pro československou stranu.

Zprávu o požadavku československé vlády ohledně doyena diplomatického sboru akreditovaného v Československu přivezl do Říma v červnu roku 1945 Jaromír Machula, který si s sebou z Londýna od ministra Masaryka současně přinášel pověření, aby i nadále

pokračoval ve své zprostředkovatelské a informační činnosti.³⁰⁸ Machula se tedy setkal dne 8. června 1945 se sekretářem Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Domenicem Tardinim a tlumočil mu výše popsanou žádost československé vlády. Podle Machulových pamětí na to Tardini odpověděl: „*Rittera ano, ale jen s titulem internuncia? Tato podmínka má dvě stránky. Msgre Ritter má být za obětavou věrnost odměněn degradací, to je osobní záležitost námi řešitelná. Druhá stránka je více než vážná a námi neřešitelná. V Bratislavě prosadil svou vůli Hitler a německý vyslanec se stal doyenem. Pro nás to byl důkaz, že slovenský stát je nějakým protektorátem. Trpké zkušenosti, které jsme museli pak sklízet, nesmějí být zapomenuty a přehlédnuty. Otázku, zda msgre Ritter by měl jít do Prahy jako internuncius, musí rozhodnout sám Svatý Otec. Zítřka mu budu referovat o našem rozhovoru a pak uvidíme.*“³⁰⁹

Mons. Tardini tedy přednesl záležitost papeži, který se rozhodl přání československé vlády vyhovět, ale pouze tehdy, bude-li mons. Ritter se svou „degradací“ souhlasit – k čemuž také následně došlo.³¹⁰ Dne 12. června 1945 pak byl Machula přijat také papežem, který mu potvrdil svá předešlá rozhodnutí sdělená mons. Tardinim a dodal, že kromě mons. Rittera se do Prahy co nejdříve odebere také mons. Raphael Forni, aby „*vyřešil všechny eventuální otázky, které by mohly rušit klidný nástup úřadu msgre Rittera*“ s tím, že otázka platnosti Modu vivendi bude podle papeže „*řešena podle okolností později*“.³¹¹ Dne 17. července 1945, pak sděluje československý vyslanec v Itálii Vladimír Vaněk Státnímu sekretariátu, že „*ČSR není proti navázání styků s Vatikánem, nemá námitek proti návratu Rittera*“, s tím však, že „*před jeho návratem by bylo zapotřebí vyslat k informaci preláta*“.³¹² Na základě tohoto sdělení a v souladu s vyjádřením papeže při audienci udělené Machulovi přijíždí do Prahy Mons. Raphael Forni a zdá se tedy, že normalizaci vzájemných vztahů již nestojí nic v cestě.

V celé záležitosti však vyvstal nový problém. Apoštolský stolec zastával názor, že nikdy nepřerušil své diplomatické styky s ČSR, a že se tedy obnova vzájemných diplomatických styků realizuje pouhým návratem mons. Rittera bez toho, aniž by Ritter musel předložit nové pověřovací listiny. V souladu s tímto postojem vyslal Apoštolský stolec mons.

³⁰⁸ Kopie tohoto anglicky formulovaného pověření je uložena v biskupském archivu v Českých Budějovicích; dokument je také otištěn v Machulových pamětech, **Machula, Jaromír**: c.d., str. 188.

³⁰⁹ **Machula, Jaromír**: c.d., str. 110.

³¹⁰ Podle Machuly projevil Ritter souhlas velmi spontánně slovy: „*Tituly sem, tituly tam, do Prahy pojedu z lásky k vašemu národu a půjdu tam rád třeba i jen jako kostelník u sv. Víta.*“ **Machula, Jaromír**: c.d., str. 114.

³¹¹ **Machula, Jaromír**: c.d., str. 112.

³¹² Státní ústřední archiv, f. 100/24, sv. 175, a. j. 1567, cit. dle **Kaplan, Karel**: Československo v poválečné Evropě, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 265.

Forniho do Prahy jako svého oficiálního diplomatického zástupce v hodnosti chargé d'affaires a. i. Když se však následně počátkem září 1945 Forni ohlásil s tímto titulem na ministerstvu zahraničních věcí, neuznalo ministerstvo jeho diplomatické postavení a považovalo ho pouze za prostředníka Apoštolského stolce pověřeného projednat některé otázky spojené s obnovením diplomatických styků.³¹³ V reakci na tuto neshodu schválila vláda na svém zasedání dne 13. září 1945 nótu (aide-mémoire) určenou Apoštolskému stolci. Vláda se v ní vracela k neúspěšným snahám o navázání vzájemných kontaktů ve válečném období a konstatovala odpovědnost Apoštolského stolce za to, že dosud nebyly upraveny vzájemné vztahy. Na závěr nóty pak uvedla čtyři požadavky, jejichž splněním podmiňovala navázání diplomatických styků. Vláda předně požadovala, aby jí Apoštolský stolec potvrdil, že požádá o nové agrément pro mons. Rittera. Za druhé žádala, aby Apoštolský stolec odvolal uznání slovenského státu a především uznání vyslance Sidora, ohledně kterého požadovala, aby mu Apoštolský stolec odepřel poskytnutí azylu.³¹⁴ Třetí požadavek vlády se týkal Modu vivendi: „Co se týče modu vivendi, jsme ochotni jej prozatím uznat z praktických důvodů. Definitivní stanovisko čs. vlády bude později stanoveno, a sice po příchodu papežského nuncia do Prahy.“ Čtvrtý požadavek vlády se vztahoval k pravomoci biskupů na Slovensku. Vláda požadovala její úpravu tak, aby slovenská území nepodléhala pravomoci maďarských biskupů.³¹⁵

³¹³ Kaplan, Karel: c.d., str. 265-266, srov. též Machula, Jaromír: c.d., str. 115 n.

³¹⁴ K postavení Karola Sidora ve Vatikánu v tomto období viz podrobněji Kaplan, Karel: c.d., str. 265 n. Kaplan uvádí, že Sidorovu situaci komplikovala zejména skutečnost, že jeho rodina zůstala na Slovensku. Sidor proto už od dubna 1945 marně žádal československé politické činitele, aby umožnili jeho rodině odjezd z Bratislavy do Říma. V srpnu 1945 se obrátil s prosebným dopisem také na V. Clementise. V dopisu mj. přišel s návrhem, aby vláda realizovala jeho předválečnou koncepci existence slovenského zástupce u Apoštolského stolce, který by působil vedle zástupce československého a měl by na starosti slovenské církevně-politické záležitosti. Zastoupení u Apoštolského stolce by mělo podle Sidora fungovat takto: Nunciatura by zůstala v Praze při ústřední vládě, s tím, že v Bratislavě by se zřídila expozitura nunciatury, na kterou by se obraceli slovenští biskupové, slovenská autonomní vláda a věřící ve věcech církevně-politických. Apoštolský stolec by ve slovenských záležitostech korespondoval přímo s expoziturou. Ve Vatikánu by pověřovací listiny předkládal československý vyslanec s tím, že by zároveň bylo se státním sekretariátem dohodnuto, že se ve věcech slovenských bude Apoštolský stolec obracet na slovenského zástupce. Kaplan dodává, že takovéto návrhy pouze dokazovaly Sidorovu neznalost poměrů v osvobozené ČSR. Vláda (a to dokonce i lidovečtí ministři) trvala na tom, aby Apoštolský stolec zrušil azyl poskytnutý Sidorovi a Clementis dokonce začal připravovat žádost o Sidorovo vydání jako válečného zločince. Nadšení z pobytu Sidora ve Vatikánu přitom neprojevovali ani představitelé Apoštolského stolce, kteří však zároveň věřili, že by řešení Sidorova případu urychlilo, kdyby československá vláda povolila odjezd Sidorovy rodiny z Bratislavy. Jejimu odjezdu se nakonec vládě nepodařilo zabránit a Karol Sidor s rodinou následně emigroval do Kanady. Tím byla jeho kauza, která představovala jednu z komplikací vztahů mezi ČSR a Apoštolským stolcem, vyřešena, i když ne zcela podle představ československé vlády.

³¹⁵ Státní ústřední archiv, f. 100/24, sv. 175, a. j. 1494, cit. dle Kaplan, Karel: c.d., str. 266. Nóta byla vypracována ministerstvem zahraničí a vláda původní návrh ministerstva upravila – připojila čtvrtý požadavek týkající se pravomocí biskupů na Slovensku a zmírnila ostrý tón původního návrhu nóty. Tamtéž, str. 296, srov. také Machula, Jaromír: c.d., str. 116, kde je uveden původní návrh ministerstva. I po zmírnění tónu původního

Apoštolský stolec reagoval na požadavky vlády poměrně rychle a již dne 22. září 1945 sdělil mons. Forni ministerstvu zahraničí, že Apoštolský stolec požadavky vymezené v nótě přijal.³¹⁶ Od tohoto prohlášení považovaly obě strany vzájemné diplomatické styky za obnovené, i když prozatím pouze na úrovni chargé d'affaires. Československá vláda však s vysláním svého zástupce do Vatikánu nijak nespěchala. Otázka jeho vyslání se dostala znovu na pořad jednání vlády až na jejím zasedání dne 16. ledna 1946. V. Clementis zde vládu informoval, že Apoštolský stolec splnil první a třetí požadavek formulovaný v nótě, čtvrtému vyhověl pouze částečně a druhému požadavku dosud nevyhověl. Navrhoval proto jmenovat zástupce u Apoštolského stolce pouze v hodnosti chargé d'affaires a vzájemné diplomatické styky ponechat i nadále pouze na této úrovni. K nástupu vyslance a příjezdu internuncia by pak podle jeho návrhu došlo až po úplném vyřízení dosud sporných bodů. Přestože prezident Edvard Beneš doporučoval přímo výměnu plnocenných diplomatických zástupců, schválila vláda postup navržený státním tajemníkem Clementisem.³¹⁷

Na základě tohoto rozhodnutí vlády byl jmenován československým chargé d'affaires a.i. u Apoštolského stolce dr. František Schwarzenberg, jeden ze signatářů dokumentu, kterým se v září 1938 česká šlechta přihlásila k věrnosti Československé republice. Zároveň bylo u československého vyslanectví u Apoštolského stolce nově zřízeno místo církevního poradce, kterým byl jmenován Jaromír Machula, což bylo možno chápat jako ocenění jeho předcházející zprostředkovatelské činnosti.³¹⁸ Před svým odjezdem do Říma se dr. Schwarzenberg setkal mj. s prezidentem Edvardem Benešem, aby si vyžádal instrukce týkající se své činnosti ve Vatikánu. V rozhovoru vyjádřil prezident Beneš svůj zájem na dobrých vztazích ČSR a Apoštolského stolce a konstatoval, že podle jeho názoru nejlepší základnu pro budoucí vzájemné vztahy představuje *Modus vivendi*, „eventuelně

návrhu se však její znění jeví jako poněkud ultimativní – srov. zejména formulaci „*My požadujeme...*“. Machula formulaci nóty dokonce označuje za porušení diplomatických zvyklostí. **Machula, Jaromír:** c.d., str. 119.

³¹⁶ Jak poznamenává Karel Kaplan, Apoštolský stolec si dobře uvědomoval, že se politické a ekonomické přeměny, které se na základě vládního programu uskutečňují v poválečném Československu, dotýkají také katolické církve a považoval proto nepřítomnost svého diplomatického zástupce za oslabení své pozice a stav nepříznivý. **Kaplan, Karel:** c.d., str. 267. Ve Vatikánu byli proto ochotni k poměrně velkým ústupkům.

³¹⁷ Státní ústřední archiv, f. 100/24, a. j. 1494, schůze 16.1.1946, **Kaplan, Karel:** c.d., str. 266-267. Srov. též paměti Jaromíra Machuly, kde autor podrobně líčí rozmanité překážky, které podle jeho názoru kladli různí představitelé ministerstva zahraničních věcí do cesty rozvoji vztahů mezi Apoštolským stolcem a Československem, a také svoji snahu o jejich odstranění. Za jejich hlavní zdroj pokládá zejména státního tajemníka ministerstva zahraničí V. Clementise, který jako komunista neměl zájem na obnově vzájemných vztahů. Velmi kritický je též ke způsobu, jakým o situaci ve Vatikánu informoval vyslanec Vladimír Vaněk. **Machula, Jaromír:** c.d., str. 114 n. Tyto obtíže byly s největší pravděpodobností reálné a jsou potvrzeny i jinými autory (srov. **Halas, František X.:** c.d., str. 586). Protože však v tomto období měli stále hlavní vliv na československou zahraniční politiku prezident Beneš a ministr zahraničí Masaryk, kteří měli zájem na dobrých vztazích s Apoštolským stolcem, mohly takovéto snahy poválečný rozvoj vzájemných vztahů pouze přibrzdit, nikoliv zcela zastavit.

trochu pozměněný“. Prezident pokládal také za důležité co nejdříve vyřešit zejm. otázku uprázdněných biskupských stolců a považoval též za nutné bezpodmínečně žádat odvolání biskupů Vojtaššáka a Buzalky. Zopakoval také své stanovisko, že považuje vzájemné diplomatické styky za nově navázané, protože Apoštolský stolec uznal slovenský stát a prezidentova dvě memoranda nebyla zodpovězena. Dále se prezident stavěl příznivě k návratu mons. Rittera, když prohlásil, že „*nikdo jiný by neměl více pochopení pro naše otázky než on*“. K otázce vyhrazení doyenské funkce sovětskému velvyslanci prohlásil: „*Ustoupí-li Zorin, nebudu mítí já nic proti tomu, aby nuncius byl doyenem.*“³¹⁹

Dne 31. ledna 1946 odevzdal československý chargé d'affaires a.i. František Schwarzenberg ve Vatikánu Státnímu sekretariátu své pověřovací listiny a ihned zahájil diplomatická jednání s představiteli Apoštolského stolce, jejichž předmětem byly různorodé poválečné církevně-politické problémy. Po sérii jednání s představiteli kurie se podařilo najít shodu v otázce návratu mons. Rittera do Prahy. Apoštolský stolec přistoupil na požadavek československé vlády a požádal pro mons. Rittera o nové agrément. Udělení agrément bylo Státnímu sekretariátu československým vyslanectvím sděleno dne 21. května 1946 a 11. června 1946 pak mons. Ritter konečně odevzdal prezidentu republiky pověřovací listiny jako apoštolský internuncius v ČSR. O dva měsíce později, dne 16. srpna 1946, učinil tentýž akt československý vyslanec u Apoštolského stolce Artur Maixner a poválečné obnovení diplomatických styků mezi Apoštolským stolcem a ČSR tak bylo úspěšně završeno.³²⁰

12.2 Některé sporné otázky vzájemných vztahů v letech 1945-1948

V období let 1945-1948 se Apoštolský stolec i československá vláda a prezident Edvard Beneš snažili udržovat dobré vzájemné vztahy postavené na zásadách obsažených v Modu vivendi. Vláda ve svém programu zaručila svobodu náboženského vyznání a do činnosti církví, pokud neodporovala platným zákonům, nezasahovala. Zároveň zde však byly okolnosti, které existenci dobrých a bezproblémových vzájemných vztahů mezi oběma stranami v tomto období ztěžovaly. Jednalo se o okolnosti dvojího druhu. Do první skupiny

³¹⁸ Srov. Machula, Jaromír: c.d., str. 125 a též Halas, František X.: c.d., str. 586.

³¹⁹ Kopie záznamu dr. Schwarzenberga o rozhovoru s prezidentem Benešem (leden 1946), Biskupský archiv České Budějovice.

³²⁰ Halas, František X.: c.d., str. 588. Halas také podrobněji popisuje průběh Schwarzenbergových jednání ve Vatikánu v této době. Vychází přitom ze souboru archivních dokumentů, týkajících se Schwarzenbergova diplomatického působení, které mu před svou smrtí předal sám dr. Schwarzenberg, a které Halas následně zařadil do svého osobního archivu.

patřily problémy mající kořeny v minulosti a vyplývající zejména z postoje Apoštolského stolce vůči slovenskému státu a z jeho zdrženlivého postoje vůči londýnské vládě. Tyto „stíny minulosti“ se projeví např. již ve sporu ohledně způsobu obnovy vzájemných diplomatických styků či v kauze Karola Sidora a jeho pokračující poválečné přítomnosti ve Vatikánu. Do této skupiny patřily také požadavky československých představitelů na odvolání slovenských biskupů, kteří se podle jejich názoru zkompromitovali svou podporou slovenského státu.³²¹ Do druhé skupiny okolností zatěžujících vzájemné vztahy v tomto období pak patřily otázky vyvolané politickými a ekonomickými přeměnami, které se uskutečňovaly v poválečném Československu a které se podstatným způsobem dotýkaly také zájmů katolické církve. Sem patřila především poválečná pozemková reforma a otázka jejího dopadu na církevní majetek a dále též problém zestátnění církevních škol a internátů na Slovensku a později též pokusy o zavedení tzv. jednotné školy.³²²

Samostatným problémem pak byla nevyřešená otázka delimitace diecézních hranic, která byla velmi palčivá především na Slovensku. Církevní správa na Slovensku byla totiž v okamžiku skončení války upravena papežskou bulou „*Diocesium fines*“ z července roku 1939, která na Slovensku nahradila bulu „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“ o zevním ohrazení československých diecézí podle státních hranic vydanou v roce 1937. Daná situace tak byla v rozporu s článkem I Modu vivendi, který zakotvoval zásadu, že žádná část Československé republiky nebude podřízena zahraničnímu ordináři, a že žádná československá diecéze nebude přesahovat státních hranic. Navíc bylo z hlediska církevní správy třeba reagovat na změnu východní hranice ČSR, ke které došlo v souvislosti s připojením Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu. Vláda proto očekávala, že bude vzniklá situace řešena vydáním nové papežské buly, která by kromě delimitace církevních hranic také zřídila biskupství na území trnavské apoštolské administratury a také samostatnou slovenskou církevní provincii s arcibiskupským sídlem v Nitře.³²³

³²¹ Československá vláda měla zejména zájem na odvolání slovenských biskupů Jána Vojtaššáka, Andreje Škrábika, Eduarda Nécseyho a Michala Buzalky. Požadavek na jejich odvolání byl obsažen v aide-mémoire, které se týkalo slovenských církevních otázek a které jménem československé vlády odevzdal státní tajemník V. Clementis mons. R. Fornimu již 8. října 1945. Podrobněji viz **Petranský, Ivan A.**: Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945-1946, Garmond, Nitra 2001, str. 273 n.

³²² Podrobněji viz např. **Petranský, Ivan A.**: c.d., str. 133 n., k pokusům o zavedení tzv. jednotné školy srov. např. **Kaplan, Karel**: Štát a cirkev v Československu 1948 – 1953, Doplněk, Brno 1993, str. 14 n.

³²³ Už Karol Sidor usiloval při svém diplomatickém působení ve Vatikánu, aby bylo nitranské biskupství povýšeno na arcibiskupství a na Slovensku zřízena samostatná církevní provincie. Apoštolský stolec však nemínil ve válečném období činit žádné podstatnější zásahy do církevní správy. Sidorovi se podařilo alespoň dosáhnout jmenování nitranského biskupa Karola Kmetka arcibiskupem *ad personam* v květnu roku 1944. Podrobněji viz **Sidor, Karol**: Šesť rokov pri Vatikáne, Obrana Press Inc., Scranton, Pa 1947, str. 205 n. srov. též

Všechny tyto problémy se staly předmětem poválečných diplomatických jednání mezi představiteli Apoštolského stolce a ČSR. Vzhledem k rozsahu této práce není možno na tomto místě podrobně popsat, jak probíhala jednání o všech výše nastíněných otázkách. Z tohoto důvodu se v následující části omezím pouze na popis diplomatických jednání týkajících se poválečné československé pozemkové reformy. Domnívám se totiž, že otázka poválečné pozemkové reformy a problém jejího dopadu na církevní majetek dobře ilustruje klikatou cestu vztahů mezi Apoštolským stolcem a ČSR v letech 1945-1948. Cestu začínající obnovením vzájemných diplomatických styků, pokračující obdobím, kdy se obě strany pokoušely řešit množící se neshody vyjednáváním v duchu *Modu vivendi*, a končící těžko řešitelnými rozpory, které ohrožovaly další existenci samotného *Modu vivendi* jako základu vzájemných vztahů.

Poválečná pozemková reforma, resp. otázka jejího dopadu na církevní majetek, byla největším a vlastně trvalým poválečným sporem mezi československou vládou a Apoštolským stolcem. V první fázi se jednalo o provádění dekretů prezidenta republiky, a to zejména *Dekretu č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa*.³²⁴ Ministerstvo zemědělství totiž zastávalo názor, že do konfiskace podle tohoto dekretu má být zahrnut také majetek církevních řádů a klášterů spravovaný po roce 1938 jejich německými příslušníky.³²⁵ Tento postoj byl samozřejmě pro Apoštolský stolec zcela nepřijatelný. Pražská Apoštolská nunciatura se proti jednotlivým konfiskačním opatřením ohradila v celkem šesti diplomatických nótách.³²⁶ Namítala v nich rozpor konfiskačních opatření s *Modem vivendi* a konstatovala, že majetek klášterů v pohraničí není ani německý, ani maďarský, ale je vlastnictvím katolické univerzální církve a je řádům pouze propůjčen k užívání. Československá vláda se otázkou aplikace dekretů prezidenta republiky zabývala celkem na šesti zasedáních a nedospěla ke konečnému rozhodnutí. Na jedné straně stálo stanovisko komunisty ovládaného ministerstva zemědělství, které prosazovalo pokračování v konfiskaci,

Vatikán a Slovenská republika (1939-1945). Dokumenty, Sestavili: Ivan Kamenec, Vilém Prečan, Stanislav Škorvánek, Slovak Academic Press, Bratislava 1992, str. 185.

³²⁴ Konfiskace a rozdělování půdy podle tohoto dekretu je považována – spolu s opatřeními uplatňovanými podle dalších dekretů prezidenta republiky – za první etapu poválečné pozemkové reformy, srov. **Katolická církev a pozemková reforma 1945-1948**, Dokumentace, k vydání připravili Milena Janišová a Karel Kaplan, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství DOPLŇEK, Praha – Brno 1995, str. 8.

³²⁵ Jednalo se zejména o majetek řádu německých rytířů, řádu křížovníků s červenou hvězdou v Chebu, augustiniánského konventu v České Lípě, dominikánského konventu v Litoměřicích, cisterciáckého kláštera v Oseku, benediktinského kláštera v Broumově, kongregace sester Sv. Kříže v Chebu, premonstrátského kláštera v Teplé a cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě.

³²⁶ Jednalo se o nóty z 8.3.1946, 9.3.1946, 27.6.1946, 5.9.1946, 21.10.1946. Nóty jsou otištěny in: **Katolická církev a pozemková reforma 1945-1948**, c.d.

a na druhé straně stál názor ministerstva zahraničí, které doporučovalo zejména s ohledem na vztahy s Apoštolským stolcem konfiskaci zastavit. Vláda nakonec na schůzích dne 5. a 12. listopadu 1946 uložila ministru zemědělství, aby konfiskační řízení podle prezidentských dekretů na církevních statcích zastavil, a vytvořila vládní komisi, která měla otázku konfiskace prostudovat a podat vládě návrhy.³²⁷ Teprve až dne 10. prosince 1948 se vláda usnesla, „aby až na další bylo upuštěno od zahajování konfiskačního řízení a vydávání konfiskačních výměrů stran církevního majetku“.³²⁸

Spory o aplikaci dekretů prezidenta republiky na církevní majetek, které trvaly po celý rok 1946, pak byly rozšířeny o konflikt nad připravovaným zákonem o revizi první pozemkové reformy z roku 1919, který představoval druhou etapu poválečné pozemkové reformy. Přijetí tohoto zákona patřilo k důležitým bodům vládního programu schváleného parlamentem dne 11. července 1946. Jak upozorňuje Karel Kaplan, zákon o revizi první pozemkové reformy, předkládaný ministerstvem zemědělství, znamenal hluboký zásah do vlastnictví katolické církve. Jestliže totiž první etapa pozemkové reformy postihla majetek převážně v pohraničí a rozrušila zde hospodářskou strukturu pro církev, druhá etapa reformy by fakticky rozvrátila až zlikvidovala dosavadní ekonomickou základnu církve pro výkon její společenské funkce.³²⁹ Dalším důsledkem přijetí zákona by bylo znemožnění dokončení delimitace církevních diecézí na Slovensku a také vratislavské arcidiecéze. Schválení zákona by totiž představovalo zásah do plánu dotací nově vymezených diecézí. Zákon se tak přímo dotýkal záležitostí, které byly předmětem Modu vivendi.

Ministerstvo školství a národní osvěty, kterému příslušely církevní záležitosti, již při přípravě zákona upozorňovalo, že zákon ohrožuje dosavadní ekonomickou základnu církve a doporučovalo v zákoně tuto věc řešit. S tímto postojem se ztotožňovalo i ministerstvo zahraničních věcí, které navíc zdůrazňovalo možný rozpor zákona s Modem vivendi, na jehož dodržování měla vláda i prezident Beneš zájem. Ministerstvo tedy doporučovalo, aby zákon přihlížel k otázce církevních statků, a nebude-li možné tak v zákonu učinit, aby se do konečného vyjasnění této otázky církevní statky z revize pozemkové reformy vyloučily. Ministr zemědělství a jeho komunističtí straničtí kolegové takovéto návrhy odmítali. Zároveň si však uvědomovali, že v případě uskutečnění revize bude muset stát finanční nároky církvi

³²⁷ **Kaplan, Karel:** Československo v poválečné Evropě, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 272.

³²⁸ Archiv Úřadu předsednictva vlády, Praha, 12.12.1946, č.j. 47358, cit. dle **Kaplan, Karel:** Stát a církve v Československu 1948 – 1953, Doplněk, Brno 1993, str. 17.

³²⁹ **Kaplan, Karel:** Československo v poválečné Evropě, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 273.

zajistit. Sám předseda vlády Klement Gottwald několikrát tuto povinnost potvrzoval a také sliboval splnit.³³⁰ Apoštolský stolec proti přijetí zákona o revizi první pozemkové reformy protestoval nejprve ústně při jednání internuncia mons. Rittera s ministrem zahraničí Janem Masarykem a o několik dní později, dne 25. června 1947 také písemnou nótou.³³¹

I přes protesty Apoštolského stolce i katolických biskupů schválil parlament zákon o revizi první pozemkové reformy dne 11. července 1947. Po přijetí zákona se Apoštolský stolec znovu pokoušel dosáhnout vynětí církevní půdy z konfiskace. Stalo se tak např. dne 23. října 1947, kdy při jednání z vyslancem A. Meixnerem žádal mons. Tardini, aby prováděcí nařízení k zákonu umožnilo vyjmutí církevní půdy z konfiskace. Všechny pokusy Apoštolského stolce o zabránění konfiskace však byly marné.

Dne 17. listopadu 1947 předal internuncius mons. Ritter státnímu tajemníku na ministerstvu zahraničí dr. Clementisovi nótu z 12. listopadu 1947 reagující na situaci vzniklou po schválení zákona o revizi první pozemkové reformy.³³² Apoštolský stolec se v nótě odvolával na *Modus vivendi* a položil si otázku, zda je možno se stále domnívat, že je tato dohoda v platnosti, a to vzhledem k opatřením, která v posledních letech postihla církevní majetek. Zákon o revizi pozemkové reformy podle názoru Apoštolského stolce „*není ve shodě s duchem Modu vivendi*“ a porušuje jeho druhý článek. Striktní interpretace a aplikace nového zákona by pak podle nóty byla „*nepřekonatelnou překážkou, aby Modus vivendi byl uchován v platnosti*“. V závěru Apoštolský stolec připomíná, že i přes tyto obtíže projevují představitelé ČSR snahu udržet *Modus vivendi* jako politický základ, na kterém by byly budovány vztahy mezi Československem a Apoštolským stolcem. Apoštolský stolec proto doufá, že se najde „*šťastné řešení obtíží zde vyložených, což přispěje jistě ke zlepšení dobrých vztahů mezi Sv. stolcem a Republikou československou*“. Text nóty byl tedy i přes kritické nóty smírný a Apoštolský stolec byl ochoten o všech sporných bodech jednat.

Vláda projednávala nótu Apoštolského stolce na svém zasedání dne 20. ledna 1948. I když převládal názor o nutnosti jednat s Apoštolským stolcem, vylučovala většina ministrů možnost jednat o samotném provádění pozemkové reformy s argumentem, že *Modus vivendi* nebyl reformou porušen. Ministr zahraničí Jan Masaryk a prezident Beneš doporučovali jednání, která by směřovala k udržení *Modu vivendi*. Nakonec vláda souhlasila s návrhem Vladimíra Clementise, aby se pokračovalo v jednání s Apoštolským stolcem, jehož

³³⁰ Tamtéž.

³³¹ Text nóty viz in: **Katolická církev a pozemková reforma 1945-1948**, c.d., str. 209.

³³² Text nóty viz tamtéž, str. 217.

předmětem by bylo finanční zabezpečení katolické církve, která s ohledem na prováděnou pozemkovou reformu přijde o podstatnou část svých příjmů.³³³

V lednu 1948 zahájila svoji činnost revizní komise složená ze zástupců všech politických stran, která rozhodovala o statcích, kde se prováděla pozemková reforma. Ministr zemědělství již na první schůzi komise předkládal k rozhodnutí parcelace církevních statků a místní rolnické komise. Ten samý den, kdy revizní komise rozhodla o parcelaci, se přidělovala půda rolníkům.³³⁴

Na toto dění reagoval Apoštolský stolec opět diplomatickými nótami. Dne 24. ledna 1948 protestoval internuncius mons. Ritter u ministra zahraničí Jana Masaryka proti zabírání církevního majetku pro účely pozemkové reformy a dodal, že „*papež byl bolestně překvapen tímto postupem a tím, že se tak snadno může nedbatí existence Modu vivendi*“.³³⁵ Hned za tři dny po tomto protestu, dne 27. ledna 1948, odevzdal internuncius ministru zahraničí další nótu, ve které Apoštolský stolec opět zopakoval svůj protest proti provádění reformy na církevním majetku a upozornil také, že dosud neobdržel odpověď na svoji nótu ze dne 12. listopadu 1947.³³⁶

Mezitím se Apoštolský stolec dozvěděl o přípravě zákona o trvalém vlastnictví půdy, který naplňoval třetí etapu pozemkové reformy. Dne 25. ledna 1948 informoval československý vyslanec u Apoštolského stolce Artur Maixner ministerstvo zahraničí o schůzce s mons. Montinim, která se uskutečnila předchozího dne ve Státním sekretariátu.³³⁷ Mons. Montini Maixnerovi sdělil, že do Vatikánu došly znepokojivé zprávy o nové pozemkové reformě. Vyslanec Montinimu následně nastínil rysy připravovaného zákona a vysvětlil, že se nejedná o opatření namířené proti církvi, ale jde primárně o sociální opatření, „*aby se půda dostala do rukou lidu*“.

Československá vláda se odpovědí na nóty Apoštolského stolce z 12. listopadu 1947 a 27. ledna 1948 zabývala na svém zasedání konaném dne 3. února 1948. Vláda na něm připravila návrh odpovědi na výše uvedené nóty a zároveň uložila svému předsednictvu, aby po návratu předsedy vlády z dovolené projednalo a schválilo její definitivní textaci s tím, že odpověď bude poté zaslána pražskému nunciovi a tím bude s nunciem zahájeno přímé jednání

³³³ **Kaplan, Karel:** Československo v poválečné Evropě, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2004, str. 275.

³³⁴ Tamtéž, Státní ústřední archiv, f. 100/24, sv. 146, a. j. 1494, schůze 3.2.1948. Ministr lidové strany František Hála si stěžoval: „*Je podivné, když revizní komise v Praze rozhoduje o určitém církevním statku o půl třetí, ale v tutéž hodinu se majetek na místě samém již zabírá a revize se provádí nejrůznějším způsobem. To je velice nevhodný postup a špatný základ pro jednání a dohodu...*“ **Kaplan, Karel:** c.d., str. 298.

³³⁵ Obsah nóty viz in: **Katolická církev a pozemková reforma 1945-1948**, c.d., str. 285.

³³⁶ Text nóty viz tamtéž, str. 325.

o tom, jak po provedení reformy zajistit financování církvi. Zároveň byly nunciiovi předběžně sděleny základní rysy navržené odpovědi.³³⁸ Oficiální odpověď na nóty Apoštolského stolce byla apoštolské nunciatuře odeslána až 16. března 1948. Vláda v ní konstatuje, že podle jejího názoru nepředstavuje realizace pozemkové reformy porušení Modu vivendi. Zároveň však uznává, že uskutečnění reformy bude znamenat podstatné snížení příjmů katolické církve a vyjadřuje ochotu zajistit financování církve jiným způsobem. Při jednáních o takovémto zajištění by pak podle představ vlády byly vyřešeny též otázky delimitace církevních provincií v souladu s článkem I Modu vivendi.³³⁹ I když odpověď představovala určitý základ pro další vzájemná jednání, byla odeslána již za zcela rozdílných politických podmínek a k jednáním v nótě předpokládaným již po únoru 1948 nedošlo. Otázka církevního majetku a finančního zajištění církvi byla následně komunistickým režimem řešena zcela svévolně a jednostranně bez jakéhokoliv jednání s Apoštolským stolcem.

³³⁷ Text Maixnerovy zprávy viz tamtéž, str. 286.

³³⁸ Zpráva ministerstva zahraničních věcí československému vyslanectví u Apoštolského stolce ze dne 11. února 1948 o stanovisku vlády k nótám Apoštolského stolce z 12. listopadu 1947 a 27. ledna 1948, in: **Katolická církev a pozemková reforma 1945-1948**, c.d., str. 321.

³³⁹ Odpověď československé vlády na nóty Apoštolského stolce z 12. listopadu 1947 a 27. ledna 1948 odeslaná 16. března 1948, in: **Katolická církev a pozemková reforma 1945-1948**, c.d., str. 324.

13. Přerušení diplomatických styků ze strany ČSR „via facti“ (1948-1950)

V období let 1945-1948 se Apoštolský stolec i československá vláda snažili i přes množství problémů udržovat dobré vzájemné vztahy postavené na zásadách obsažených v Modu vivendi. Po převzetí moci komunistickou stranou v únoru 1948 se situace zcela zásadně změnila. Komunisté považovali katolickou církev za nejsilnější společenskou instituci, kterou zcela neovládli a která mohla působit jako opoziční politická síla. Vztah komunistického režimu a církve byl zároveň v tomto období znatelně ovlivňován mezinárodními událostmi v době vystupňované studené války. Sovětské úsilí o vytvoření silně centralizovaného mocenského bloku, do kterého patřilo i Československo, a příprava či očekávání válečného střetnutí měly za následek, že všechny instituce spojené se „zahraničním ústředím“ byly pokládány za nepřátelské a za špionážní střediska.³⁴⁰ Katolická církev byla tedy komunisty považována za „agenturu Vatikánu“ a Apoštolský stolec (s výrazně pejorativním nádechem označovaný už pouze jako „Vatikán“) za ideologického a třídního nepřítele a „spojence západních kapitalistů a poražené reakce“.

Vedoucí komunističtí funkcionáři se nejprve pokoušeli podřít si katolickou církev dohodou s biskupy nebo získáním některých z nich ke spolupráci. Protože však tato taktika nevedla k úspěchu, rozhodlo v dubnu 1949 předsednictvo ÚV KSČ o zásadní změně postupu vůči církvi – o přímé konfrontaci s církví. Oficiální státní církevní politika byla nadále uskutečňována jako promyšlený a ucelený systém proticírkevních opatření, jehož cílem bylo podřít katolickou církev komunistickému režimu, zlomit její dosavadní vliv ve společnosti a vytvořit nezávislou národní katolickou církev zcela odtrženou od Apoštolského stolce.³⁴¹ Václav Kopecký tak na IX. sjezdu KSČ, který se konal ve dnech 25.-29. května 1949, Apoštolskému stolci už zcela otevřeně vyčítal, že stojí „ve službách mezinárodní reakce, mezinárodního imperialismu“ a že český a slovenský proletariát musí v něm vidět „našeho nepřítele a nepřítele našich spojenců“.³⁴² Za této situace bylo jen otázkou času, kdy se

³⁴⁰ Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951, Edice dokumentů, I. Církevní komise ÚV KSČ („církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR ve spolupráci se Státním ústředním archivem v nakladatelství DOPLŇEK, Praha – Brno 1994, str. 7.

³⁴¹ Podrobněji viz např. Kaplan, Karel: Stát a církev v Československu 1948 – 1953, Doplněk, Brno 1993.

³⁴² Rudé právo, 2. června 1949, cit. dle Vnuk, František: Pokus o schizmu a iné proticírkevné opatrenia v rokoch 1949-1950, Ústav dejín kresťanstva na Slovensku, Bratislava, 1996, str. 82.

oficiální proticírkevní politika dotkne i dosud existujících diplomatických styků mezi ČSR a Apoštolským stolcem.

Pražská apoštolská internunciatura pokračovala i po únorovém komunistickém převratu nadále ve své činnosti. Od konce ledna 1948 ji místo nemocného internuncia mons. Rittera, který odjel dne 20. ledna 1948 na léčení do Říma a do Prahy se pak již nevrátil, řídil chargé d'affaire mons. Gennaro Verolino, v lednu 1949 pak po dva měsíce mons. G. Sensi a od března 1949 opět mons. Verolino.³⁴³

Na vyslanectví ČSR u Apoštolského stolce došlo po únoru 1948 k podstatným personálním změnám. Sekretář vyslanectví dr. František Schwarzenberg se po převratu a smrti ministra zahraničí Jana Masaryka rozhodl na svoji funkci rezignovat a zůstal následně v emigraci. Církevní poradce P. Jaromír Machula své místo neopustil a vyčkával dalšího vývoje. Ze strachu před zatčením, které mu v Československu zcela reálně hrozilo, neuposlechl výzvy ministerstva zahraničí, aby přijel ke konzultacím do Prahy a následně byl koncem června roku 1948 suspendován a zůstal také v emigraci. V listopadu pak byl do Černínského paláce „na poradu“ pozván sám vyslanec Artur Maixner. Ten na rozdíl od Machuly do Prahy přijel, ale zpět do Říma mu už nebylo dovoleno se vrátit.³⁴⁴ Novým vedoucím diplomatického zastoupení u Apoštolského stolce se pak v březnu roku 1949 v hodnosti chargé d'affaire a.i. stal komunista dr. Ilja Rath, který však, jak se později ukázalo, přijel do Říma v podstatě jen proto, aby připravil likvidaci vyslanectví.

Existence pražské apoštolské internunciatury představovala pochopitelně pro komunistickou moc překážku v její snaze izolovat katolickou církev v ČSR od Apoštolského stolce. Důležitost existence internunciatury se ukázala např. při jednáních o postavení katolické církve v novém režimu probíhajících od března 1948 do března 1949 mezi biskupy a zástupci Ústředního akčního výboru Národní fronty. Představitelé internunciatury, a to zejména G. Verolino, se nejprve snažili přenést jednání na úroveň internunciatury a ministerstva zahraničí. Poté, co tato snaha nebyla úspěšná, pokoušeli se alespoň koordinovat postup vyjednávajících biskupů. Představitelé komunistické moci se naopak snažili spojení internunciatury s biskupy co nejvíce znemožnit.

Po ukončení rozhovorů v březnu 1949 přišlo vedení KSČ se strategií otevřené konfrontace s katolickou církví. Jedním z prostředků rozdělení církve mělo být vyhlášení tzv. státní Katolické akce, obdoby skutečného církevního hnutí, k němuž došlo v červnu 1949.

³⁴³ Kaplan, Karel: Stát a církev v Československu 1948 – 1953, Doplněk, Brno 1993, str. 11.

³⁴⁴ K podrobnostem ukončení Schwarzenbergovy a Machulovy činnosti na vyslanectví srov. Machula, Jaromír: c.d., str. 169 n.

Komunistický režim měl v úmyslu využít existující struktury tohoto církevního hnutí a přetvořit je v kolaborantskou organizaci, která by podle komunistických představ měla v konečném důsledku nahradit legální vedení církve a přispět k odtržení katolické církve v Československu od Říma. I přes zapojení menšího počtu věřících i kněží, skončila celá akce neúspěchem. Příčinou bylo rázné vystoupení biskupů a rychlá reakce Apoštolského stolce vydáním Dekretu Kongregace sv. officia *Decretum schismatica „Actio catholica“ in Cecoslovachia damnatur* z 20. června 1949, který tuto nepravou Katolickou akci odsuzoval jako schismatickou a zároveň potvrzoval, že všichni její aktivní účastníci na sebe uvalí trest exkomunikace.³⁴⁵ V celé věci se opět ukázala důležitost existence diplomatického zastoupení Apoštolského stolce v Praze jako koordinátora postupu biskupů a také zdroje přesných informací o dění v Československu.

Vztah komunistického režimu a Apoštolského stolce vyostřilo zveřejnění dalšího dekretu Kongregace, a to dekretu o komunismu z 1. července 1949.³⁴⁶ Dekret platný pro celou církev označil komunismus za materialistický a protikřesťanský a potvrzoval, že do okamžité exkomunikace upadají všichni, kdo vyznávají, hájí nebo rozšiřují „protikřesťanskou nauku komunistickou“. Přes možné zmírňující výklady dekret v zásadě konstatoval neslučitelnost členství v komunistické straně a její podpory s životem v církvi a přijímáním svátostí.³⁴⁷ I když se českoslovenští biskupové stavěli ke striktní aplikaci dekretu spíše zdrženlivě, reagoval komunistický režim velmi podrážděně a dne 6. července 1949 uložilo Předsednictvo ÚV KSČ ministru zahraničí V. Clementisovi, aby jednal o vypovězení chargé d'affaire Apoštolského stolce G. Verolina z ČSR.³⁴⁸ Ministerstvo zahraničních věcí následně označilo G. Verolina za nežádoucí osobu a Apoštolský stolec se rozhodl za této situace Verolina z Prahy odvolat.

Mons. Verolino odjel z Prahy dne 13. července 1949 s tím, že ve Vatikánu se předpokládalo, že jeho místo zaujme mons. Paolo Bertoli, který požádal na československém vyslanectví v Bernu o vízum k cestě do ČSR. Ministerstvo zahraniční však s udělením víza otálelo. Představitelé Státního sekretariátu proto apelovali na dr. Ratha a žádali urychlení procesu udělení víza. Poukazovali přitom na skutečnost, že ministerstvo zahraničí mons.

³⁴⁵ Podrobněji srov. např. **Vnuk, František**: c.d., str. 42 n., a to včetně překladu dekretu do slovenštiny.

³⁴⁶ Jednalo se o dekret *Decretum Quaesitum est ab hac Suprema Sacra Congregatione* z 1.7.1949, český text např. in **Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951**, c.d., str. 206-207.

³⁴⁷ **Cuhra, Jaroslav**: Československo-vatikánská jednání 1968-1989, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001, str. 17.

³⁴⁸ **Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951**, c.d., str. 209 n.

Verolinomu přislíbilo vízum mons. Bertolimu udělit.³⁴⁹ Na dalším jednání ve Státním sekretariátu dne 14. července 1949 bylo dr. Rathovi naznačeno, že celá situace vypadá „jako trik dostat co nejrychleji Mons. Verolina pryč z Prahy a jeho nástupce nepustit na jeho místo“.³⁵⁰ Tento závěr byl potvrzen následujícími kroky ministerstva zahraničí. Dne 18. července navštívil dr. Rath Státní sekretariát a prohlásil, že vzhledem k tomu, že ministerstvo zahraničních věcí dostalo z Bernu zprávy, že mons. Paolo Bertoli je nepřitelem lidově demokratických států a socialismu, je ministerstvo nuceno si pravdivost těchto zpráv prověřit a že proto rozhodnutí o udělení víza pro mons. Bertoliho padne později.³⁵¹ Na pražské internunciatuře tak zůstal pouze její tajemník mons. Ottavio de Liva, který však neměl ani hodnost chargé d'affaire a ministerstvo zahraničí ho nehodlalo jako chargé d'affaire Apoštolského stolce akceptovat.

Mons. de Liva vydržel ve svém provizorním postavení necelý rok. V souvislosti s provokací StB kolem tzv. číhošťského zázraku vyvolala církevní komise ÚV KSČ (tzv. církevní šestka) propagandistickou kampaň proti Apoštolskému stolci a proti de Livovi osobně. Mons. de Liva byl označen za původce tohoto „zázraku“ a následně mu dne 16. března 1950 ministerstvo zahraničních věcí odevzdalo nótu, ve kterém ho obvinilo ze „zasahování do vnitřních záležitostí ČSR“ a označilo tuto jeho údajnou činnost za „zneužití jeho úředního postavení“ a žádalo ho, aby do tří dnů opustil území Československa.³⁵² Mons. de Liva tak učinil ještě téhož dne, „vyhnán jako pes“.³⁵³ Apoštolský stolec se následně pokusil dosáhnout udělení víza pro jeho nástupce, jeho snaha však nebyla úspěšná. Činnost Apoštolské internunciatury v Československé republice byla tak tímto způsobem ukončena.

Působení československého chargé d'affaire a.i. u Apoštolského stolce dr. Ilji Ratha se prakticky omezovalo pouze na přijímání a odesílání protestních nót na adresu komunistické vlády. V souladu se záměry pražského ministerstva zahraničních věcí přijel do Vatikánu v podstatě pouze proto, aby misi zlikvidoval.³⁵⁴ Likvidace přitom měla být provedena v tajnosti,

³⁴⁹ AMZV, fond Vatikán, Politická zpráva č. 9, Vyslanectví Československé republiky u Svatého stolce, Řím 11.7.1949, čís. 102/taj./49., referent Dr. Rath, **Koníček, Jiří**: Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa, Společnost pro dialog církve a státu, Olomouc 2004, str. 192.

³⁵⁰ AMZV, fond Vatikán, Politická zpráva č. 13, Vyslanectví Československé republiky u Svatého stolce, Řím 15.7.1949, čís. 108-dův./49., referent Dr. Rath, cit. dle **Koníček, Jiří**: c.d., str. 192.

³⁵¹ AMZV, fond Vatikán, Politická zpráva č. 14, Vyslanectví Československé republiky u Svatého stolce, Řím 18.7.1949, čís. 110/dův./49., referent Dr. Rath, cit. dle **Koníček, Jiří**: c.d., str. 193.

³⁵² **Vnuk, František**: c.d., str. 83.

³⁵³ **Kaplan, Karel**: Stát a církve v Československu 1948 – 1953, Doplněk, Brno 1993, str. 135.

³⁵⁴ Jaromír Machula soudí, že hlavním úkolem dr. Ratha bylo vybudovat špionážní síť, která by komunistickému režimu v Československu dodávala zprávy o činnosti kurie. Dodává, že podle jeho informací odhalilo italské ministerstvo vnitra celou řadu jeho nepodařených pokusů o získání informátorů. **Machula, Jaromír**: c.d., str. 180.

bez jakéhokoliv formálního rozloučení. Ministr zahraničí V. Clementis v osobním listě dr. Rathovi z 10. března 1950 ohledně postupu při likvidaci vyslanectví píše: „*Tajemník internunciatury De Liva je v souvislosti s inscenováním tzv. číhošťského zázraku silně kompromitovaný. Máme i další důkazy o jeho vměšování se do našich vnitřních záležitostí. Proto pravděpodobně sdělíme notou internunciaturě, že De Liva je persona non grata a vrátíme mu pas, který zaslal k Protokolu s žádostí o vydání výjezdního a návratového víza. Vzhledem k dané situaci nemůžeme očekávat vyslání takového zástupce Vatikánu, který by se choval jinak jako jeho předchůdci, nemíním dát až na další vstupní vízum pro vatikánské zástupce. Nepřerušujeme diplomatické styky, ale fakticky je nebudeme vykonávat. Proto také až na další necháváme naše vyslanectví ve Vatikánu neobsazené. Jak Ty, tak i Minařík urychleným způsobem zlikvidujete svoje věci a vraťte se do Prahy dle možností do 14. t.m., administrativní věci, úschovu nábytku a podobné odevzdejte vyslanectví v Římě. (...) Po stránce formální jsi povoláný do Prahy jen k referátu.*“³⁵⁵ Poslední diplomatický zástupce na československém vyslanectví u Apoštolského stolce tedy odjel z Říma bez formálního oznámení či rozloučení se, tak jak byl instruován z Prahy ministrem zahraničí. Jak vyplývá z Clementisova dopisu, nemínilo ministerstvo zahraničí v budoucnu udělit vstupní víza pro diplomaty Apoštolského stolce, kteří by působili na pražské internunciaturě. Tím byla fakticky na dalších více než čtyřicet let znemožněna činnost stálé diplomatické mise Apoštolského stolce v Československu.

Komunistický režim tedy diplomatické styky s Apoštolským stolcem formálně nepřerušil, od března roku 1950 je však fakticky nevykonával. Takovýto postup byl zvolen pravděpodobně proto, že formální likvidace a přerušení diplomatických styků by mohla mít negativní dopad jak na mezinárodním poli, tak především na situaci uvnitř republiky.³⁵⁶

³⁵⁵ AMZV, fond A-G.S., 059 Vatikán, karton č. 196, č.j. 200.195/50-B-a, odbor – B-a/kabinet. Referent ministr Dr. V. Clementis dne 10.3.1950, cit. dle **Koníček, Jiří**: c.d., str. 194.

³⁵⁶ **Koníček, Jiří**: c.d., str. 194.

14. Závěr

Diplomatické vztahy Apoštolského stolce a ČSR v letech 1918-1950 lze rozdělit do čtyř základních etap. Je to za prvé etapa let 1918-1939, tedy období časově se kryjící s existencí první a druhé československé republiky. Dále je to etapa druhé světové války, kdy sledujeme tři základní linie diplomatických aktivit Apoštolského stolce dotýkající se území Čech, Moravy a Slovenska: diplomatické vztahy se Slovenskou republikou, diplomatické aktivity týkající se protektorátu Čechy a Morava a kontakty Apoštolského stolce a československé politické reprezentace v Londýně. Třetí etapu představuje období let 1945-1948, kdy se i ve změněné poválečné situaci snažili Apoštolský stolec i československá vláda udržovat dobré vztahy postavené na zásadách obsažených v Modu vivendi. Poslední etapu pak představuje období let 1948-1950, končící faktickým přerušением diplomatických styků mezi oběma stranami.

Vzájemné vztahy v letech 1918-1939 lze členit do dvou podetap. První podetapa, trvající od vzniku republiky do uzavření Modu vivendi, byla charakterizována hledáním „pravidel soužití“, která by byla přijatelná jak pro Československou republiku, tak i pro Apoštolský stolec. I přes protikatolické nálady bezprostředně po vzniku republiky akceptovala vláda vstřícné gesto Apoštolského stolce vyjádřené rychlým uznáním Československé republiky. Z hlediska vzájemných vztahů bylo velmi důležité, že v tzv. hradních kruzích, které měly rozhodující vliv na československou diplomacii, převládal umírněný kurz, který věřil v možnost postupné a dohodami zaručené úpravy vztahů mezi československým státem a katolickou církví, a usiloval o korektní vzájemné vztahy.

Významná byla také skutečnost, že se československým vyslancem u Apoštolského stolce stal dr. Kamil Krofta, který byl bezesporu jedním z nejschopnějších diplomatů nově se tvořící československé diplomacie. Jeho pozice ve Vatikánu však nebyla jednoduchá. Jeho úkolem bylo pokusit se přímým vyjednáváním s kuriálními úředníky a diplomaty vyřešit celou řadu problémů, které se vytvořily v souvislosti se vznikem republiky. Šlo především o jmenování nových biskupů v Československu, problematiku správy a řízení řeholních řádů, otázku nového rozhraničení diecézí na československém území, zejména na Slovensku, problém církevního majetku a pozemkové reformy, dále otázku potvrzení statutu katolické teologické fakulty bratislavské univerzity a též řadu problémů vyvolaných vznikem

československé církve. Předmětem jednání byla i otázka provedení rozluky mezi státem a katolickou církví v Československu. Za nejvýznamnější úspěch Kroftovy diplomatické mise lze považovat skutečnost, že dosáhl jmenování nových slovenských biskupů Apoštolským stolcem v prosinci 1920 v podstatě z řad kandidátů vlády, což představovalo důležitý element pro stabilizaci poměrů na Slovensku. Kamil Krofta byl však v prosinci 1921 ze své funkce odvolán, aby se stal vyslancem ve Vídni. Jeho nástupcem se stal dr. Václav Pallier. Za jeho působení však již jednání o sporných otázkách nenabylo dřívější intenzity.

Vzájemné vztahy byly vážně narušeny tzv. Marmaggiho aférou, kdy papežský nuncius mons. Francesco Marmaggi opustil 6. července 1925 Prahu na protest proti charakteru oslav památného dne Jana Husa. Následně byl recipročně z Říma odvolán československý vyslanec u Apoštolského stolce dr. Václav Pallier. Diplomatické styky mezi oběma stranami však nebyly ani z jedné strany vypovězeny. Obě diplomatické mise pokračovaly i nadále v činnosti pod vedením diplomatů v hodnosti *chargé d'affaires*. Vzájemné vztahy v této době lze však hodnotit jako velmi chladné. Obě strany si ovšem přály uvést vzájemné vztahy v co nejrychlejší době do normálu.

První konkrétní krok k překonání roztržky učinil překvapivě Apoštolský stolec, když vyslal k jednáním do Prahy mons. Pietra Ciriaciho, tj. osobu dostatečně významnou k tomu, aby bylo možno toto gesto chápat jako vstřícný krok. Za československou stranu vedl jednání osvědčený Kamil Krofta, který v průběhu jednání znovu prokázal své vynikající schopnosti.

Výsledkem poměrně složitých jednání bylo uzavření *Modu vivendi* – dohody upravující některé doposud sporné otázky vzájemných vztahů ČSR a Apoštolského stolce. Z obsahového hlediska lze za nejdůležitější považovat první článek *Modu vivendi*, který řešil jednu z nejpálčivějších otázek československé zahraniční politiky – vnější delimitaci diecézních hranic. I když se *Modus vivendi* nedotýkal řady dalších problémů zatěžujících vzájemné vztahy, znamenal překonání vzájemné nedůvěry a dobrý základ pro další vstřícné a konstruktivní vzájemné vztahy. Oboustranně vyhovující „pravidla soužití“ byla tedy nalezena.

Druhá podetapa předválečných vztahů Apoštolského stolce a ČSR trvala od uzavření *Modu vivendi* až do rozbití Československa v březnu 1939. Vzájemné vztahy v tomto období lze charakterizovat jako přátelské, korektní a konstruktivní. Bezprostředním důsledkem uzavření *Modu vivendi* bylo plné obnovení diplomatických styků obsazením vedoucích míst obou zastupitelských úřadů. Nejdůležitějším tématem diplomatických jednání byla realizace *Modu vivendi*, a to zejména delimitace diecézních hranic. Vzájemné vztahy byly však poněkud narušeny dvěma nepříliš šťastnými zásahy papežského nuncia mons. Ciriaciho do

církevně-politických záležitostí v Československu. Prvním byl jeho spor s pražským arcibiskupem Kordačem vrcholící arcibiskupovou rezignací v červenci roku 1931, druhým zásahem bylo pak zaslání nešťastně formulovaného listu A. Hlinkovi po tzv. Pribinových oslavách na Slovensku, jehož obsah byl chápán jako zpochybnění jednoty československého národa. Výsledkem této tzv. Ciriaciho aféry bylo odvolání mons. Ciriaciho do Vatikánu *ad verbum audiendum* na žádost československé vlády. Po řadu měsíců pak vedl zastupitelský úřad Apoštolského stolce v Československu pouze diplomat v hodnosti chargé d'affaires, jednání o provádění Modu vivendi však nebyla přerušena.

V říjnu 1935 přichází do Prahy nový papežský nuncius mons. Xaverius Ritter. Hned na počátku svého působení zasáhl výrazněji do vnitřní politiky, když uplatnil svůj vliv na poslance lidové strany a sehrál tak výraznou roli ve zvolení Edvarda Beneše prezidentem republiky v prosinci 1935. Apoštolský stolec tím dal zřetelně najevo svou podporu politiky Edvarda Beneše.

Výrazem této politické orientace bylo vydání papežské buly „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“, kterou byla provedena vnější delimitace diecézních hranic podle státních hranic Československé republiky. Československo bylo tedy v té době Apoštolským stolcem chápáno jako určitá hráz proti nacismu a nová delimitace diecézních hranic tak představovala snahu o posílení československého postavení.

Vůči mnichovskému diktátu zaujal Apoštolský stolec kritický postoj, který logicky vyplýval z jeho předchozích kroků, tedy zejména z vydání delimitační buly „*Ad ecclesiastici regiminis incrementum*“.

Vzájemné vztahy po rozbití Československa v březnu 1939 poněkud zkomplikovalo následné předání československého vyslanectví u Apoštolského stolce Němcům a odjezd československého vyslance Vladimíra Radimského do vlasti. Nevyjasněnou otázkou zůstává, zda měl vyslanec v březnu 1939 ve Vatikánu – vzhledem k tehdejšímu postoji kurie – prostor zvolit jiné řešení než bylo předání vyslanectví Němcům. Pokud bylo jeho poválečné vylíčení tehdejších událostí ve Vatikánu skutečně pravdivé, nabízí se otázka, zda nedošlo po nástupu papeže Pia XII. k zásadní změně dosavadní politiky Apoštolského stolce vůči Československu a místo podpory prezidenta Beneše nepřevládli kurz preferující spíše slovenský separatismus. Tato úvaha by také zároveň vysvětlovala pozdější zdrženlivost Apoštolského stolce k navázání jakýchkoliv kontaktů s londýnskou exilovou vládou během válečného období, pro kterou např. Jaromír Machula hledá ve svých pamětech leckdy značně „krkolomná“

vysvětlení. Pro potvrzení této hypotézy však nezbyvá než odkázat na podrobný výzkum ve vatikánských archivech.

V období druhé světové války sledujeme tři základní linie diplomatických aktivit Apoštolského stolce dotýkající se území Čech, Moravy a Slovenska: diplomatické vztahy se Slovenskou republikou, diplomatické aktivity týkající se protektorátu Čechy a Morava a kontakty Apoštolského stolce a československé politické reprezentace v Londýně.

Pro další vývoj bylo především důležité stanovisko Apoštolského stolce k nově vzniklé Slovenské republice. Apoštolský stolec ji sice *de facto* i *de iure* uznal, ale zároveň ji chápal jako zbytkový stát Československa. Výrazem tohoto stanoviska byl příchod nuncia v Československu mons. Rittera do Bratislavy v červnu 1939, jako osoby pokračující v plnění stejných funkcí na Slovensku. Pro představitele slovenského státu byl však postoj Apoštolského stolce hodnotící Slovenskou republiku jako zbytkový stát Československa zcela nepřijatelný. Trvali na tom, že Apoštolský stolec musí požádat pro mons. Rittera o nové agrément. Apoštolský stolec však tomuto požadavku nevyhověl a mons. Ritter následně odjel zpět do Itálie. Následně byl do Bratislavy vyslán pouze diplomat v hodnosti charge d'affaires, což byl důkaz určité rezervovanosti Apoštolského stolce vůči slovenskému státu.

Diplomatické aktivity Apoštolského stolce dotýkající se protektorátu Čechy a Morava byly vedeny zejména snahou ulehčit osud katolíků v českých zemích. Významnou část těchto aktivit vykonávaných především skrze berlínskou apoštolskou nunciaturu pak tvořila snaha pomoci diplomatickými intervencemi konkrétním obětem nacistické perzekuce. Důležitá byla také skutečnost, že Apoštolský stolec neslevil po celou dobu války ze svého postoje, že biskupské stolce v protektorátu mají být obsazovány českými kandidáty a místo jmenování německých kandidátů prosazovaných říšskou vládou dával raději přednost tomu, aby příslušný biskupský stolec zůstal neobsazen. Nekompromisní postoj Apoštolského stolce v otázce biskupských stolců, konkrétně jeho postup při obsazování pražského arcibiskupského stolce, pak ocenil i Edvard Beneš ve svém memorandu z května roku 1943.

Během válečného období učinil prezident Edvard Beneš několik pokusů o navázání kontaktů mezi londýnskou československou vládou a Apoštolským stolcem. Jednalo se především o jeho memoranda z ledna 1941 a května 1943, ve kterých navrhoval navázání alespoň neoficiálních kontaktů mezi oběma stranami. Apoštolský stolec se však k těmto snahám stavěl zdrženlivě. Důvody, které ho k tomuto postoji vedly je těžké určit a mohl by je více osvětlit opět snad jen výzkum vatikánských archivů. Mohla to být nedůvěra v nejbližší

okolí prezidenta Beneše doplněná obavou, že by případné prozrazení existence vzájemných kontaktů mohlo vést k represím vůči obyvatelstvu v protektorátu. Možné vysvětlení by také mohla představovat výše nastíněná úvaha o změně politiky Apoštolského stolce preferující v tomto období spíše myšlenku samostatného slovenského státu. V závěrečném období druhé světové války sehrál důležitou zprostředkovatelkou roli mezi oběma stranami tajemník Československého národní výboru v Římě P. Jaromír Machula. Jeho paměti pak představují důležitý zdroj pro poznání peripetií vzájemných vztahů v tomto období.³⁵⁷ I přes jeho úsilí však nebyly do konce války kontakty mezi oběma stranami navázány.

V letech 1945-1948 byly diplomatické styky mezi ČSR a Apoštolským stolcem obnoveny a udržovány pouze na úrovni vyslanectví a internunciatury. Důvodem byla skutečnost, že místo doyna diplomatického sboru akreditovaného v ČSR si pro sebe nárokoval sovětský velvyslanec. Československým vyslancem u Apoštolského stolce byl jmenován Artur Maixner, funkci apoštolského internuncia v ČSR zastával mons. Xaverius Ritter.

V poválečném období existovala celá řada okolností, které trvání dobrých vzájemných vztahů, o něž obě strany usilovaly, ztěžovaly. Jednalo se o okolnosti dvojího druhu. Do první skupiny patřily určité „stíny minulosti“, tedy problémy mající kořeny v minulé době a vyplývající zejména z postoje Apoštolského stolce vůči slovenskému státu a z jeho zdrženlivého postoje vůči londýnské vládě. Mezi tyto „stíny minulosti“ patřil spor ohledně způsobu obnovy vzájemných diplomatických styků, dále také kauza Karola Sidora či požadavky československých představitelů ohledně odvolání některých slovenských biskupů. Do druhé skupiny pak patřily otázky vyvolané společenskými přeměnami, které se uskutečňovaly v poválečném Československu a které se podstatným způsobem dotýkaly také zájmů katolické církve. Sem náležela především poválečná pozemková reforma a otázka jejího dopadu na církevní majetek a dále též problém zestátnění církevních škol a internátů na Slovensku a později také pokusy o zavedení tzv. jednotné školy. Samostatným problémem pak byla nevyřešená otázka delimitace diecézních hranic, která byla velmi palčivá především na Slovensku. Všechny tyto problémy se staly předmětem diplomatických jednání mezi představiteli Apoštolského stolce a ČSR. Vzájemným jednáním se do komunistického převratu však podařilo vyřešit spíše problémy menší důležitosti. V řešení klíčových problémů

³⁵⁷ **Machula, Jaromír:** Vatikán a Československo (1938-1948), Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998. Archivní materiály, které měl Machula při psaní svých pamětí k dispozici, uložil v Biskupském archivu v Českých Budějovicích.

vzájemných vztahů jakým byl např. dopad pozemkové reformy na církevní majetek či delimitace církevních hranic a zřízení samostatné církevní provincie na Slovensku nedošlo prakticky k žádnému pokroku.

Po únorovém převratu považoval komunistický režim katolickou církev za nejsilnější společenskou instituci, kterou zcela neovládl a která mohla působit jako opoziční politická síla. Jedním z prostředků, jak církev oslabit, bylo narušit její spojení s Apoštolským stolcem. Apoštolská internunciatura v Praze totiž po převratu sehrávala důležitou roli sjednocovatele postupu biskupů v jejich obraně proti proticírkevním útokům komunistického režimu a zároveň představovala zdroj přesných informací o dění v Československu. Bylo proto jen otázkou času, kdy režim přikročí k likvidaci vzájemných diplomatických styků.

Na československém vyslanectví u Apoštolského stolce došlo ke kompletní personální výměně završené odvoláním vyslance Artura Maixnera v listopadu roku 1948. Novým vedoucím mise se pak v březnu roku 1949 stal komunist dr. Ilja Rath, jehož úkolem bylo však v podstatě vyslanectví pouze zlikvidovat. Pražskou internunciaturu řídil od konce ledna 1948 místo nemocného internuncia mons. Rittera, který odjel na léčení do Říma, chargé d'affaire mons. Gennaro Verolino, v lednu 1949 pak po dva měsíce mons. G. Sensi a od března 1949 opět mons. Verolino. V červenci roku 1948 byl mons. Verolino označen ministerstvem zahraničí za nežádoucí osobu. Opustil tedy ČSR s předpokladem, že jeho místo zaujme mons. Paolo Bertoli. Bertolimu však ministerstvo zahraničí nevydalo vstupní vízum. Na pražské internunciatuře tak zůstal pouze její tajemník mons. Ottavio de Liva, který však neměl ani hodnost chargé d'affaire. V březnu roku 1950 byl za nežádoucí osobu označen také on a byl tak donucen opustit ČSR. Apoštolský stolec se následně pokusil dosáhnout udělení víza pro jeho nástupce. Tato snaha však nebyla úspěšná. Činnost Apoštolské internunciatury v Československé republice byla tak tímto způsobem ukončena. Ve stejné době odjíždí z Říma bez jakéhokoliv formálního oznámení poslední diplomatický zástupce na československém vyslanectví u Apoštolského stolce dr. Ilja Rath.

Komunistický režim tedy diplomatické styky s Apoštolským stolcem formálně nepřerušil, od března roku 1950 je však po dalších více než čtyřicet let fakticky nevykonával. Československému státu již tedy v tomto a následujícím období nešlo o nalezení *modu vivendi* s církví, ale spíše o realizaci *modu moriendi* ve vztahu k ní.³⁵⁸

³⁵⁸ Koniček, Jiří: c.d., str. 195.

Použité prameny a literatura

Archivní prameny

Biskupský archiv České Budějovice - archivní materiály uložené Jaromírem Machulou

Publikované prameny

Actes et documents du Saint Siége relatifs á la Seconde guerre mondiale 1939-1945, sv. I-XI, sestavili: P. Blet, R.A. Graham, A. Martini, B. Schneider, Libreria Editrice Vaticana, Vatikán 1965-1981;

Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951, Edice dokumentů, I. Církevní komise ÚV KSČ („církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR ve spolupráci ze Státním ústředním archivem v nakladatelství DOPLŇEK, Praha – Brno 1994;

Katolická církev a pozemková reforma 1945-1948, Dokumentace, k vydání připravili Milena Janišová a Karel Kaplan, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství DOPLŇEK, Praha – Brno 1995;

Katolícka cirkev na Slovensku 1938-1945 v hodnotení nemeckých diplomatov a tajných agentov, Zozbieral a pripravil Milan S. Ďurica, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2001;

Korespondence Kamila Krofty s Edvardem Benešem, část I. (1920-1927), uspořádal Jindřich Dejmek, in: Sborník archivních prací, ročník 44, 1994/2, str. 449;

Korespondence Kamila Krofty s Edvardem Benešem, část II. (1927-1938), uspořádal Jindřich Dejmek, in: Sborník archivních prací, ročník 48, 1998/2, str. 107;

Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940, Dokumenty československé zahraniční politiky, k vydání připravili: Jan Němeček, Jan Kuklík, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2002;

Sborník právních a ostatních předpisů k provádění pozemkových reforem po roce 1945, výběr a uspoř. Jana Pšeničková, Státní ústřední archiv, Praha, 1998;

Vatikán a Slovenská republika (1939-1945), Dokumenty, Sestavili: Ivan Kamenec, Vilém Prečan, Stanislav Škorvánek, Slovak Academic Press, Bratislava 1992;

Vnuk, František: Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945-1948, Matica slovenská, Martin 1998;

Literatura

- Bartlová, Alena:** Příspěvek k dějinám Římskokatolické církve na Slovensku v letech 1918-1938, in: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938, Univerzita Palackého, Olomouc 2001, str.165;
- Beneš, Edvard:** Boj o mír a bezpečnost státu, Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Edvarda Beneše 1924-33, Orbis, Praha 1934;
- Beneš, Edvard:** Paměti, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství, Orbis, Praha 1947;
- Bušek, Vratislav:** Konkordáty, in: Slovník veřejného práva československého, svazek II, Brno 1932, str. 318-326;
- Bušek, Vratislav:** Modus vivendi, in: Slovník veřejného práva československého, svazek II, Brno 1932, str. 672-678;
- Cardinale, Hyginus Eugene:** The Holy See and the International Order, Colin Smythe, Gerrards Cross, England, 1976;
- Cuhra, Jaroslav:** Československo-vatikánská jednání 1968-1989, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001;
- Cuhra, Jaroslav:** KSC, stát a římskokatolická církev (1948-1989), Soudobé dějiny VIII/2-3/2001, str. 267-293;
- Červinka, Eduard:** Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatecích římskokatolické církve, Praha 1933;
- Dejmek, Jindřich:** Československo - vatikánská jednání o modus vivendi 1927-28, in: Český časopis historický 92/1994, č. 2, str. 268-285;
- Dejmek, Jindřich:** Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta, Karolinum, Praha 1998;
- Dejmek, Jindřich:** Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920-1921), in: Český časopis historický 91/1993, č. 2, str. 224-246;
- Doležal, Josef:** Český kněz, Praha 1931;
- Doležal, Josef:** Politická cesta českého katolicismu 1918-1928, Praha 1928;
- Ehrenberger, Tomáš:** Husův svátek jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem, Dějiny a současnost 4/2002, ročník XXIV, str. 23-27;
- Feierabend, Ladislav Karel:** Politické vzpomínky I, Atlantis, Brno 1994;
- Gajanová, Alena:** O poměru Vatikánu k předmnichovské republice, in: Církev v našich dějinách, Orbis, Praha 1960, str. 155-169;

Graham, Robert A.: Vatican diplomacy: a study of Church and State on the international plane, Princeton university press Princeton (N.J.), 1959;

Halas, František X.: Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno 2004;

Halas, František X.: Neklidné vztahy, nakl. Trinitas ve spolupráci s Křesťanskou akademií Řím, Svitavy 1998;

Halas, František X.: Sekularizace v Evropě a vztah mezi náboženstvím a společností v první československé republice, in: Společnost v přerodu (Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000), Masarykův ústav AV, Praha 2000, str. 117-134;

Halas, František X.: Vztahy mezi státem a církví z hlediska jejich mezinárodního rozměru, Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Olomouc 2002;

Hendrych, Jaroslav: Katolická církev, in: Slovník veřejného práva československého, svazek II, Brno 1932, str. 155;

Hobza, Antonín: Modus Vivendi, Praha 1930;

Hobza, Antonín: Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav, 3. vydání, Praha 1925;

Hobza, Antonín: Poměr mezi státem a církví. Jeho vývoj a přítomný stav, 4. vydání, Praha 1931;

Frýdl, David: Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky: snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě, nakl. L. Marek, Brno 2001;

K. (Kamil Krofta): Modus vivendi, Zahraniční politika, ročník VII (1928), str. 102-107;

Kadlec, Jaroslav: Českobudějovická diecéze, vydalo Sdružení sv. Jana Neumanna, České Budějovice 1995;

Kamenec Ivan: Limity zahraničnej politiky prvej Slovenskej republiky, Dějiny a současnost 2/1997, 3/1997, ročník XIX, str. 15-18, 32-34;

Kaplan, Karel: Československo v poválečné Evropě, Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, Praha 2004;

Kaplan, Karel: Stát a církev v Československu 1948 – 1953, Doplněk, Brno 1993;

Kaplan, Karel: Těžká cesta, spor Československa s Vatikánem 1963-1973, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno 2001;

Kirschbaum, Jozef: International Recognition of the Slovak Republic, in: Slovakia – Nation at the Crossroads of Central Europe, New York 1960, str. 130

Klimek, Antonín: Boj o Hrad I., II., Panevropa, Praha 1996, 1998;

Klimek, Antonín: Papežský komoří Jan Jiří Rückl jako politik, in: Traditio et cultus (sborník k šedesátinám Miloslava Vlka), Univerzita Karlova, vyd. Karolinum, Praha 1993, str. 219-228;

Kolář, Petr: Myšlenka odluky církve a státu při vzniku Československé republiky, diplomová práce KTF UK, 2000;

Kolář, Petr: Politická dimenze katolicismu v českých zemích – vývoj vztahů Církve a státu na území dnešní ČR, diplomová práce FSV UK, 1997;

Kolář, Petr: REGNUM, SACERDOTIUM ET ORDO UNIVERSALIS, disertační práce v oboru politologie FSV UK, 2002;

Koníček, Jiří: Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa, Společnost pro dialog církve a státu, Olomouc 2004;

Kop, František: Modus vivendi: nynější stav, jeho provedení, Orbis, Praha 1937;

Krofta, Kamil: Československo a Vatikán, Zahraniční politika 1925, str. 943-953;

Krofta, Kamil: E. Beneš a československá zahraniční politika 1924-33, úvod ke knize: Beneš, Edvard: Boj o mír a bezpečnost státu, Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Edvarda Beneše 1924-33, Orbis, Praha 1934;

Kučera, Karel: Krofta ve Vatikáně, in: Historie a historici, str. 91-117, Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, Praha 1992;

Kučera, Karel: Z Kroftova deníku i odjinud (k počátkům naší diplomacie), (přetištěná stať z Historických studií 6, Praha 1980), Mezinárodní politika 6, str. 31-32, Mezinárodní politika 7, str. 24-25, Praha 1992;

Machula, Jaromír: Vatikán a Československo (1938-1948), Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998;

Malý, Karel a kolektiv: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Linde, Praha 2003;

Marek, Pavel: Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač: nástin života a díla apologety, pedagoga a politika, Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, Olomouc 2005;

Marek, Pavel: Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924), nakl. L. Marek, Brno 2005;

Maruniak, Peter: Karol Sidor v diplomatických službách SR in: Karol Sidor 1901-1953, Zborník zo seminára o Karlovi Sidorovi v Ružomberku 16.10.1998, zostavil Peter Maruniak, Kabinet výskumu dejín slovenského exilu Matice slovenskej a mesto Žilina, Žilina 2001;

Mayr-Harting, Herbert: Právní povaha modu vivendi mezi Svatou Stolicí a Československou republikou, in: Pocta k šedesátým narozeninám presidenta Dr. Edvarda Beneše, redigoval Egon Schwelb, Spolek československých advokátů v zahraničí, Londýn 1944;

Medek, Václav: Cesta české a moravské církve staletími, vyd. Česká katolická Charita, Praha 1982;

Morley, John F.: Vatican diplomacy and the jews during the holocaust, 1939-1943, KTAV New York (N.Y.), 1980;

Mrázek, Josef: Mezinárodněprávní suverenita Svatého stolce a smlouva o úpravě vzájemných vztahů s Českou republikou, Právní rádce X, č. 3/2002, příloha Praktická příručka;

Němec, Damián: Mezinárodní smlouvy mezi Apoštolským stolcem a Polskem, Rakouskem a Československem v období mezi dvěma světovými válkami, in: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938, Univerzita Palackého, Olomouc 2001, str. 43;

Němec, Damián: Typologické zařazení smluv mezi Apoštolským stolcem na jedné straně a Slovenskou republikou (r. 2000) a Českou republikou (r. 2002) na straně druhé, Revue církevního práva č. 24, 1/03, str. 17-25;

Petranský, Ivan A.: Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945-1946, Garmond, Nitra 2001;

Ripka Hubert: Nový diplomat, in: O Kamilu Kroftovi, historikovi a diplomatu, Stati psané k jeho šedesátinám, sborník, redigoval Jaroslav Werstadt, Melantrich, Praha 1936, str: 193-198;

Sidor, Karol: Šesť rokov pri Vatikáne, Obrana Press Inc., Scranton, Pa 1947;

Suchánek, Radomír: Modus vivendi 1928, in: Revue církevního práva č. 23, 3/02, str. 205;

Táborský, Eduard: Prezident Beneš mezi Západem a Východem, Mladá fronta, Praha 1993;

Trapl, Miloš: Hnutí „Pryč od Říma“ („Los von Rom“), in: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938, str. 13, Univerzita Palackého, Olomouc 2001;

Trapl, Miloš: Náboženství a politika, in: Společnost v přerodu (Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000), str. 135-143, Masarykův ústav AV, Praha 2000;

Trapl, Miloš: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990;

Tretera, Jiří Rajmund, Příbyl, Stanislav: *Konfesní právo a církevní právo*, nakl. J. Krigl, Praha 1997;

Tretera, Jiří Rajmund: *K problematice mezinárodních smluv mezi státy a Apoštolským stolcem*, in: *Revue církevního práva* č. 25, 2/03, str. 69;

Tretera, Jiří Rajmund: *Nová právní situace církví a náboženských společností v roce 1950*, in: *Stát a církve v roce 1950*, Sborník příspěvků z konference, uspořádali J. Hanuš a J. Stříbrný, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno 2000, str. 21-33;

Tretera, Jiří Rajmund: *Stát a církve v České republice*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002;

Vaško, Václav: *Dům na skále 1., Církev zkoušená. 1945 – začátek 1950*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2004;

Vaško, Václav: *Neumlčená, Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, I., II., Zvon, Praha 1990;

Vnuk, František: *Kriza vo vzťahoch Praha – Vatikán v roku 1925*, Historický zborník 9, 1999, str. 59-71;

Vnuk, František: *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949-1950*, Ústav dejín kresťanstva na Slovensku, Bratislava, 1996;

Přílohy

Příloha č. 1: Nóta čsl. vlády ze dne 29. ledna 1928 zaslaná Apoštolskému stolci ministrem zahraničí dr. Edvardem Benešem (Modus vivendi)³⁵⁹

Jeho Eminenci
kardinálu Gasparrimu
státnímu sekretáři Svaté stolice v Římě

Eminence,

od několika již roků vláda Československé republiky měla čest projednávat se Svatou stolicí úpravu určitých otázek politicko-náboženských, které byly mezi oběma stranami dosud nevyřízeny. Výsledek těchto jednání byl parafován 17. prosince 1927 zástupci obou stran a bylo dohodnuto, že bude předložen ke schválení jednak Jeho Svatosti, jednak vládě československé a že vejde v platnost výměnou reversálních nót mezi státním sekretářem Svaté stolice a ministrem zahraničních věcí Republiky československé.

Mám nyní čest Vám oznámiti jménem vlády československé, že dne 20. ledna 1928 dala svůj souhlas k tomuto ujednání (k tomuto modu vivendi), jehož konečný text byl smluven v jednáních z měsíce prosince 1927 mezi Msgre. Borgonini Ducou a p. Kroftou takto:

I. Svatá stolice a vláda československá dohodly se o zásadě, že žádná část Československé republiky nebude podřízena ordináři, jehož sídlo jest za hranicemi československého státu, a že rovněž žádná československá diecéze nebude přesahovati státních hranic. Svatá stolice a vláda československá se dohodnou o novém ohraničení a o dotaci diecézí. K přípravě této dohody budou do dvou měsíců zřízeny dvě komise na sobě nezávislé: první utvoří Svatá stolice z delegátů všech interesovaných diecézí za předsednictví zástupce Svaté stolice v Praze, druhou vláda československá ze zástupců interesovaných diecézí a expertů.

II. Správa církevních statků nemovitých a movitých v Československu, které jsou nyní zajištěny vnučenou správou, je zatímni až do dohody dotčené v předcházejícím článku, a jest svěřena komisi za předsednictví episkopátu příslušného území.

III. Řády a kongregace řeholní, jejichž domy jsou v Československu, nebudou podléhati představeným provinciálních domů týchž řádů a kongregací v cizině. Je-li zřízení provincie v Československu nemožné, budou tyto československé domy řeholní podřízeny přímo generálnímu domu.

Provinciály a představenými řeholních domů, podléhajících přímo generálnímu domu, budou státní příslušníci českoslovenští.

IV. Svatá stolice, dříve než přikročí ke jmenování arcibiskupů, diecézních biskupů, koadjutorů cum iure successionis, a armádního ordináře, oznámí československé vládě jméno kandidátovo, aby se ujistila, že vláda nemá důvodu rázu politického proti této volbě. Uvedení prelátů musí být českoslovenští státní příslušníci.

Námitkami rázu politického rozumějí se veškeré námitky, které by vláda mohla podpíratí důvody, vztahujícími se na bezpečnost země, např. že se vybraný kandidát provinil politickou činností irredentistickou, separatistickou anebo namířenou proti ústavě nebo veřejnému pořádku ve státě.

Jméno kandidáta, naznačeného vládě Svatou stolicí, jakož i příslušné vyjednávání zachovají se v tajnosti.

Ustanovení o armádním ordináři vstoupí v platnost jen v tom případě, že se zachová soustava samostatné náboženské péče o vojíny. V tomto případě bude se dbáti, kromě námitek rázu politického, i námitek vztahujících se k postavení kandidátovu v armádě.

V. Hodnostáři, uvedení v předchozím článku, složí po svém jmenování Svatou stolicí, dříve než nastoupí svůj úřad, přísahu věrnosti státu československému těmito slovy: „Iuro et promitio i sicuti decet Episcopum fidelitatem Reipublicae Cecoslovacae necnon nihil me facturum, quod sit contra salutem, securitatem, integritatem Reipublicae.“ (Přisahám a slibuji jakož se sluší biskupovi, věrnost Republice československé, a že nic neučiním, co by bylo proti blahu, bezpečnosti a integritě republiky.)

VI. Vláda se postará, aby platná zákonná ustanovení byla co nejdříve přizpůsobena tomuto modu vivendi.

Potvrzuje Vaší Eminenci souhlas vlády československé s modem vivendi, ujednaných v našich vzájemných diskusích, mám čest vyjádřiti Vaší Eminenci velikou naši spokojenost s výsledkem vzájemně dosaženým v této dohodě a ujistiti Vaší Eminenci, že vláda Československé republiky se snažila vždy zajistiti všem svým občanům svobodný

³⁵⁹ Nóta byla formulována ve francouzštině. Citováno dle překladu nóty uveřejněného in: *Zahraniční politika*, roč. VII (1928), str. 97.

vývoj a respektování jejich víry, jejich citů a zájmů náboženských, což se také šťastně odráží v tomto ujednání. Mám čest připojit, že vláda Československé republiky bude postupovat v témže duchu, jednak při provádění této dohody, jednak při řešení otázek, které by snad mohly vzniknouti mezi oběma stranami.

Račte přijmouti, Eminence, výraz mé nejhlubší úcty.

Jménem vlády československé

ministr věcí zahraničních

Dr. E. Beneš

Příloha č. 2: Oficiální český překlad papežské buly „Ad ecclesiastici regiminis incrementum“³⁶⁰

ÚZEMÍ SVATOHYPOLITSKÉ, VÍDEŇSKÉ, OSTŘIHOMSKÉ A JINÝCH některých pohraničních diecésí Československé republiky se stanoví novým vymezením a z nich se zřizují některé Apoštolské administratury podle vůle Svatého Stolce. Dále, některé diecése, náležející dosud k církevním provinciím Jagerské a Ostříhomské, prohlašují se za přímo podřízené Apoštolskému Stolci a veškeré farnosti byzantského obřadu, ležící na československém státním území, podřizují se diecési Mukačevské.

PIUS BISKUP, SLUHA SLUHŮ BOŽÍCH, NA VĚČNOU PAMĚŤ VĚCI. K rozmnožení a prospěchu církevní správy velmi mnoho přispívá určití obvod diecésí tak, aby se jejich hranice přesně kryly s oblastí světských států; neboť potom se mohou věřící pohodlněji a beze vší nesnáze v kterémkoliv čase stýkati se svým ordinářem.

Poněvadž však po posledních změnách v střední Evropě některé části diecésí trvají v území různých sousedních států, My, všechno zrale uváživše, z jistého vědomí, a zjednavše, pokud jest potřebí, souhlas těch, kdož zájem mají, nebo těch, kdož si zájem o to osobují, z plnosti apoštolské moci ustanovujeme a rozhodujeme, jak následuje:

Území obecně zvané „Vitoraz“ budiž odloučeno od diecése Svatohypolitské, k níž dosud náleželo, a budiž přičleněno k diecési Českobudějovické.

Rovněž území „Valtice“ budiž odtrženo od arcidiecése Vídeňské a připojeno k diecési Brněnské.

Území jak diecése Rožňavské, tak Košické ležící na jih od Československé republiky uvnitř státní oblasti království Maďarského, budiž odloučeno od těchto diecésí a zatím budiž zřízeno ve dvě Apoštolské administratury podle vůle Svatého Stolce.

Území pak, náležející k arcidiecési Ostříhomské a tvořící Apoštolskou administraturu Trnavskou, budiž od téže arcidiecése odloučeno, a dokud se nestane jiné opatření, zůstane Apoštolskou administraturou podle vůle Svatého Stolce.

Rovněž československá část diecése Satumarské, obsahující čtyřicet pět farností, budiž oddělena od území této diecése, a dokud se nestane jiné opatření, trvejž nadále pod Apoštolskou administraturou, jak nyní jest.

³⁶⁰ Oficiální překlad buly do slovenského jazyka byl obsažen ve vyhlášce ministra zahraničních věcí v dohodě s ministrem školství a národní osvěty ze dne 7. září 1937 č. 118.672/II-7/37; následující český překlad je citován

Poněvadž se dosud jedná o církevní úpravu na severu Československé republiky, budou rozhodnutí svého času vyhlášena jak o území Kladském, jež nyní stojí pod pravomocí arcidiecése Pražské, tak o území zvaném obecně „Ketř“, náležejícím nyní k arcidiecési Olomoucké, kteréžto dvojí území leží v oblasti Německa.

Též v příhodné době bude od Našeho Apoštolského Stolce rozhodnuto o dvojitým územím, jež náležející v ten čas k arcidiecési Vratislavské, leží v oblasti československé republiky.

Co se pak týče hierarchického zařazení diecézí Košické, Rožňavské a Spišské, jež dosud náležely jako podřízené k církevním provinciím Jagerské, ty od této provincie odlučujeme a jejich biskupy vyjímáme z metropolitního práva arcibiskupa Jagerského a ustanovujeme, aby ony diecése byly prozatím přímo podřízeny Apoštolskému Stolci.

Rovněž diecése: Báňskobystřickou, Nitranskou, Mukačevskou a Prešovskou, dosud podřízené metropolitnímu kostelu Ostřihomskému, vylučujeme z této církevní provincie a jejich biskupy z metropolitního práva arcibiskupa Ostřihomského vymykáme a diecése ty přímo Apoštolskému Stolci podřizujeme.

Jakmile bude lze to učiniti, zřídí Apoštolský Stolec v Československé republice dvě nová sídla metropolitní, jedno latinského obřadu na Slovensku, druhé východního obřadu v kraji Podkarpatském.

Ustanovujeme konečně, aby všechny farnosti, též filiální, byzantského obřadu, náležející toho času k rozličným církevním obvodům a ležící v pravomoci Československa, kteréž budou od Svaté kongregace, kteréž ta věc přísluší, řádně vymezeny, byly každá od své diecéze odloučeny a připojeny k podkarpatorské diecézi Mukačevské

Uspořádavše pak tyto věci tak, jak svrchu řečeno, určujeme ctihodného bratra Xaviera Rittera, titulárního biskupa Aeginského a Apoštolského nuncia v Československé republice, aby provedl to, co se týká oblasti položené na území téže Republiky, jemuž proto udělujeme všechny prostředky k tomu potřebné a vhodné, též moc delegovati za sebe k uskutečnění cíle, o který jde, kteréhokoli muže v církevní hodnosti ustanoveného; a jemu též ukládáme za úkol zaslati Svaté konsistorní kongregaci autentický exemplář o dokonaném provedení věci do šesti měsíců od dání tohoto listu.

I když někteří z těch, kteří zájem mají, nebo ti, kdož zájem o to si osobují, slyšení nebyli nebo s tím, co výše uvedeno, nesouhlasili, třebaš byli hodni výslovné, zvláštní i osobité

dle **Kop, F.:** c.d., str. 194, Ze strany Apoštolského stolce byla bula uveřejněna v úředním věstníku „Acta Apostolicae Sedis“ XXIX (1937), str. 366-369, text byl latinský.

zmínky, chceme a ustanovujeme, že tento list i všechno, co jest v něm obsaženo, nikdy v žádném čase z vady vyloučení nebo obloudění či křivoty buďsi úmyslu Našeho nebo z jakéhokoli jiného, byť i podstatného a nevymyšleného nedostatku kárán, napadán nebo v odpor brán býti nemůže, nýbrž že list ten jakožto z jistého vědomí i z plnosti moci způsobený a vzniklý po všechen čas v své síle stojí a trvati bude, svých plných a nedotčených cílů dochází a je udržuje, a též ode všech, k nimž směřuje, neporušitelně zachován býti má; a kdyby se naopak kdokoli a jakoukolivěk mocí, vědomě či nevědomky pokusil mu odpírati, že jest a bude to marné a liché.

Chceme také, aby opisu tohoto listu, i tištěnému, avšak rukou některého veřejného notáře podepsanému a potvrzenému pečeti některého muže ustanoveného v církevní hodnosti nebo úradě, byla dávana zcela táž víra, která by se dávala tomuto listu, kdyby on sám byl vydán nebo ukázán.

Tomu na újmu nemají býti, pokud by bylo potřebí, nařízení v synodních, provinciálních, generálních a všeobecných sněmích vydaná, zvláštní nebo obecné zákony a apoštolské předpisy a jakákoli opatření Římských papežů, předchůdců Našich, a ostatní vše, co tomu odporuje.

Nikdo pak ať nesmí tento list rozhraničení, spojení, ustanovení, zmocnění, rozhodnutí a vůle Naší rušiti nebo proti němu nastupovati. Jestliže však by se někdo odvážil z všetečné smělosti tomu odpírati, ať pozná, že v hněv Všemohoucího Boha a Svatých apoštolů Petra a Pavla upadne.

Dáno na Castellu Gandolfo léta tisícího devítistého třicátého sedmého, dne druhého měsíce září, papežství Našeho léta šestnáctého.

Evžen kard. Paccelli,

státní tajemník.

Fr. Rafael C. kard. Rossi,

tajemník S. K. konsistorní.

Josef Wilpert,

děkan kollegia Protonot. Apost.

Alfons Carinci,

Protonot. Apost.

Loco plumbi.

Příloha č. 3: Zpráva kardinála Maglioneho nunciovi v Berlíně Orsenigovi ze dne 29. listopadu 1940 týkající se jmenování českobudějovického biskupa³⁶¹

Vatikán, 29. listopadu 1940

S odvoláním na mou depeši č. 8930/40 z 16. října t. r. dovoluji si oznámit Vaší nejdůstojnější Excelenci, že pro splnění vznešených pokynů Svatého Otce, otázka obsazení biskupství v Budějovicích byla nedávno předložena studiu nejdůstojnějších pánů kardinálů Posvátné kongregace pro zvláštní církevní záležitosti, jež byla za tím účelem svolána v plenární zasedání 31. října tohoto roku. Po dlouhém jednání o důležité a delikátní záležitosti nejdůstojnější otcové rozhodli jednohlasně, že je možno dospět k následujícím závěrům:

1. trvat pevně na učiněném jmenování, a znovu zdůraznit, že podle požadavku dobra duší Svatý stolec jmenoval biskupa českého pro české obyvatelstvo
2. neustupovat před případným nátlakem vlády, ale ukázat jí klidně a jasně právo Svatého stolce
3. v případě, že vláda zabrání novému biskupovi vstoupit do jeho diecéze, jmenování se nezruší, ale bude postaráno, v mezích možností, dočasně a v očekávání, aby lepší doba dovolila pastýři ujmout se svěřeného stáda.

Vážné upozornění nejdůstojnějších Otců bylo schváleno Svatým Otcem a z úcty k jeho nejvyššímu rozhodnutí je nyní spěšně sděluji Vaší Excelenci jako vhodnou směrnicí.

Současně Vám rád potvrzuji přijetí cenné zprávy č. 865 (35896) z 8. tohoto měsíce, již mi sdělujete, že poznámky obsažené v mé zmíněné depeši jste oznámil panu baronovi Weiczackerovi, státnímu sekretáři ministerstva zahraničních věcí. K tomu Vaše Excelence dodává, že týž pan baron projevil nad nimi údiv a zájem a že vám slíbil o nich později pohovořit, patrně až si znovu prostuduje otázku a neváhal hned poznamenat, že tedy by se mohly uzavřít dohody.

³⁶¹ AES 9914/40, cit. dle **Kolář Petr**: Politická dimenze katolicismu v českých zemích – vývoj vztahů Církve a státu na území dnešní ČR, diplomová práce FSV UK, 1997, str. 163; viz také Actes sv. IV, č. 57, str. 277-278; srov. též **Machula, Jaromír**: c.d., str. 42.

Vzhledem k tomu žádám Vaší Excelenci, aby vzhledem k výše uvedeným rozhodnutím - s tím citem a schopností, jimiž se vyznačujete - pokračoval v díle přesvědčování oné vlády a zvláště zdůrazňoval jak se postoj Svatého stolce inspiruje v tomto případě výhradně dobrem duší, dobrem, z něhož i sama Německá říše nemůže očekávat nic jiného než užitek a zisk.

Proto nebude nemístné poznamenat také jak, zvláště po válce, bylo živou starostí Svatého stolce dát národním menšinám pastýře jejich jazyka. Stačilo by k tomu, aby se uvedl nějaký příklad, poukázat na jmenování nejdůstojnějších monsignorů Jana Raffla a Jana Geislera brixenskými biskupy v letech 1921 a 1930, a zvláště na jmenování Jeho Excellence Msgre. Antonína Webera litoměřickým biskupem v Sudetech v roce 1931. Toto poslední jmenování je zvláště pozoruhodné, nakolik právě tehdy - po smrti nejdůstojnějšího Monsignora Jana Grosse, preláta německého jazyka, jmenovaného za Rakousko-uherské monarchie, poprvé bylo užito svrchu uvedeného měřítko pro německé menšiny v Československé republice.

S poděkováním za kroky, jež Vaše Excellence bude chtít podniknout v této záležitosti u této vlády, budu Vám vděčen, když s obvyklou pílí mě budete držet informovaného.

Poznámka kardinála Maglione:

viděl a schválil Svatý Otec

Příloha č. 4: Memorandum prezidenta Edvarda Beneše pro Apoštolský stolec z května roku 1943³⁶²

I. 7. ledna 1941 byl odevzdán presidentem dr. E. Benešem apoštolskému zástupci ve Velké Británii Jeho Milosti Msgru W. Godfreyovi dopis, v němž bylo zdůrazněno toto:

Okamžitě po příměří (v r. 1918) zahájil jsem jako zahraniční ministr republiky diplomatická jednání se Svatou stolicí a počal jsem jednati o rozhraničení diecésí, církevním majetku atd. Bylo mnoho nesnází v r. 1924 a opět v r. 1927, kdy povstala nová a velmi vážná nedorozumění v této oblasti. Ale v roce 1927 se mi podařilo definitivně urovnati všechny tyto otázky tím, že jsem vytvořil definitivní právní základ pro budoucí styky: byl přijat t. zv. *Modus vivendi* mezi Svatou stolicí a Československu republikou a byly definitivně vybudovány normální a přátelské vztahy. Od této doby vzájemný poměr byl dobrý a spolupráce se vyvíjela bez nesnází. Obzvláště nemohu zapomenouti nejvyšší sympatické stanovisko Jeho Svatosti papeže Pia XI. k Československu v době zářijové krise r. 1938 a poselství, které mi zaslal v nejkritičtějších okamžicích dějin mého národa.

Z těchto důvodů jsem se domníval, že nadešla doba, kdy mělo dojít k navázání nějakého způsobu neoficiálního styku mezi novou československou vládou, sídlící nyní v Londýně, a Svatou stolicí. Všechna ujednání, která byla předtím učiněna o církevních otázkách mezi Vatikánem a republikou, byla zničena nacistickou vládou. Poměry na Slovensku jsou velmi špatné a služebnost současné vlády Tisovy bude mít hluboký vliv na postavení katolické církve na Slovensku po této válce. Pronásledování českých katolíků nacisty v českém „protektorátu“ bude také mít velký význam pro poválečnou politiku československého národa.

Poláci, Belgičané a jiní nadále udržují takové styky a jest jim umožněno diskutovati se Svatou stolicí jejich společné zájmy a jejich poválečnou politiku pokud jde o tyto věci. Od března 1939 až dodnes nebyla Čechoslovákům doposud poskytnuta taková příležitost. Slovenský delegát u Svaté stolice jest zástupcem státu, který jest zcela v rukách nacistické vlády. Domnívám se, že za těchto okolností jest nejvýše žádoucí učiniti včas přípravy do budoucnosti.

Prosím o prominutí, že Vám dávám tak otevřený výklad svého stanoviska. Ale v této strašné válce, ve které jde o celou křesťanskou civilizaci a ve které Svatá stolice – jak jest

³⁶² Převzato z **Beneš, Edvard**: Paměti, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství, Orbis, Praha 1947, str. 494-504, dokument je zde označen jako: „Memorandum presidenta dr. Edvarda Beneše pro Svatou stolicí,

patrně z vánočního poselství Jeho Svatosti papeže Pia XII. – zaujala jednoznačné stanovisko tím, že se postavila za spravedlivý mír pro všechny malé národy, domnívám se, že jest povinností všech odpovědných osob nenechat si ujít sebemenší příležitost, aby učinily, co pokládají za nutné v zájmu jejich tak těžce postiženého lidu.

II. 19. května 1941 Jeho Milost Msgre W. Godfrey odevzdal prezidentu dr. E. Benešovi odpověď Svaté stolice, v níž bylo konstatováno toto:

Jeho Eminence sděluje, že četl s velkým zájmem o Vaší účasti v jednáních, které, přes značné nesnáze, byly ukončeny *Modem vivendi* v roce 1927. Jeho Eminence jest obzvláště potěšena Vaší zdvořilou zmínkou o Církvi a vznešeném papeži Piu XII., který nemá na mysli nic více než spravedlivý a trvalý mír, zabezpečený nikoliv nenávistí a pomstou, ale vznešeným majestátem spravedlnosti. Jeho Svatost již vyjádřila toto své přání jednak dne 2. června 1940 a nedávno ve svém vánočním poselství světu.

Papež a Svatá stolice cítí s každým národem v jeho utrpení a vždy se snaží, aby splnila věrně pastýřské poslání, svěřené Bohem Církvi, a všemožně napomáhala trpícím.

Je proto zcela přirozené, že československý lid má zvláštní místo v mateřském srdci Církve. Pokud jde o krok učiněný Vaší Excelencí, směřující k navázání neoficiálních styků mezi Československou vládou nedávno utvořenou v Londýně, a Svatou stolicí, Jeho Eminence jest přesvědčena, že Vaše Excellence porozumí, jak delikátní jest současná situace a jak nesnadné by bylo v současné době poskytnouti československému lidu výhody takových styků. Jeho Eminence jest toho názoru, že doba příhodná pro takový vývoj dosud nenadešla.

III. Od té doby uplynula více než dvě léta a světová situace vojenská i politická se podstatně změnila. Vojensky vstoupily do bojů na straně Spojených národů zejména Sovětský svaz v červnu 1941 a Spojené státy americké v prosinci 1941. Tím se vojensky přesunula potenciální převaha na stranu Spojených národů. Od listopadu 1942 se to pak projevilo na válečných bojištích a dnes i ve státech Osy je zcela jasně patrné, že válku už vyhrát nemohou. Vláda československá považuje za jisté, zejména pak od konference v Casablance, že hlavní vojenské a politické cíle Spojených národů budou nepochybně uskutečněny. Jeden z těchto cílů jest obnovení republiky Československé. Fakt, že za tímto cílem stojí také – vedle všech ostatních členů – čtyři hlavní mocnosti Spojených národů, Velká Británie, Spojené státy americké, Sovětský svaz a Čína, je zárukou československé vládě, že Československo bude společně se všemi ostatními od států Osy obsazenými zeměmi osvobozeno a rekonstituováno.

odevzdané 12. května 1943 prezidentu Spojených států F. D. Roosveltovi“.

IV. Po stránce mezinárodněpolitické bylo v tom směru vykonáno už tolik, že také diplomaticky a mezinárodněprávně není dnes pochybností pro nás o tomto výsledku války. Především pro nás Československá republika nikdy mezinárodněprávně existovat nepřestala, stejně tak jako pro řadu států jiných. Velká Británie a Spojené státy americké na př. nikdy neuznaly de jure události z března 1939, čehož je dokladem další uznávání československých vyslanectví v Londýně a ve Washingtoně. Vývojem událostí válečných bylo pak umožněno zástupcům lidu československého ve spojeneckých zemích vytvořiti na základě nesmiřitelného odporu všech tříd československého lidu ve vlasti proti Němcům organisované vojenské a politické hnutí; tomuto hnutí, jež si vytvořilo národní armádu a vládu československou, se pak dostalo v červenci 1940 politického a mezinárodněprávního uznání jako vládě a armádě národa a státu spojeneckého a válku s nacistickým Německem vedoucího a jako právoplatný politický zástupce československého lidu ve vlasti a československého státu.

Neboť jest nutno míti na mysli, že od července 1940 československý stát a jeho mezinárodně uznaná vláda znovu se ujaly svých dřívějších práv a znovu byly zařazeny z hlediska mezinárodního práva v téže pravomoci a v tomtéž politickém, diplomatickém, vojenském i mezinárodněprávním postavení jako je tomu dnes s Polskem, Norskem, Holandskem, Belgií, Jugoslávií a Řeckem. Československá vláda v čele se svým dřívějším presidentem byla znovu uznána jako plnoprávná vláda dřívějšího státu téměř od těch všech vlád a států, které, zachovávající před vypuknutím druhé světové války striktní neutralitu nebo vstoupivše později do války proti Německu, neuznávaly jednak to, co se stalo v Mnichově v září 1938, jednak to, co násilně proti všem svým závazkům učinilo v březnu 1939 proti republice Československé nacistické Německo.

V tomto smyslu bylo diplomaticky a mezinárodněprávně plně uznáno Československo od Velké Británie (a většiny všech dominií) a Sovětského svazu dne 18. července 1941, od Spojených států dne 31. července 1941 a od Číny dne 27. srpna 1941. Diplomatické styky a vzájemné uznání s Norskem bylo provedeno dne 12. října 1940, s Polskem dne 27. listopadu 1940, s Belgií dne 13. prosince 1940, s Egyptem dne 13. března 1941, s Holandskem dne 15. března 1941, s Jugoslávií dne 19. května 1941, s Irskem dne 28. července 1941, s Lucemburskem dne 27. února 1942, s Mexikem dne 26. března 1942, s Iránem dne 27. května 1942 a s Řeckem dne 19. srpna 1942. Vedle toho byla nová vláda Československé republiky uznána Bolivií dne 5. června 1942, Uruguayí dne 29. června 1942, Kubou dne 4. července 1942, Peru dne 6. července 1942, republikou Dominikánskou dne 10.

července 1942, Brazílií dne 16. září 1942, Kolumbií, Venezuelou a Ecuadorem dne 9. ledna 1943 a Chile dne 31. března 1943. U Společnosti národů a u Mezinárodního úřadu práce zastoupení Československé republiky nepřestalo nikdy existovat a u několika neutrálních států zůstává zastoupení a styk de facto.

Zdůrazňuji tento mezinárodněprávní stav, který nejlépe ukazuje, jaká je dnes mezinárodní politická situace Československé republiky a československého lidu i jeho vlády v Londýně, a který je už dnes výrazem skutečné situace, jaká bude po válce.

Vláda Československé republiky k tomu podotýká, že od všech těchto vlád bylo uznáno jednotné Československo (země české a Slovensko) a dále, že dohoda v Mnichově ze dne 29. září 1938 byla Německem samým násilně porušena. V důsledku toho vláda Jeho Veličenstva ve své notě Československé vládě ze dne 5. srpna 1942 prohlásila, že se pokládá za prosta všech závazků pokud jde o ujednání týkající se Československa, učiněná v roce 1938 v Mnichově. Francouzský Národní výbor, jemuž předsedá generál de Gulle, učinil totéž. Také Sovětská vláda výslovně uznala Československou republiku v hranicích z doby před zářím 1938. Ostatní státy a národy neměly účast na Mnichovské dohodě. Násilné obsazení Podkarpatské Rusi Maďarskem z r. 1939 neuznal de jure žádný z uvedených států.

V. Československý lid a později nově uznaná vláda Československé republiky s obzvláštní bedlivostí sledovala postup Svaté stolice ve věcech československých během současné strašné mezinárodní krise. S díky uvítala postup Svaté stolice ve věci obsazení arcibiskupského stolce v Praze po úmrtí J. E. kardinála Kašpara. Chápala dobře obtíže, které vznikly Svaté stolicí z postupu německé a maďarské vlády jak v zemích českých, tak i na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Byla by si přála, aby – vzhledem k tomu, že jde o válečné události dosud neskončené – všechny státy a mocnosti, s nimiž byla republika Československá až do září 1938 v diplomatických stycích, zachovaly neutrální postup aspoň v tom duchu, jako Spojené státy americké nebo Velká Británie, které nikdy – ani před nebo po vypuknutí války v roce 1939 – své diplomatické styky s československými vyslanectvími ve Washingtoně a Londýně nepřerušily. Československá vláda viděla, že Svatá stolice nemohla zaujmouti podobné stanovisko, což ovšem by mohlo způsobiti určité komplikace na konci této války mezi Československou republikou a Svatou stolicí.

Vláda československá, berouc v úvahu toto dosavadní stanovisko Svaté stolice a obzvláště přítomnost ve Vatikáně zástupce Slovenska, uvažuje už dnes o tom, jak by se těmto obtížím dalo včas předejít. Užívá této příležitosti, aby konstatovala o dnešní vnitropolitické situaci v zemích československých toto:

Všechn lid československý, až na nepatrný počet jednotlivců, je proti dnešnímu Německu. Nikdy neuznal a nikdy neuzná to, co se se strany Německa od září 1938 proti naší zemi stalo a bez výhrady stojí za dnešní československou vládou, sídlící v Londýně.

Slovenský lid stojí dnes ve své velké většině na tomtéž stanovisku. Na Slovensku jsou poměry politické, sociální, hospodářské a mravní nanejvýše žalostné. Většina slovenského lidu pokládá dnešní vládu bratislavskou za vinníka této situace a za zrádce slovenského lidu a Československé republiky. Dřívější vládní strany slovenské z doby před 15. březnem 1939 (agrárníci, liberálové, socialisté) stojí téměř ve své úplnosti za vládou československou a proti dnešnímu režimu na Slovensku, zatím co z řad dřívější katolické strany lidové, která v roce 1939 převzala z rukou Němců vedení věcí slovenských, stojí podle našich zpráv dnes nejméně 60 procent proti dnešnímu režimu; vytýká mu, že se dal do spojenectví s pohanským nacismem německým, připustil vyhlášení války proti Polsku, Velké Británii, Spojeným státům, Sovětskému svazu a Jugoslavii stejně jako proti Československé vládě samé a vyvolal dnešní politicky neudržitelný stav na Slovensku. Svatá stolice může mít jiné informace o situaci na Slovensku. Ale pokládám za svou povinnost, abych Svaté stolici objektivně předložil informace, zakládající se na zprávách, které během posledních dvou let pravidelně přicházely z vlasti.

Za těchto okolností na konci této války by mohlo dojít na Slovensku k vážným nepokojům, jejichž důsledky, jestli se jim včas nepředede, by mohly být dalekosáhlé. Fakt, že tento slovenský režim, který na konci války zcela jistě velmi zle skončí, je uznáván Svatou stolicí a že Svatá stolice přijala jeho zástupce, je předmětem velkých starostí všech věrných Čechoslováků a zejména československých katolíků.

VI. Toto memorandum má za cíl ukázat na celou mezinárodní i vnitřní situaci československého lidu a československého státu v souvislosti s těmito církevními otázkami československými. Slovensko bude beze sporu znova částí Československé republiky. Vláda československá v Londýně sama je toho názoru, že český a slovenský lid po válce sám svobodně a demokraticky si upraví svůj vzájemný poměr novou revisí dřívější konstituce. Chtěla by proto připravit situaci tak, aby také otázky náboženské a církevní nebyly po válce zbytečně komplikovány a aby zejména poměr Republiky československé k Svaté stolicí nebyl ani komplikován, ani nemusel býti předmětem nějakých zvláštních a dlouhých jednání nebo sporů pro to, co se stalo během války.

Já jsem od roku 1919 vedl osobně všechna jednání za Československou republiku se Svatou stolicí a vzpomínám, jak to často bylo obtížné. Nechtěl bych, aby se to opakovalo. Po

dlouhých a obtížných diskusích jsem docílil nejen plné dohody se Svatou stolicí, ale zejména i toho, že lid a parlament československý dojednání ze dne 17. prosince roku 1927, nazvaná „Modem vivendi“ a přijatá s radostí všemi katolíky českými i slovenskými, schválil. Důsledně jsem hájil zachovávání těchto dojednání a tak během let od roku 1927 až do roku 1938 jednotlivé klausule „Modu vivendi“ byly uváděny ve skutek. Soudím, že by bylo nejjednodušší, kdybychom se prostě mohli vrátit před koncem války do dřívějšího stavu bez všech dalších komplikací, výkladů a dohadování tím, že by se prostě dřívější normální diplomatické styky mezi Svatou stolicí a Československou republikou obnovily a otázky, které nám vzniknou z této hrozné války v duchu „Modu vivendi“ ve chvíli pádu Německa pak konkrétně řešili. Vláda československá by to uvítala. Zabránilo by to beze sporu mnohým nesnázím, které jinak naprosto určitě vzniknou, vzhledem k chaosu, který jistě nastane ve střední Evropě po porážce států Osy.

VII. Nepokládá-li Svatá stolice tento postup pro sebe za možný nebo vhodný, anebo soudí-li Svatá stolice, že takový postup by mohl být přijat jen v omezené míře vzhledem k událostem válečným, byla by vláda československá vděčna za projevení stanoviska Svaté stolice v této tak choulostivé věci. Československá vláda chce tím zdůraznit, že pokládá za svou povinnost starat se už nyní o konsolidaci poválečných poměrů. Takovým konsolidačním činitelem budou českoslovenští katolíci, jejichž spolupráci ve vládě po válce chceme si opět zachovat a pro jejichž spolupráci včas vyřízení poměru mezi Československou republikou a Svatou stolicí bylo by jistě velmi podstatné. Věřím, že Československo vůbec bude jedním z těch států, které se po dnešní válce ze všech střeoevropských států zase první zkonsolidují. Vláda československá tudíž si chce připravit včas všechno tak, aby mohla po válce pokračovat ve své politice z doby, kdy i poměry mezi Svatou stolicí a naší zemí byly konsolidované, normální a přátelské.

Pokládám za svou povinnost v nynější chvíli, kdy – jde tu ovšem o mé osobní přesvědčení – je mi vcelku jasno, jak se poměry tohoto roku vyvinou a jak se dnešní hrozné události válečné skončí, obrátit se na Svatou stolicí s tímto memorandem. Chci po válce československému lidu vydati počet z činnosti naší vlády i s hlediska naší politiky církevní a ukázat mu, že jsme nezanedbali žádný úsek našich mezinárodních vztahů. Byl bych šťasten, kdybychom mohli učinit skutečný krok kupředu a zajistit tak v budoucnosti zdárný vývoj vztahů mezi Svatou stolicí a Republikou československou. Náš československý lid, tak těžce zkoušený, tak zle pronásledovaný a tak nesmírně trpící jak v zemích českých, tak i na

Slovensku za dnešního tamního režimu nacistickými Němci ovládaného, by toho opravdu zasluhoval.

A obtíže, které by mu po válce ve věcech církevních a náboženských pro události válečné mohly vzniknouti, byly by zažehnány nebo aspoň omezeny na minimum. Bylo by to ku prospěchu obou interesovaných činitelů, Svaté stolice i Československé republiky.

Dr. Edvard Beneš

Londýn, v květnu 1943.

Příloha č. 5: Depeše ministra Huberta Ripky pro prezidenta Edvarda Beneše ohledně obnovení diplomatických styků mezi ČSR a Apoštolským stolcem odeslaná dne 31. března 1945³⁶³

Velvyslanectví,

Moskva.

Pro pana presidenta.

Dne 23. března přijel z Říma P. J. Machula. Je to mladý velmi inteligentní a vzdělaný kněz, s politickým smyslem a rozhledem, rozhodně vlasteneckého smýšlení, k němuž můžeme mít plnou důvěru. Je exalumnus Nepomucena, žil v době války v Římě, aktivně pomáhal našim lidem, byl a ještě je sekretářem Čs. Národního výboru v Římě, je ve stálém styku s vyslancem Vaňkem. Zřejmě zná velmi dobře Vatikán, mimo to také politické a sociální poměry v Itálii. Na základě podrobných rozhovorů, které jsem s ním měl, došel jsem k těmto závěrům:

1. Vatikán zřejmě si přeje, aby mezi ním a námi byla zahájena jednání o obnovení styků.

2. Ve Vatikánu se stále zdůrazňuje, že kdyby vyslanec Radimský nebyl legaci vydal Němcům a neodejel, dosud by byla čs. legace u Vatikánu. Totéž udělali s legací jugoslávskou a proto prý nenavázali styk s chorvatským státem. Se Slovenskem musili prý mít už z důvodů církevních a náboženských nějaký styk, ale poslali do Bratislavy jen chargé d'affaires, což znamená, že byl jen styk mezi zahraničními úřady, ale že nebyl oficiální styk s presidentem slovenského státu (tím chtějí také zmenšit význam toho, že přijali Sidora jako vyslance). Konečně udržují dále dům nunciatury v Praze, nevydali jej Němcům přes jejich naléhání, a Msgr Ritter, který je bohužel nyní v Miláně, je stále pokládán za papežského nuncia, i když se to veřejně nyní nevyhlašuje – tím se má udržovat kontinuita styku ze strany Vatikánu.

3. Vatikánské kruhy nepochybují o obnově Československa a pokládajíce za přirozený výsledek této války, že Československo bude v těsné alianci se sovětským Svazem, věří, že Československo si uchová svou nezávislost. Obnovením čs. autority na osvobozeném území bude také rozřešena fakticky otázka samostatného slovenského státu.

³⁶³ AMZV, karton IV, 3625/důvěrné/45, pro pana prezidenta, 31.3.1945; citováno dle kopie této zprávy uložené v Biskupském archivu v Českých Budějovicích. Srov. také **Machula, Jaromír**: c.d., str. 99.

4. Vážné politické kruhy Vatikánu – jak P. Machula se domnívá litují politiky, kterou Vatikán dělal s Frankem ve Španělsku a s Petainem ve Francii, nepočítají s restaurací Habsburků a opouštějí myšlenku nějakého katolického bloku ve střední Evropě. V každém případě Vatikán zařídí svou politiku realisticky se zřetelem na nové poměry, jak budou po válce ve střední Evropě. Československo pokládají za nejstabilnější stát ve střední Evropě, který se ze všech nejrychleji bude rekonstruovat.

5. Že si Vatikán přeje obnovení styků s námi, je vidět také z toho, že P. Machula, ačkoli osoba zcela neoficiální byl před svým odjezdem přijat papežem. O této rozmluvě podal mně tuto zprávu:

Dne 22. prosince 1944 byl jsem přijat Svatým Otcem v soukromé audienci. Oznámil jsem mu své poslání jako informátora naší vlády v otázce styků se Svatou Stolicí. Vyložil jsem mu naši mezinárodní posici a jako konklusi jsem řekl: „Doufáme, že i náš poměr bude v brzku a co nejpríznivěji vyřešen.“ Svatý otec mi na to odpověděl: „Docela správně. Tvé poslání není lehké, je však nanejvýše důležité a my do něho vkládáme ty nejlepší naděje. Pozdravuj od Nás Jeho Excellenci presidenta Beneše, Msgr. Šrámka a pana ministra zahraničních věcí“.

6. Dále mně P. Machula sdělil, že aktivní účast a zájem na čs. otázce mají tito preláti: Jeho Em. kard. Eug. Tisserant, Jeho Em. kard. Franc. Marmaggi, Jeho Em. kard. Gius. Pizzardo, Jeho Exc. Mons. státní podsekretář Montini, J. Exc. Mons. Micara, J. exc. Mons. Arrata, J. Exc. Mons. Ruffini, Jeho Exc. Mons. Ottaviani, sekretář Sv. Officia, který dělal prostředníka P. Machulovi u Jeho Svatosti, P. Gillet, generál dominikánů, Mons. Sigismondi, mající náš referát ve Státním sekretariátu.

7. Se zřetelem k tomu, že nevím, stihne-li Vás tato zpráva včas a protože se P. Machula musí brzy vrátit do Říma, dal jsem mu tyto instrukce:

a) Prezident Beneš a čs. vláda ve dvou speciálních memorandech během této války pokusili se obnovit styky s Vatikánem. Vatikán na ně neodpověděl, jen jednou jen nepřímou potvrdil, že memorandum dostal. Čs. vláda lituje, že Vatikán neměl dostatečné porozumění pro toto její úsilí, a musí konstatovat, že čs. vláda není zodpovědná za to, že styky nebyly včas obnoveny a regularisovány.

b) Čs. vláda lituje, že Vatikán stále ještě udržuje oficiální styky s t. zv. Slovenským státem. Pokud tyto styky nebudou úplně přerušeny, nelze si představit obnovu styků mezi Vatikánem a Československem.

c) Čs. vláda oceňuje přátelské gesta Sv. Otce v den Sv. Václava roku 1944, jakož i nyní projevovanou snahu po regulování normálních vztahů mezi Vatikánem a Československem.

d) Československá vláda by si přála, aby až bude vyřízena otázka obnovy diplomatických styků v zásadě východiskem nového poměru mezi Československem a Vatikánem byl *Modus vivendi* z roku 1928 ovšem jednotlivá ustanovení budou musit být přizpůsobena nové situaci a novým poměrům, vytvořeným touto válkou.

e) Vedoucími principy čs. politiky zůstává plný respekt k náboženskému smýšlení občanů Republiky a k výkonu jejich víry, jakož i stejné respektování všech církví a náboženských společností.

8. Předpokládám, pane presidente, zásadně Váš souhlas s těmito všeobecnými instrukcemi. Máte-li nějaké změny nebo doplňky, nechte je telegrafovat. Poslali bychom je Vaňkovi, který by je Machulovi sdělil. Machula nebude v Římě před 15. dubnem.

Ripka

Odesláno: 31.III.1945